

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ
ТА ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ**

Монографія
за редакцією В. П. Кохан, І. О. Мамаєва

Електронне видання

Харків
2024

УДК [[349.2:331.5]:346.26]:355.1-057.36-057.75
П69
JEL classification: K12, K31, K33, K34
DOI 10.37772/978-617-7806-59-1

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 10 від 06 грудня 2024 року)*

Рецензенти:

Мілаш В. С. – докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Сфремова К. В. – кандидатка юридичних наук, старший науковий співробітник, доцентка кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Токарева К. О. – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Колектив авторів:

В. П. Кохан – вступ, розд. 1; *Є. А. Новіков* – розд. 2; *О. В. Шаповалова* – розд. 3; *В. І. Швердіна* – розд. 4; *І. А. Селіванова* – розд. 5; *А. С. Колісник* – розд. 6; *І. О. Мамаєв* – розд. 7.

Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.]; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамаєва. – Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 214 с.

ISBN 978-617-7806-59-1

Монографію присвячено правовим способам і механізмам забезпечення повернення ветеранів війни до мирного життя, визначеним законодавством України. У дослідженні розглянуті проблеми регулювання правового статусу військовослужбовців та ветеранів війни у сфері праці, питання забезпечення соціально-трудоових, освітніх та цифрових прав ветеранів війни, фінансово-правові аспекти надання підтримки ветеранам війни в Україні, а також проаналізовано досвід деяких зарубіжних країн у підтримці працевлаштування ветеранів війни та забезпечення їх соціального захисту.

Монографію призначено для наукових працівників, юристів, викладачів, аспірантів, докторантів, студентів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти та всіх, хто цікавиться правовими проблемами професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни.

УДК [[349.2:331.5]:346.26]:355.1-057.36-057.75

© В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова, 2024

© Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2024

ISBN 978-617-7806-59-1

NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE
OF PROVIDING LEGAL FRAMEWORK FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT

**LEGAL SUPPORT FOR THE PROFESSIONAL
ADAPTATION AND THE RIGHT TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITY
OF WAR VETERANS**

Monograph

Kokhan V.P., Novikov Ye. A., Shapovalova O.V. et al. (2024). Legal support for the professional adaptation and the right to entrepreneurial activity of war veterans: monograph. V.P. Kokhan, I.O. Mamaiev (Ed.). Kharkiv: Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 214 p.

UDC [[349.2:331.5]:346.26]:355.1-057.36-057.75

ISBN 978-617-7806-59-1

JEL Classification: K12, K31, K33, K34

DOI 10.37772/978-617-7806-59-1

The monograph is devoted to the legal methods and mechanisms for ensuring the reintegration of war veterans into peaceful life, as defined by Ukrainian legislation. The study examines issues related to the regulation of the legal status of military personnel and war veterans in the labor sphere, the provision of social, labor, educational, and digital rights for war veterans, financial and legal aspects of providing support to war veterans in Ukraine, as well as analyzing the experience of certain foreign countries in supporting the employment of war veterans and ensuring their social protection.

The monograph is intended for researchers, lawyers, educators, postgraduate and doctoral students, law students in higher education institutions, and anyone interested in the legal challenges of professional adaptation and the right to entrepreneurial activity for war veterans.

Key words: war veterans, legal status of war veterans in the labor sphere, professional adaptation, employment of war veterans, veteran policy, labor and social rights of war veterans, entrepreneurial activity of war veterans, financial and tax benefits for war veterans to start their own business, educational and digital rights of war veterans

© Kokhan V.P., Novikov Ye.A., Shapovalova O.V., 2024

© Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development of
National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
2024

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Роль трудового права у правовому забезпеченні повернення ветеранів війни до цивільного життя.....	7
Розділ 2. Особливості регулювання правового статусу військовослужбовців та ветеранів війни у сфері праці	35
Розділ 3. Забезпечення трудових, освітніх та цифрових прав ветеранів війни	65
Розділ 4. Проблеми правового регулювання соціального забезпечення ветеранів війни в Україні.....	103
Розділ 5. Правове забезпечення економічної активності ветеранів війни	125
Розділ 6. Фінансово-правові аспекти надання підтримки ветеранам війни в Україні.....	152
Розділ 7. Державна підтримка працевлаштування ветеранів війни як складова реінтеграції у цивільне життя: досвід США	176

ВСТУП

Монографію підготовлено творчим колективом Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України за результатами виконання у 2024 році фундаментальної наукової теми «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (ПК УкрІНТЕІ № 0123U104874).

Проблематика правового статусу ветеранів війни у сфері праці і у підприємницькій діяльності є актуальною, з урахуванням зміни соціального портрету ветерана війни: в сьогоденнішніх реаліях ветераном війни є молода людина, яка, повернувшись із війни, не може інтегруватися у цивільне життя через зміну світогляду і отримані проблеми із здоров'ям, але потребує не регулярної матеріальної допомоги від держави, а налагодження життя як повноцінного члена суспільства, зокрема, через систему правових механізмів у освіті, працевлаштуванні – як шляхом роботи за наймом або на умовах нестандартної зайнятості, так і відкривши власну справу.

Дослідження спрямоване на формування засад правового забезпечення професійної адаптації і працевлаштування ветеранів війни, реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, удосконалення механізмів соціального захисту та підтримки ветеранів війни в умовах воєнного стану і повоєнний період.

Зокрема, колективна монографія містить наукові напрацювання з окремих напрямів удосконалення правового статусу ветеранів війни: проаналізовано роль трудового права у правовому забезпеченні повернення ветеранів війни до цивільного життя; досліджені особливості регулювання правового статусу військовослужбовців та ветеранів війни у сфері праці; актуалізовані трудові, освітні та цифрові прав ветеранів війни; проаналізовані проблеми правового

регулювання соціального забезпечення ветеранів війни в Україні; вивчено стан правового забезпечення економічної активності ветеранів війни; досліджені фінансово-правові аспекти надання підтримки ветеранам війни в Україні; проаналізовано досвід окремих зарубіжних країн у підтримці працевлаштування ветеранів війни та забезпечення їх соціального захисту.

Представлене монографічне дослідження не вичерпує всіх аспектів правового забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни в Україні. Проаналізована у монографії проблематика трудових, господарських відносин із ветеранами війни є першим етапом комплексного підходу до аналізу правового статусу сучасних ветеранів війни. Автори дослідження мають надію, що здійснене дослідження дозволить розширити та поглибити міждисциплінарний дискурс проблем правового статусу захисників України і забезпечити розробку правових механізмів з метою встановлення гідних умов праці та життя сучасних ветеранів війни.

**Керівник теми фундаментального дослідження
Вероніка КОХАН**

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ТРУДОВОГО ПРАВА У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОВЕРНЕННЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Трудові права опосередковують можливості людини реалізувати свої професійні здібності, розпоряджатися здатністю до праці, задовольняючи власні потреби, і забезпечувати собі гідний рівень життя. Вони реалізуються у трудових правовідносинах, які становлять собою комплекс прав роботодавців та працівників, і відповідно ці трудові права можуть обмежуватися або порушуватися сторонами трудових відносин.

Саме тому постає питання захисту трудових прав і законних інтересів сторін трудових відносин – як працівників, так і роботодавців. У науці трудового права традиційно вважається, що норми цієї галузі права спрямовані захищати працівника, як більш слабку сторону трудових відносин¹. Хоча безумовно у законодавстві про працю є механізми захисту прав роботодавців, які можуть застосовуватися у випадку порушення прав цієї сторони трудових відносин.

Трудовому праву іманентно властива захисна функція, захист трудових прав і законних інтересів становить призначення цієї галузі права, з огляду на важливість виконання державою соціальних функцій і забезпечення соціально-правового захисту працівників. Актуальність захисної функції трудового права залишається незмін-

---

¹ Щербина В. І. Функції трудового права: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2009. 32 с. С. 3.

ною, особливо в аспекті триваючої російсько-української війни і виникнення низки проблем, пов'язаних із захистом трудових прав працівників в умовах мобілізації, а також дотриманням і захисту трудових і соціальних прав осіб, звільнених з військової служби, які повернулись до мирного життя.

Погодимось, що досягнення максимальної захищеності трудових прав працівників можливе лише у разі наявності ефективного функціонування відповідного юридичного механізму, який повинен відображати загальнолюдські цінності, враховувати досвід світової цивілізації, спиратися на політичні, економічні, національні та культурні особливості і традиції нашої країни, чим сприяти її становленню як демократичної, соціальної та правової держави¹.

Захист трудових прав – комплексне поняття, яке у науці трудового права розглядають як «сукупність правових способів та правових форм запобігання або припинення порушень трудових прав та правових інтересів їхніх носіїв та передбачає відновлення порушених трудових прав і відшкодування завданої працівникам шкоди»². Право на захист має конституційну природу, що підтверджуються відповідними положеннями Конституції України. Частиною 2 ст. 3 Основного Закону визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Згідно із ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб³.

---

¹ Бойко В. Б. Співвідношення та розмежування понять охорони та захисту трудових прав працівників. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 21–27. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.4>.

² Бурак В. Я. Правовий механізм захисту трудових прав і законних інтересів працівників: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.05. Львів, 2021. 500 с. С. 70

³ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

У юридичній літературі поняття захисту трудових прав працівників розглядають у широкому і вузькому його сенсах. Захист трудових прав працівників у вузькому сенсі слова – це забезпечення дотримання трудових прав, захист їх від порушень, у тому числі і профілактика, відновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством і діями відповідних органів реальної ефективної відповідальності працедавців і їх представників (адміністрації) за порушення трудового законодавства, його невиконання, тобто за порушення трудових прав працівників. У широкому сенсі під захистом трудових прав працівників слід розуміти реалізацію захисної функції трудового права, яка, у свою чергу, відображає захисну функцію держави¹.

Сьогодні немає однастайності у розумінні поняття захисту трудових прав, загалом склалося два підходи до цього поняття. За першим з них, захист трудових прав є сукупністю правових способів та правових форм запобігання або припинення порушень трудових прав та правових інтересів їхніх носіїв та передбачає відновлення порушених трудових прав і відшкодування завданої працівникам шкоди². Менш поширеним підходом є точка зору, за якої захист прав і законних інтересів у трудовому праві розглядають як діяльність уповноважених органів та працівників (їх представників) із захисту трудових прав, тобто як процедурно-процесуальну діяльність. Зокрема, таку точку зору поділяють І. М. Ваганова³, О. В. Плєскун та В. В. Локтіонова⁴.

---

¹ Іншин М. І. Науково-теоретичне обґрунтування поняття форм захисту трудових прав працівників. *Європейські перспективи*. 2012. Вип. 2. Ч. 2. С. 110–114. С. 111.

² Бурак В. Я. Правовий механізм захисту трудових прав і законних інтересів працівників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2021. 500 с. С. 70.

³ Ваганова І. М. Поняття форми захисту та різновиди заходів захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2009. № 3. С. 94–99. С. 94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

⁴ Плєскун О. В., Локтіонова В. В. Проблеми захисту трудових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 89–92. С. 90 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/21>.

З нашого погляду, більш обґрунтованим є розуміння захисту трудових прав як сукупності правових (законодавчих) засобів (способів), спрямованих на захист трудових прав працівників, оскільки діяльність уповноважених органів та працівників (їх представників) є формами захисту трудових прав працівників – юрисдикційною (якщо суб'єктом захисту прав виступають органи державного нагляду і контролю за додержанням законодавства або суди) та відповідно неюрисдикційною (якщо працівники або їх представники здійснюють дії із захисту своїх трудових прав та інтересів самостійно).

Отже, кожна людина має право на захист прав, зокрема, і трудових, водночас право на захист – це ще не безпосередньо захист порушених трудових прав працівника. Реалізацію свого права на захист порушених трудових прав працівник може здійснити в різних формах та шляхом використання різних правових засобів захисту¹. Як справедливо вказує М.І. Іншин, «право працівника на захист своїх трудових прав є правовою можливістю працівника використовувати з метою захисту своїх трудових прав встановлені в нормативно-правових актах примусові дії або звернутися до відповідних компетентних державних чи міжнародних органів, інституцій та осіб щодо подальшої реалізації свого права на захист із метою відновлення порушених трудових прав»².

Очевидно, що для застосування передбаченого Конституцією України права на захист у сфері праці необхідна сукупність передумов, система правових елементів, які становлять собою механізм захисту трудових прав і законних інтересів. Якщо розуміти механізм захисту трудових прав як систему, то в її складову входять такі елементи, як суб'єкти, правові норми і форми захисту³. До механізму

---

¹ Іншин М.І. Захист трудових прав працівників: аналіз законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2 (II) С. 129–133. С. 132.

² Там само.

³ Кузнецова М., Ананьев С., Сафонова Т. Механізм захисту трудових прав в період воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 178–181. С. 180. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.32>.

захисту трудових прав, вважаємо, варто віднести також процедури захисту, які визначаються обраною формою захисту – судовою, адміністративною або іншою.

Таким чином, право на захист у трудовому праві слід розуміти у суб'єктивному і об'єктивному значеннях. Як суб'єктивне право, захист прав і законних інтересів в трудовому праві – це сукупність правомочностей із володіння, користування і розпорядження, врегульованих правом, які втілюються у правовідносини захисту. У об'єктивному значенні право на захист – це встановлені нормативно-правовими актами передумови реалізації суб'єктивного права на захист: нормативна основна права на захист, передбачені форми і процедури захисту, визначення суб'єктів захисту.

На сьогодні український ринок праці не готовий до появи значної кількості працівників, які мають військовий досвід, тому вкрай важливою є підтримка ветеранів під час переходу від військової служби до цивільного життя. Одним із видів такої підтримки має стати забезпечення захисту трудових і соціальних прав ветеранів війни, тобто удосконалення чинного механізму захисту прав в трудовому праві з огляду на потреби ветеранів війни.

Питання захисту прав ветеранів війни актуалізуються у зв'язку із зміною законодавства про працю, введенням нових підстав звільнення у Кодекс законів про працю України¹, появою у трудовому праві нових інститутів, зокрема, інституту призупинення трудового договору, нових видів трудових договорів – трудового договору з нефіксованим робочим часом як форми нестандартної праці тощо.

Як бачимо, останнім чином відбулися значні зрушення у правовому унормуванні трудових відносин, зокрема, і у механізмі захисту трудових прав, оскільки правові норми є елементом механізму захисту трудових прав. Трансформація механізму захисту трудових прав, крім, правової основи, стосувалася й інших його складових – форм і процедур захисту, а також суб'єктів захисту.

---

¹ Кодекс законів про працю України. Закон № 322-VIII від 10 грудня 1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Щодо форм захисту порушених трудових прав, під ними розуміється порядок юридичної діяльності із захисту порушених трудових прав і інтересів. Форма пов'язується з суб'єктом, який уповноважений здійснювати такий захист. Военний стан передбачає вичерпний перелік таких суб'єктів, до яких відбувається звернення зі скаргю: до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до суду¹.

Правовий режим воєнного стану позначився і на такому елементі механізму захисту трудових прав, як процедури захисту. Приміром, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року² обмежується право на страйк, встановлене у статті 44 Конституції України. Страйк – це процедура захисту, яка застосовується колективно працівниками з метою захисту своїх трудових прав.

Певні зміни відбулися у адміністративних процедурах захисту. З 19 липня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року № 2352-IX запровадив позапланові заходи державного нагляду (контролю) органами Держпраці за додержанням законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання та фізичними особами, які використовують найману працю, в частині додержання вимог цього Закону, а також з питань виявлення неоформлених трудових відносин та законності припинення трудових договорів, які здійснюються за заявою працівника або профспілки (ч. 1 ст. 16)³.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що захист трудових прав – один із центральних інститутів трудового права, норми якого сприяють ефективній реалізації права на працю усіх категорій працівни-

¹ Кузнецова М., Ананьев С., Сафонова Т. Механізм захисту трудових прав в період воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 178–181. С. 180. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.32>.

² Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

³ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

ків. Трудове право не може вважатися забезпеченим належним чином, якщо у разі його порушення не передбачено застосування нормативно визначених форм і способів захисту уповноваженими суб'єктами захисту. У встановленні механізму захисту трудових прав та інтересів і забезпеченні його дії проявляється захисна функція трудового права.

Механізм захисту трудових прав – це гнучка система елементів, яка адаптується до викликів сфери праці, зокрема, нині є необхідність захисту трудових і соціальних прав ветеранів війни як вразливої категорії працівників. Результативність захисту трудових прав та інтересів працівників з числа ветеранів війни полягає у правових можливостях обрання ними різних форм захисту і звернення до відповідних суб'єктів захисту, що спричинює потребу у науковому осмисленні складових механізму захисту трудових прав ветеранів війни.

Іншою важливою функцією трудового права є функція соціальна, яка полягає у встановленні та реалізації соціальних гарантій і стандартів, заснованих на соціальній справедливості й соціальній безпеці (мінімальний рівень заробітної плати, максимальна тривалість робочого часу, створення рівних умов на ринку праці, гарантійні та компенсаційні виплати, організація діяльності з урахуванням сучасних форм господарювання, державна підтримка тощо)¹.

Утвердження України як соціальної держави (ст. 1 Конституції України)² означає, що держава підтримує і захищає інтереси всього суспільства, при цьому увага держави акцентується на захисті тих груп населення, які опинилися в скрутній життєвій ситуації, а отже потребують додаткової соціальної підтримки. Конституційний прин-

---

¹ Цуварев О. Ф. Функції трудового права: поняття та класифікації. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2023. Вип. 37. С. 77–85. С. 85. <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.10>.

² Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

цип соціальної держави означає також, що держава встановлює сукупність мінімальних соціальних гарантій і стандартів, з огляду на головну мету соціальної держави – забезпечення гідного існування людини. Це твердження релевантне для усіх суб'єктів трудового права, зокрема, для ветеранів війни, які, з огляду на низку об'єктивних обставин є соціально уразливою категорією працівників.

Так, однією з найбільш актуальних проблем для сучасних ветеранів війни після завершення ними військової служби або звільнення із служби за медичними показаннями є професійна самореалізація. Підвищення кваліфікації, здобуття нового фаху або започаткування власної справи є важливою частиною реінтеграції до мирного життя. Часто ветерани стикаються з небажанням роботодавця працевлаштувати особу саме через наявний ветеранський статус та додаткові державні гарантії у сфері відпусток та збереження місця роботи (виконання яких часто покладається на роботодавців).

Водночас, трудові гарантії ветеранів війни зазнали змін за роки російсько-української війни. Приміром, мобілізовані працівники з 01 липня 2022 року були позбавлені однієї з трудових гарантій – збереження середнього заробітку на час мобілізації – на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин»¹ № 2352-IX, яким внесено зміни до сфери правового регулювання праці.

Згідно з частиною 3 статті 119 КЗпП в редакції від 01 липня 2022 року за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.

і посада на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб-підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»¹.

Отже, забезпечення трудових і соціальних прав і гарантій ветеранів війни не полишає своєї актуальності, оскільки правове регулювання цього питання зазнало чимало змін останнім часом, а зазначена категорія осіб є соціально уразливою і потребує додаткових заходів державної підтримки.

Соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей – це діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних цієї категорії осіб відповідно до їх спеціального правового статусу. Це визначення засновується на положеннях Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»² від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ, який є основним нормативно-правовим актом у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей.

Як слушно зазначає В.І. Швердіна, окремі положення про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей деталізуються у законах України: «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний

---

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

захист», а також в інших законодавчих актах («Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», Основи законодавства України про охорону здоров’я, Кодекс законів про працю України, Податковий кодекс України, Житловий кодекс України, Земельний кодекс України), якими визначаються загальні положення щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, серед яких гарантії щодо робочого часу та часу відпочинку, заробітної плати, грошового, матеріального, продовольчого, житлового, медичного, санаторно-курортного забезпечення, надання пільг, допомог, пенсійного забезпечення¹.

На жаль, у сфері соціального забезпечення ветеранів війни існують проблеми, зумовлені як недостатнім фінансуванням встановлених соціальних гарантій, так і браком системного підходу до правового унормування соціального захисту цієї категорії осіб, невизначеністю термінології у цій сфері. Водночас, державна соціальна підтримка ветеранів війни є вагомим елементом їх інтеграції до суспільного життя. Роль трудового права як раз і полягає у встановленні і забезпеченні усім громадянам соціальних гарантій і стандартів, заснованих на соціальній справедливості й соціальній безпеці, і за об’єктивної потреби – встановлення додаткових гарантій для окремих категорій осіб.

Роль трудового права у правовому забезпеченні повернення ветеранів війни до цивільного життя забезпечується також шляхом надання можливостей професійної адаптації ветеранів війни з метою їх подальшого працевлаштування.

Професійна адаптація і працевлаштування ветеранів війни – одна із проблем сучасної України, від вирішення якої залежить майбутнє мільйонів захисників України і майбутнє самої країни. Для

---

¹ Шeverдіна В. (2024). Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей за законодавством України: сучасний стан. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (22). С. 32–38. С. 35. [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1\(22\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1(22)-3)

вирішення зазначеного питання важливим є дослідити нормативно-правові акти, які регламентують правові можливості ветеранів війни у сфері професійної адаптації з метою їх повернення до трудової діяльності, оскільки це дозволить визначити недоліки правового регулювання сфери професійної адаптації та працевлаштування ветеранів війни.

Аналіз законодавства у сфері професійної адаптації та працевлаштування ветеранів війни дозволяє виснувати, що чинні нормативно-правові акти детально унормовують заходи професійної адаптації зазначеної категорії працівників, їх положення осучаснені відповідно до вимог часу. Водночас працевлаштування ветеранів війни здійснюється за нормами Кодексу законів про працю України 1971 року¹, оскільки це кодифікований акт у сфері трудового законодавства, який є основним джерелом трудового права і який регулює всі етапи існування трудових відносин – від їх виникнення до припинення.

Правове забезпечення професійної адаптації ветеранів війни здійснюється відповідно до Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 1993 року², «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 1991 року³, постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» 2017 року⁴ та «Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної,

---

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

³ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

⁴ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності :

психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб» 2024 року¹.

Згідно із п. 5 ст. 8 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також військовослужбовців строкової військової служби, які до призову на строкову військову службу не були працевлаштовані, в разі відповідного звернення зазначених осіб. У разі необхідності соціальну та професійну адаптацію проходять також члени сімей військовослужбовців за їх зверненням. Адаптація зазначеної категорії осіб провадиться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення, за рахунок коштів державного бюджету².

У постанові КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» 2017 року³ професійна адаптація визначається як заходи, спрямовані на здобуття, відновлення та удосконалення професійних знань, умінь та навичок шляхом професійної підготовки, перепідготовки та підви-

---

Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

¹ Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб: Постанова КМУ від 18.03.2024 р. № 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2024-%D0%BF#n106>.

² Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

³ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

щення кваліфікації, отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше ступеня (рівня) освіти, надання соціальних послуг у сфері зайнятості, підвищення професійної мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці, забезпечення продуктивної зайнятості (абз. 2 п. 1).

Видами професійної адаптації ветеранів війни законодавством визначені: (1) надання соціальних послуг у сфері зайнятості; (2) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації за робітничою професією; (3) отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше ступеня (рівня) освіти, підвищення кваліфікації, проходження спеціалізації, у тому числі із скороченим строком навчання; (4) отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з урахуванням їх навичок, умінь та побажань (абз. 2 п. 4 постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності»¹). Для отримання ветеранами війни послуг із професійної адаптації необхідне їх звернення до органу соціального захисту населення із заявою у паперовій або електронній формі (п. 7 постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності»²).

За результатами професійної адаптації ветерани війни можуть працевлаштуватися у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України. Вони можуть повернутися на попереднє місце роботи у відповідності до частини 3 ст. 119 КЗпП, яка передбачає збереження місця роботи і посади на підприємстві, в установі,

---

¹ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

² Там само.

організації для мобілізованих працівників, або працевлаштуватися на нове робоче місце на іншому підприємстві¹.

Отже, можна висувати наступне: (1) чинні нормативно-правові акти детально унормовують заходи професійної адаптації ветеранів війни, їх положення осучаснені відповідно до вимог часу; (2) основним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок і умови працевлаштування широкого кола працівників, зокрема, і ветеранів війни, є Кодекс законів про працю України; (3) стан законодавства у сфері професійної адаптації та працевлаштування ветеранів війни загалом варто визнати таким, що відповідає потребам часу. Водночас законодавцю рекомендується приділити увагу забезпеченню гарантій трудових прав ветеранів війни та недискримінації цієї групи працівників порівняно з іншими категоріями працюючих.

Вважаємо, що можливим вирішенням проблеми повернення ветеранів війни у професію та їх професійної адаптації є працевлаштування цієї категорії осіб на умовах нестандартної зайнятості. Сьогоднішні виклики у сфері праці визначають гнучкість як основну тенденцію ринку праці, яка розуміється здебільшого як можливість ринку праці пристосуватись до мінливих умов за рахунок переходу працівників від однієї форми зайнятості до іншої, широкого спектра умов найму, організації заробітної плати, додаткових виплат, робочого часу, форм і методів праці².

В Україні, як і в інших країнах світу, шириться тенденція суттєвої трансформації зайнятості, її основних форм та видів. Це відповідає практиці Європейського Союзу, у політику якого впроваджено концепцію *flexicurity* («гнучкозахищеності»), яка покликана зблизити регулювання типових і атипових працівників. Імперативні положення, які захищали працівників за суб'єктивними критеріями диференціації, поступово замінюються антидискримінаційними положення-

---

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Шабанов Р. І. Доктрина зайнятості як складова соціального захисту населення від безробіття: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 418 с. С.302.

ми. Зокрема, паралельно зі звуженням деяких прав працюючих за стандартними трудовими договорами здійснювалось посилення захисту працюючих на нестандартних умовах в індивідуальних і колективних трудових відносинах¹.

На трансформацію відносин найманої праці впливає масштабна цифровізація суспільних відносин, можливість працівників виконувати роботу з будь-якого місця, обладнаного цифровим обладнанням і мережею Інтернет. Як зауважує Г. Кузьменко, цифровізація послуг та сервісів, спрощення та паралельно з цим широке розповсюдження платіжних онлайн-систем, створило певний набір конкурентоспроможних викликів для трудових відносин, яким не притаманна така гнучкість та сучасність. Водночас, привабливість нестандартних форм зайнятості завдяки їх зручності, мінімальній документальній формалізації, необмеженості договірної волі сторін нерідко призводить до негативної монополізації ринку праці, що знецінює зміст соціально-трудова гарантій, часто підміняє, обмежує або взагалі порушує трудові права, інтереси та свободи працівників, невідчувані та гарантовані на державному рівні².

Погодимось з думкою Е. В. Бабенка, нестандартні форми зайнятості не є однозначно негативними, якщо вони не обумовлюють нестабільність правового становища працівника та не пронизані процесом прекарізації зайнятості. Нестабільність становища працівника може бути обумовлена як відсутністю трудового договору у відносинах між працівником та роботодавцем (тобто, якщо працівник, зайнятий в межах нестандартної форми зайнятості, виконує трудові обов'язки на підставі трудового договору, то ця форма зайнятості не передбачає прекарізації становища працівника), так

---

¹ Дудін В. Протидія зловживанням гнучкими формами зайнятості: досвід ЄС. Кухня трудових прав: нариси про важливі інгредієнти: збірник статей. Київ: ВД Дакор, 2021. С 23-29. С. 24

² Кузьменко Г. Сучасні правові аспекти встановлення факту наявності трудових відносин в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 5. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-01-05>.

і характером нестандартної зайнятості, що за своєю суттю є формою зайнятості, яка обумовлює нестабільність правового становища працівника¹.

Отже, в науковій літературі нестандартні форми зайнятості поділяються на стабільні і нестабільні (нестійкі, прекарні), залежно від того, чи регулюються вони правом – трудовим законодавством. Приміром, Я. В. Сімутіна зазначає, що «поняття нестабільна або нестійка зайнятість є більш широким за своїм змістом, ніж поняття нестандартна зайнятість, та окрім формально-організаційних, має ще й соціально-економічну характеристику, якою є нестійкість або прекарність. Це означає, що не всі нестандартні форми праці є нестійкими за своєю характеристикою. Наприклад, праця водіїв таксі за допомогою цифрових платформ є водночас і нестандартною, і нестійкою формою зайнятості, тоді як праця за трудовим договором про дистанційну роботу є нестандартною, поза тим далеко не завжди нестійкою зайнятістю»².

Схожу думку поділяє Р. І. Шабанов, який зауважує, що «поняття нестандартних і нестійких форм зайнятості частково (але далеко не повною мірою) збігаються. Під нестійкими розуміються всі форми зайнятості як у формальній, так і у неформальній економіці, які не дають працівникам (або позбавляють їх) основних соціальних гарантій – від одержання стабільної заробітної плати та захисту від необґрунтованих звільнень до гарантій соціальної підтримки і соціального забезпечення»³.

Форми нестандартної зайнятості досить різноманітні – до них належать види робіт, що відхиляються від стандартних за однією або декількома ознаками: строком трудового договору (строкові трудо-

---

¹ Бабенко Е. В. Доктрина захисту трудових прав працівників при припиненні трудових відносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2019. 423 с. С. 78

² Сімутіна Я. В. Вплив інформаційних технологій на поняття та зміст трудових правовідносин. *Соціально-трудові права і виклики цифровізації*: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 12-45. С. 13

³ Шабанов Р. І. Доктрина зайнятості як складова соціального захисту населення від безробіття: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 418 с. С. 250

ві договори); тривалістю робочого часу (неповний робочий час); місцем виконання роботи (від традиційного надомництва до сучасної телероботи); поденна робота, робота за викликом тощо. Нестандартними також є форми, при яких замість роботи безпосередньо на роботодавця людина виконує свою роботу через посередників: філії та організації, що входять у групи компаній («мережного роботодавця»); посередників (приватні агентства зайнятості), субпідрядників. Трудові відносини, які складаються в означених формах, так звані «розщеплені» трудові відносини (позикова праця – аутсорсінг, аутстафінг)¹.

Актуальність питання працевлаштування ветеранів війни на умовах різних форм нестандартної зайнятості, передусім, у формі дистанційної роботи, на підставі договору з нефіксованим робочим часом, через цифрові платформи, підвищується через неготовність українського бізнесу створювати нові робочі місця для ветеранів війни або адаптувати наявні робочі місця під потреби людей з інвалідністю внаслідок обмеженості підприємств у фінансово-матеріальних ресурсах під час воєнного стану.

Вважаємо, концепція flexicurity («гнучкозахищеності»), застосовувана до сфери праці у Європейському Союзі і яка, зокрема, сприяє індивідуалізації трудових відносин і розвитку нестандартних форм праці, якнайкраще відповідає інтересам ветеранів війни як особливої категорії працівників і реаліям воєнного часу в Україні і може бути використана у сфері праці.

Поширення нестандартної зайнятості, цифровізація відносин у сфері праці і відхід від класичної концепції трудових відносин зумовлює потребу у виробленні нових підходів до розуміння сучасних трудових відносин і їх наукового осмислення, а також актуалізує проблеми захисту трудових прав і законних інтересів осіб, задіяних у нестандартних формах праці. Загальновідомо, що відсутність правової регламентації суспільних відносин у тій чи іншій сфері життя

---

¹ Шабанов Р. І. Доктрина зайнятості як складова соціального захисту населення від безробіття: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 418 с. С. 249-250

спричинює зниження рівня відповідних прав і гарантій, якщо йдеться про сферу нестандартної праці (мова йде про роботу у сфері гіг-економіки, зокрема на цифрових платформах) – трудових прав і гарантій осіб, залучених до неї.

На жаль, правове унормування нестандартних форм зайнятості в Україні характеризується нерегулярністю, частковістю та ситуативністю. Нещодавні зміни, внесені у чинний Кодекс законів про працю щодо нестандартної праці, та прийняті закони вибірково спрямовані на врегулювання окремих видів нестандартних відносин, наприклад, дистанційної роботи¹, трудових відносин з нефіксованим робочим часом², відносин у гіг-економіці (праця ІТ-спеціалістів)³, однак не охоплюють собою роботу на цифрових платформах та інші види нестандартної праці і загалом не надають цілісної картини щодо правового регулювання цього уже поширеного правового феномену.

Сьогодні надзвичайно популярними є послуги платформенної доставки товарів, які здійснюються кур'єрами компаній Uber, Uklon, Bolt, Glovo. Водіями і кур'єрами працюють звичайні українці, ними можуть бути і ветерани після завершення військової служби. Правовою проблемою трудової діяльності на онлайн-платформах є те, що водії і кур'єри зазначених платформенних сервісів не визнаються найманими працівниками відповідно до чинного трудового законодавства, а вважаються самозайнятими особами, що вигідно цифровим платформам, і тому вони не можуть захистити свої трудові права та інтереси. Водночас умови їх трудової діяльності є доволі жорсткі, такі працівники змушені працювати понаднормово, оскільки виконання завдань через платформу не забезпечує гідного до-

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості: Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text>.

³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.

ходу, а алгоритми функціонування платформених сервісів налаштовані таким чином, що працівники мають бути постійно на зв'язку, тому що у разі їх відключення можуть втратити досягнутий на платформі рейтинг.

Праця на онлайн-платформах поділяється на два види – може здійснюватися і онлайн (краудворк), і офлайн (робота на вимогу за допомогою програмних додатків). Краудворк – це робота з використанням онлайн-платформ, які забезпечують зв'язок між необмеженим колом організацій, підприємств і індивідів через інтернет і дозволяють потенційним замовникам і виконавцям знаходити один одного незалежно від їх територіальної віддаленості. При цьому вся робота або її результати передаються через інформаційно-комунікаційні мережі, зокрема й через Інтернет. Робота на вимогу за допомогою програмних додатків – це робота за допомогою мобільних додатків, обмежена територіально, виконується в «реальному» світі і стосується традиційних видів послуг, приміром, транспортних, кур'єрських послуг, послуг з прибирання; це може бути і висококваліфікована праця, наприклад, адвокатські послуги¹.

Таким чином, можна констатувати, що трудовому праву давно відомі неklasичні форми праці – наприклад, надомна робота, робота на умовах неповного робочого часу, робота на підставі строкового трудового договору. Водночас сучасними формами нестандартної праці є дистанційна праця, гіг-праця, робота на умовах договору з нефіксованим робочим часом, праця на цифрових платформах і через мобільні застосунки – ці види нестандартної зайнятості відрізняються від інших нетипових форм праці своїм цифровим елементом – виконання роботи на їх підставі можливе лише із застосуванням цифрових технологій, мережі Інтернет. Можемо стверджувати, що ключовою ознакою сучасних форм нестандартної зайнятості є їх цифровий характер – обумовленість виконання роботи працівником

---

¹ Кохан В. П. Платформи цифрової праці як тренд ринку праці. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства*: зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції, 25 червня 2021 року. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 102–107. С. 104.

наявністю цифрових пристроїв, доступом до мережі Інтернет та інших електронних каналів зв'язку або іншими словами залежність трудової функції працівника від цифрових пристроїв, доступу до Інтернет, електронних засобів зв'язку, за допомогою яких особа отримує та або виконує роботу.

Повертаючись до проблеми неврегульованості законодавством про працю України поняття нестандартної зайнятості, зазначимо, що її дефініцію надає наука трудового права. Так, на думку В. Резніченка, нестандартна зайнятість – це форма організації трудових відносин, якій притаманні гнучкі умови залучення людини в сферу трудової діяльності та умови праці, відмінні від стандартних трудових відносин, як-от: графік роботи працівників, гнучкість чисельності працівників, робочого часу, робочого місця, які суттєво впливають на безпосередню форму нестандартної зайнятості¹. Я. Свічкарьова, порівнюючи стандартну і нестандартну зайнятість, виснує, що ознаками стандартної зайнятості є виконання роботи на підставі безстрокового трудового договору; на умовах повного робочого часу; під безпосереднім керівництвом роботодавця; з дотриманням всіх гарантій, передбачених трудовим законодавством². Звідси можна зробити висновок, що нетипові трудові відносини, які відрізняються від зазначених класичних ознак трудових відносин, являють собою нестандартну зайнятість.

Цікавий підхід до визначення терміну «нестандартна зайнятість» вироблено М.П. Глущенком у дисертаційному дослідженні 2024 року, присвяченому особливостям сучасного механізму захисту трудових прав і законних інтересів в контексті розвитку нестандартної зайнятості, а також проблемам реалізації індивідуальних та колективних фундаментальних трудових прав працівників, залучених до

---

¹ Резніченко В. Поняття та сутність нестандартних форм зайнятості працівників в Україні. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 170-176. С. 172.

² Свічкарьова Я. В. Питання співвідношення нестандартної та нестійкої зайнятості. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 6. С. 41-46. https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/6_2019/41-46.pdf. С. 42.

нестандартної зайнятості¹. Дослідник пропонує розуміти нестандартну зайнятість «як форму організації праці у вигляді трудових відносин, відмінних від стандартних, або відносин самозайнятості, за яких існує економічна залежність працівника від роботодавця через особисте виконання особою роботи (надання послуг) на регулярній основі за винагороду»².

На економічну залежність працівника від роботодавця в нестандартних трудових відносинах як критерій, за яким можна презюмувати факт наявності трудових відносин, а також на інші критерії наявності трудових відносин вказують такі науковці, як Я.В. Сімутіна, Г. Кузьменко. Так, Я.В. Сімутіна зазначає, що «замість класичної ознаки трудових відносин як підпорядкування чи субординація одним з нових критеріїв ідентифікації відносин як трудових може бути наявність економічної залежності працюючого, якій притаманне, в тому числі: 1) особисте виконання фізичною особою роботи (надання послуг) для одного замовника на регулярній основі за винагороду; 2) систематичне отримання такою особою визначеної частки усіх своїх прибутків (наприклад, більше третини) від одного замовника»³.

Г. Кузьменко на підставі аналізу зарубіжної правозастосовної практики виокремлює «два найбільш важливі та релевантні фактори для алгоритму встановлення факту існування саме трудових відносин в Україні: 1) наявність значного контролю замовника над виконавцем (в тому числі й здійснення його через технічні засоби дистанційного контролю), що є, по суті, підпорядкуванням та включає існування цивільно-правових відносин, заснованих на рівності (наприклад, заборона для виконавців послуг онлайн-платформ

---

¹ Глуценко М. П. Захист трудових прав і законних інтересів працівників в умовах поширення нестандартної зайнятості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2024. 215 с.

² Там само. 81 с.

³ Сімутіна Я. В. Поняття та ознаки трудових правовідносин у контексті поширення нестандартної зайнятості. Кухня трудових прав: нариси про важливі інгредієнти: збірник статей. Київ: ВД «Дакор», 2021. С. 16-22. С.22 URL: <http://trudovi.org/textEditor/Kuhnia%20trudovykh%20prav.pdf>

працювати з клієнтами напряму, відстеження власниками платформ геолокацій надавачів послуг та статусу виконання завдань тощо); 2) особисте виконання послуг, заборона передоручати виконання іншим суб'єктам, (наприклад, паспортна авторизація облікових записів виконавців онлайн платформ без права передачі профілю іншим виконавцям)»¹.

Проблема ідентифікації трудових відносин знайшла своє відображення у актах Міжнародної організації праці, зокрема, у Рекомендації МОП 2006 року № 198 про трудові правовідносини², де зазначено, що держави-члени МОП повинні передбачити можливість визначення у своїх законодавчих та нормативно-правових актах або інших засобів конкретних ознак визначення трудових правовідносин. Серед таких ознак у Рекомендації зазначаються «підпорядкованість» та «залежність».

Відповідно до пункту 13 Рекомендації «підпорядкованість» проявляється, якщо робота: (1) виконується відповідно до вказівок та під контролем іншої сторони; (2) передбачає інтеграцію працівника в організаційну структуру підприємства; (3) виконується виключно або переважним чином в інтересах іншої особи; (4) виконується працівником особисто; (5) виконується відповідно до графіка або на робочому місці, яке вказується або погоджується стороною, що її замовила; (6) має характерну тривалість/продовжуваність; (7) вимагає особисту присутність працівника; (8) передбачає надання інструментів, матеріалів та механізмів стороною, яка є замовником.

При встановленні трудових відносин за критерієм «залежності» беруться до уваги такі елементи: (1) періодична виплата працівни-

¹ Кузьменко Г. Сучасні правові аспекти встановлення факту наявності трудових відносин в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 5. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-01-05>.

² Рекомендація МОП щодо трудових відносин від 31.05.2006, № 198. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748379.pdf

кові винагороди; (2) той факт, що така винагорода виступає єдиним або основним джерелом доходів працівника; (3) здійснення оплати праці в натуральному вигляді шляхом надання працівникові, наприклад, продуктів харчування, житла, транспортних засобів; (4) визнання таких прав, як щотижневі вихідні і щорічна відпустка; (5) оплата стороною, яка замовила роботу, поїздок працівника з метою виконання роботи; (6) відсутність фінансового ризику у працівника. Встановлення вказаних обставин у сукупності може безумовно свідчити про наявність трудових відносин¹.

Повертаючись до ролі трудового права у правовому забезпеченні професійної адаптації і працевлаштування ветеранів війни, зазначимо, що інститут зайнятості – один з основних правових інститутів галузі трудового права. Завдяки інституту зайнятості кожна особа може реалізувати своє право на працю, обираючи потрібну форму зайнятості – на умовах класичного трудового договору (стандартну зайнятість) або погоджуючись працювати дистанційно, на цифрових платформах або як гіг-спеціаліст тощо (сучасна нестандартна зайнятість).

Після звільнення із військової служби за станом медичного здоров'я або внаслідок демобілізації постає питання забезпечення гідного повернення ветеранів війни у соціум, що ускладнюється неоднорідністю цієї групи осіб і неготовністю ринку праці і соціальної сфери держави до працевлаштування і соціальної підтримки великої кількості осіб, потребуючих при цьому особливого підходу до праці, яку вони здатні виконувати, облаштування робочого місця і їх адаптації до мирного життя у колективі².

Працевлаштування ветерана війни є важливим засобом його інтеграції до соціуму, успішність цього процесу залежить від його

---

¹ Рекомендація МОП щодо трудових відносин від 31.05.2006, № 198. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748379.pdf

² Кохан В. П. Працевлаштування ветеранів війни за результатами професійної адаптації: правові проблеми і виклики. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 179–185. С. 180. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-27](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-27)

професійної адаптації. Як ми зазначали, державні послуги із професійної адаптації ветеранів війни спрямовані на інтеграцію цих осіб до суспільства шляхом забезпечення їх повернення до трудової діяльності і отримання доходу. Пропонуємо виокремити наступні напрями повернення ветеранів війни до праці внаслідок їх професійної адаптації: (1) традиційне працевлаштування у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України; (2) працевлаштування на умовах нестандартної зайнятості; (3) започаткування і розвиток ветеранського підприємництва.

1. Традиційне працевлаштування у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України. Це може бути як повернення на попереднє місце роботи – гарантія збереження місця роботи і посади на підприємстві, в установі, організації для мобілізованих працівників, установлена ч. 3 ст. 119 КЗпП, так і влаштування на нове місце роботи на іншому підприємстві.

2. Працевлаштування у формі нестандартної зайнятості. Нині ветерани війни можуть працевлаштовуватися на роботи, які передбачають нестандартні умови праці, що визначає актуальність дослідження правового стану розвитку нестандартних форм праці в умовах дотримання трудових і соціальних прав ветеранів війни. Вважаємо, працевлаштування ветеранів війни на умовах нестандартної зайнятості може стати вирішенням проблеми їх професійної адаптації, оскільки нетипові форми праці, викликані до життя цифровізацією суспільних відносин, характеризуються гнучкістю умов праці – робочого часу, робочого місця, інших умов трудової діяльності, що робить їх привабливими для працівників, які з різних причин, наприклад, за станом здоров'я, не можуть працювати на підставі класичних трудових договорів повний робочий день.

3. Започаткування власної справи шляхом реєстрації фізичної особи-підприємця, створення суб'єкта господарювання. «За своєю схильністю та здатністю до підприємництва між ветеранами та рештою громадян немає принципової різниці: відсоток успішних бізнесів, створених військовими ветеранами, майже не відрізняється від показника інших груп населення. Водночас, власна справа дає

можливості для самореалізації та самостійності, що можна розглядати як елемент соціально психологічної адаптації ветеранів»¹.

В Україні наразі діють державні програми, які допомагають ветеранам заснувати або розвивати власний бізнес, а також гранти на відкриття справи надають різноманітні громадські організації.

Приміром, у квітні 2023 року запрацювала державна програма «єРобота», у межах якої учасники бойових дій, члени їх сімей та особи з інвалідністю внаслідок війни можуть отримати грант на започаткування або розвиток власної справи. Програма передбачає виділення 250 тис грн, 500 тис грн або 1 млн грн. Претендувати на отримання коштів можуть лише особи, які мають відповідний підтверджений статус². Український ветеранський фонд також час від часу оголошує конкурси на фінансування програм ветеранського бізнесу і надає гранти ветеранам війни на відкриття або розвиток власної справи³.

Погодимося із О.Ю. Ілларіоновим, що «на сьогодні підтримка ветеранського бізнесу сформована інституціонально (створено Український ветеранський фонд, проведено перші конкурси тощо), однак все ж таки все це – разові проекти. Системності може надати лише встановлення статусу ветерана та ветеранського бізнесу у чинному законодавстві для набуття ветеранським підприємницьким рухом масовості (з опорою, переважно, не на разові конкурси, а на кредитні та власні ресурси)»⁴.

---

¹ Гуменюк Я. О. Підтримка працевлаштування ветеранів війни в Україні. Кваліфікаційна робота. Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Київ, 2022. 50 с. С. 14.

² Єробота: українські захисники й захисниці можуть отримати грант від держави на підприємництво. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=28855d80-0eca-42eb-8a94-81a40c420189&title=Robota-UkrainskiZakhisnikiY/>

³ Варто робити своє. Конкурс Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів у партнерстві з благодійним фондом «МХП – Громаді». URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/varto-do-own/>; Варто: підтримка ветеранського бізнесу. Конкурсна програма Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/varto-support-veteran-business/>

⁴ Ілларіонов О. Ю. Ветеранський бізнес: правові засади підтримки і бізнесу. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 22. С. 89–99. DOI 10.36074/grail-of-science.25.11.2022.14. С.95-96.

В Україні програми підтримки ветеранського підприємництва (і державні, і недержавні) і далі будуть розвиватися, оскільки є перспективним напрямом інтеграції ветеранів війни до мирного життя, тому законодавство потребує змін щодо визначення правової основи ведення ветеранського підприємництва. Станом на квітень 2024 року вже оприлюднено Проект Закону України «Про ветеранське підприємництво», яким визначено поняття ветеранського підприємництва, принципи державної політики у цій сфері, встановлено види та форми державної підтримки ветеранського бізнесу¹. Отже, надалі варто порушувати питання пільгового оподаткування та кредитування ветеранського бізнесу: після запровадження правового регулювання ветеранського підприємництва постають питання його заохочення, визначення фінансових механізмів його стимулювання та підтримки.

Інститути права – нестандартної зайнятості та ветеранського бізнесу – можуть бути ефективно застосовані для вирішення професійної адаптації ветеранів війни лише за умови правового унормування форм нестандартної праці та ветеранського підприємництва. Отже, запропоновані шляхи професійної адаптації ветеранів війни потребують відповідного законодавчого підґрунтя, що свідчить про актуальність подальших наукових розвідок за цим напрямом.

Висновки. Це дослідження було спрямоване на вивчення ролі трудового права у правовому забезпеченні повернення ветеранів війни до цивільного життя через аналіз захисної та соціальної функцій трудового права як галузевих напрямів впливу на трудові відносини, стороною яких виступають ветерани війни. Загалом трудове право і законодавство про працю, а також встановлені ними трудові гарантії і соціальні стандарти мають велике значення для забезпечення соціальної інтеграції осіб, звільнених із військової служби за станом здоров'я або демобілізованих на законних підставах, оскільки право на працю – це фундаментальне право людини,

---

¹ Про ветеранське підприємництво: проект Закону України від 13.11.2023 р. № 10258. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>.

реалізуючи яке, особа може забезпечити собі гідний рівень життя. Безумовно, права військовослужбовців, ветеранів війни, проблеми їх реалізації та захисту є предметом досліджень не тільки трудового права і права соціального забезпечення, а різних правових доктрин – конституційного, і адміністративного, і цивільного права. У цій науковій роботі увага акцентувалася на правових можливостях трудової галузі права у сфері гарантування прав ветеранів війни.

Здійснене дослідження дозволило окреслити сукупність правових механізмів трудового права, застосовуванши які ветерани війни можуть працевлаштуватися, а отже повернутися до мирного життя. У науковій роботі акцентовано увагу на нестандартній зайнятості як сучасному механізмі працевлаштування для соціально уразливих категорій працівників, які через низку об'єктивних обставин (стан здоров'я, догляд за дітьми) не можуть працювати на умовах повного робочого часу і потребують індивідуалізації умов праці.

Особливостями нестандартної зайнятості, зумовленої розвитком цифрових технологій, яка і була предметом дослідження, є те, що здебільшого форми такої нестандартної зайнятості характеризуються наявністю однієї або декількох ознак, в тому числі:

- 1) тимчасовий характер праці та зменшена кількість робочих годин;
- 2) виконання трудової функції поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця;
- 3) залежність трудової функції працівника від цифрових пристроїв, доступу до Інтернет, електронних засобів зв'язку, за допомогою яких особа отримує та (або) виконує роботу;
- 4) відхід від традиційної моделі трудових правовідносин;
- 5) обмеженість реалізації працівниками комплексу трудових прав, встановлених законодавством.

Як бачимо, незважаючи на певні переваги, форми нестандартної зайнятості можуть також мають негативні прояви, зумовлені браком правового регулювання чинним трудовим законодавством в Україні. Правові прогалини у нормуванні інституту нестандартної зайнятості – це велика проблема для сфери нестандартних трудових відносин,

оскільки працівники, обираючи заробляти на життя працюю на цифрових платформах, або фрілансери, інші нестандартні працівники, не підпадають під дію трудового права і не можуть захистити право на працю у випадку його порушення, оскільки не визнаються суб'єктами трудового права.

Таким чином, існує реальна потреба національного трудового права виробити концептуальні підходи до правового регулювання нестандартних форм зайнятості і закріпити їх у трудовому законодавстві України, що уможливить поширити трудові права та гарантії на всіх осіб, які залучені до такої зайнятості. Другою нагальною потребою сучасного трудового права є актуалізація механізму захисту трудових прав і законних інтересів, який повинен передбачати підстави, форми і процедури захисту не тільки класичних працівників, але й осіб, які працюють на умовах нестандартної зайнятості. Ці проблеми можуть бути предметом подальших наукових розвідок.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВО- СЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ У СФЕРІ ПРАЦІ

В основі сучасної правової доктрини і системи права лежить конституційний принцип рівності, за яким усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21 Конституції України)¹. Конституційний принцип рівності прав і свобод поширюється і на сферу праці, зокрема, у Кодексі законів про працю – основному джерелі трудового права – закріплено рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці (ст.2¹) як принцип галузі².

Згідно із ч.1 ст. 2¹ Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи ін-

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

шому громадському об'єднанні, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Водночас частиною 2 зазначеної статті КЗпП передбачено положення, що не вважаються дискримінацією у сфері праці встановлені цим Кодексом та іншими законами дії, а також обмеження прав працівників, що залежать від властивих певному виду робіт вимог (щодо віку, освіти, стану здоров'я, статі) чи обумовлені необхідністю посиленого соціального та правового захисту деяких категорій осіб¹.

Із конституційного та галузевого принципу рівності, який конкретизується у багатьох статтях КЗпП, простежується єдність правового регулювання трудових відносин, що означає уніфікований підхід трудового права до унормування сфери праці. Цей підхід до регулювання умов праці передбачає, що «держава встановлює гарантований мінімум прав найманих працівників і максимально допустимий рівень їх обов'язків, включаючи відповідальність, а також здійснює юрисдикційну функцію при розв'язанні конфлікту між сторонами трудових відносин»². Юридична єдність трудового права означає, що його норми встановлюють високий рівень умов праці, якого мають дотримуватись усі роботодавці, наймаючи працівника на роботу³.

Єдність правового регулювання трудових відносин – це один із важливих принципів трудового права, який пронизує сферу праці

---

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Міщук М. О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 29.

³ Трудове право України: підручник / за ред. П. Д. Пилипенка, В. Я. Бурака, З. Я. Козак та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Видав. Дім «Ін Юре», 2007. С. 53.

і який не можна розглядати окремо від іншої сторони цього принципу – диференціації правового регулювання. Єдність та диференціація правового регулювання – це взаємозалежні поняття, які спричиняють одне одного.

Диференціацію правового регулювання трудових відносин зумовлюють відмінності у змісті та умовах праці, видах трудової діяльності, а також індивідуальні особливості працівників, що спричинює потребу у роздільному підході до унормування трудових відносин. Як слушно зазначає М.О. Міщук, «оскільки певні учасники трудових відносин через різні причини (фактичні умови праці, фізіологічні особливості тощо) відчують певні обмеження порівняно з іншими працівниками, додержання принципу рівності вимагає здійснення певних заходів щодо створення сприятливих умов на ринку праці для всіх категорій працюючих»¹.

Погоджуюся із П.Д. Пилипенком у тому, що єдність і диференціація правового регулювання трудових відносин – один з найстаріших принципів трудового права, який має подвійну мету: встановлення єдиних, однакових умов праці для всіх найманих працівників і водночас диференціацію умов праці для певних категорій працівників за певних обставин, підкреслюючи, що трудове право, встановлюючи у своїх нормах єдині для всіх працівників правила щодо прийому на роботу і звільнення з роботи, робочого часу і часу відпочинку, оплати праці, трудової дисципліни і охорони праці, забезпечує всім громадянам справедливі і рівні можливості заробити собі на життя своєю працею².

Можна констатувати, що загалом у науці трудового права склалися розуміння, що диференціація – зумовлені цілями і завданнями трудового права відмінності у змісті, способах та засобах правового регулювання діяльності окремих категорій суб'єктів трудових право-

---

¹ Міщук М. О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 30.

² Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів : Видавничий центр Львів. національного ун-ту імені Івана Франка, 1999. С. 66

відносин¹; встановлені державою відмінності в змісті і обсязі прав та обов'язків суб'єктів трудових відносин на певних підставах². Таким чином, встановлення додаткових трудових гарантій, пільг окремим категоріям працівників, посиленого соціального захисту або навпаки встановлення обмежень і заборон у сфері праці – не є порушенням принципу рівності, але сприяє утвердженню справедливості у сфері праці, оскільки допомагає вирівняти можливості працівників у реалізації ними права на працю.

Диференціація здійснюється за двома напрямками: за допомогою спеціальних нормативних актів, які регулюють трудові відносини лише визначеної групи працюючих, та за допомогою встановлення нормативної заборони застосовувати окремі положення загального законодавства до певних категорій працівників³. Прикладом диференціації у трудовому праві є виокремлення правової регламентації праці низки категорій працівників, приміром, науковців, державних службовців, суддів, військовослужбовців і ветеранів війни тощо.

Як справедливо зазначає М. І. Іншин, у співвідношенні загальних і спеціальних норм виявляється єдність та диференціація трудового права. Єдність одержує виявлення в загальних нормах, а диференціація – у спеціальних. Загальні норми, обов'язкові для усіх власників чи уповноважених ними органів, можуть бути змінені лише у бік поліпшення стану працівників порівняно до чинного законодавства. Спеціальні норми конкретизують загальні, доповнюють їх, а в деяких випадках встановлюють винятки із загальних норм⁴.

Отже, спеціалізація трудового законодавства – необхідне відображення реального життя суспільства, яке є складним, динамічним і різноманітним, за цих умов навіть подібні трудові відносини із

¹ Коляда Т. А. Поняття диференціації правового регулювання праці. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 3. С. 94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_3_26.

² Прокопенко В. І. Трудове право: Курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 224 с

³ Міщук М. О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 30.

⁴ Іншин М. І. Поняття диференціації правового регулювання в сфері державної служби України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 21. Ч. 2. С. 136. <https://dspace.univd.edu.ua/items/159dcf52-5e71-4350-8d2a-a48e31dfa1f9>

різними суб'єктами можуть змістовно регламентуватися по-різному, різними правовими засобами.

Наслідком дії принципу диференціації правового регулювання є і наявність спеціального законодавства про статус військовослужбовців та ветеранів війни, звідси виникає питання, які є підстави такої диференціації, які обставини впливають на необхідність виокремлення нормативного регулювання військовослужбовців та ветеранів війни.

Наука трудового права традиційно поділяє підстави диференціації правового регулювання на об'єктивні, суб'єктні (суб'єктивні), інколи виділяють соціальні підстави. Більшість вчених вважають, що розмежування об'єктивних та суб'єктних критеріїв диференціації здійснюється за ознакою обумовленості чи необумовленості їх особою працівника. Якщо критерії не обумовлені особою працівника, то вони за своїм характером об'єктивні; якщо критерії обумовлені особливостями працівника, вони мають суб'єктивний характер¹. Так, до об'єктивних підстав слід віднести: умови праці, галузеву належність і характер суспільних відносин між працівником і роботодавцем. До суб'єктних підстав диференціації правового регулювання праці в науці трудового права відносять вік, фізіологічні особливості працівника, стан здоров'я тощо². Саме на підставі суб'єктних критеріїв у трудовому праві виокремлюють нормативне регулювання праці жінок, неповнолітніх осіб, інвалідів та інших категорій працівників.

Що стосується об'єктивних підстав диференціації, то більш широкий їх перелік може охоплювати:

(1) умови праці: режим роботи та відпочинку працівників, ненормований робочий день, можливість праці в дні, які є загальноприйнятими вихідними, святковими, неробочими, поєднання однією особою декількох трудових функцій, обмеженість простору для людини під час виконання роботи, обмеженість у певних можливостях

¹ Мішук М.О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 31.

² Сидоренко А. С. Диференціація правового регулювання праці фармацевтичних працівників. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. № 5. С. 103.

особи під час виконання роботи, жорстка регламентація умов праці, чітке дотримання умов праці та визначеного режиму роботи;

(2) галузеву належність підприємств; територіальне розташування підприємств; особливі природні, кліматичні, географічні умови; умови підвищеного ризику для здоров'я;

(3) належність підприємства, установи, організації до державної власності, ставлення працівника до майна підприємства, установи, організації;

(4) суспільну значущість трудової функції;

(5) тривалість строку дії трудового договору тощо.

Поряд із об'єктивними та суб'єктивними підставами диференціації О. М. Ярошенко пропонує виділяти соціальні підстави диференціації правового регулювання трудових відносин, які «зумовлені вихованням працівниками малолітніх дітей, а також обов'язками щодо членів сім'ї». Ця група підстав, на його переконання, «займає проміжне місце між диференціацією за об'єктивними чинниками і суб'єктною диференціацією»¹. Думка дослідника є досить переконливою в сучасних умовах розвитку дистанційної роботи, роботи на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом, роботи на онлайн платформах, коли працівники, працюючи вдома, одночасно змушені виконувати свої батьківські обов'язки щодо малолітніх дітей, що безумовно впливає на режим роботи таких працівників.

Які ж підстави – об'єктивні чи суб'єктивні – лежать в основі спеціального законодавства про права військовослужбовців і законодавства про статус ветеранів?

Частина 1 статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ визначає військову службу як державну службу особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною

¹ Ярошенко О. М. Джерела трудового права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2007. С. 20.

України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби¹.

З наданого законом визначення є зрозумілим, що підставами диференціації правового регулювання праці військовослужбовців є як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини. Зокрема, об'єктивними підставами виокремлення правового регулювання праці військовослужбовців, визначимо: (1) суспільну значущість військової служби – ця діяльність спрямована на захист суверенітету держави, її територіальної цілісності, кордонів; (2) умови праці – чітку регламентацію службового часу і часу відпочинку, підкорення военній ієрархії, нормам та правилам; (3) виконання специфічних функцій із захисту безпеки держави, її території та кордонів; (4) умови підвищеного ризику для здоров'я.

Праця військовослужбовців диференціюється і за низкою суб'єктивних підстав, якими є: (1) встановлений законом віковий ценз; (2) стан фізичного і психічного здоров'я – військовослужбовці піддаються підвищеному фізичному і психічному навантаженню, вони мають володіти психологічною стійкістю, стресостійкістю; (3) постійна перевірка знань нормативно-правових актів, статутів, інструкцій у сфері військової служби; (4) дотримання чіткої службової дисципліни, підкорення военній ієрархії у відповідності до статутів Збройних сил України, статутів інших військових формувань.

Аналізуючи зазначені критерії диференціації правового регулювання військової служби, доходимо висновку про наявність спеціального суб'єкта трудового права – військовослужбовця. На думку Н. Хортюк, специфіка військовослужбовців, як суб'єктів трудового права, обумовлена наступними чинниками: по-перше, наявністю спеціальних вимог до осіб, які прагнуть набути статусу військовослужбовця; по-друге, правовий статус військовослужбовців регулю-

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

ється шляхом поєднання спеціального законодавства (що спрямоване на регулювання безпосереднього виконання військового обов'язку), а також трудового законодавства, яке регулює окремі загальні аспекти праці (служби) досліджуваної категорії працівників, зокрема: оплата праці, відпустки, соціальне забезпечення, тощо; по-третє, специфікою завдань, які виконують військові в процесі служби, а також умови, в яких вони їх реалізують¹.

Загальновідомо, що суб'єкт трудового права – це фізична або юридична особа, яка набуває відповідних трудових прав та трудових обов'язків, може реалізувати їх та в подальшому стати учасником відповідних трудових правовідносин. Основними суб'єктами трудового права є працівники та роботодавці. Працівник – первинний суб'єкт трудового права, за офіційним визначенням працівником є фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю (ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV²).

Законодавство надає загальне визначення поняття «працівник», яким визначено загальний для всіх осіб найманої праці (працівників) статус, однак в межах трудових відносин встановлюється особливий або спеціальний статус для деяких категорій працівників³, зумовлений специфікою трудової функції, діяльності і завдань, які ними виконуються. На підставі цього виокремлюють спеціальних суб'єктів трудового права – ними є державні службовці⁴, нотаріуси⁵, фарма-

¹ Хортюк Н. В. Поняття та особливості військовослужбовців як суб'єктів трудового права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 5. С. 75. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.11>.

² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.

³ Маркін А. О., Тимченко М. О. Правовий статус та трудова правосуб'єктність в науці трудового права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Серія ПРАВО. Вип. 65. С. 179. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.32>

⁴ Іншин М. І. Основні права державного службовця як працівника. *Публічне право*. 2018. № 3(31). С. 140-146. <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/17.pdf>.

⁵ Меркулов П. Ю. Нотаріус як суб'єкт трудового права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2003. № 1. С. 264-269. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.42>

цвітичні працівники¹, спортсмени² тощо. Особливим суб'єктом трудового права є і військовослужбовці.

Як особливого суб'єкта трудового права, військовослужбовців визначає встановлений процес оформлення трудових (службово-трудовах) відносин, що здійснюється у відповідності до процедури, яка визначена спеціальним законодавством, – прийняття на військову службу в добровільному порядку (за контрактом) та призов (направлення) на військову службу. Вступ на військову службу чітко регламентований законодавством, прийняття або направлення на військову службу характеризується особливими умовами доступу до проходження військової служби, особливим порядком реалізації військовослужбовцями права на відпочинок, на оплату праці (грошове забезпечення, яке має свою специфічну структуру) тощо.

Підсумовуючи викладене, відмітимо, що здійснення військової служби як суспільно значущої діяльності передбачає встановлення підвищених вимог до віку, стану здоров'я, встановлення низки обмежень і заборон, пов'язаних із статусом військовослужбовців, що впливає на специфіку унормування їх трудової діяльності, і зумовлює особливості правового статусу військовослужбовців як суб'єктів трудового права.

На думку Я. Берназюка, який здійснив аналіз конституційних норм, що містять прямі зобов'язання України гарантувати свій статус як соціальної держави (передбачають реальні механізми підтримки конкретних груп громадян), Україна на конституційному рівні взяла спеціальні зобов'язання щодо соціального захисту окремих 10 (десяти) груп громадян, якими є: 1) жінки; 2) військовослужбовці; 3) члени сімей військовослужбовців; 4) особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; 5) особи, які повністю, частково або

¹ Сидоренко А. Диференціація правового регулювання праці фармацевтичних працівників. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 102-106. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/21.pdf>.

² Серeda О.Г., Сильченко С. О. Диференціація як принцип правового регулювання трудових відносин професійних спортсменів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 2 (55). С. 52-55. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.11>

тимчасово втратили працездатність; 6) особи, які, втратили годувальника; 7) особи, які мають статус безробітного; 8) особи, які досягли старості (пенсіонери); 9) діти-сироти; 10) діти, позбавлені батьківського піклування¹.

При цьому варто згадати положення ч. 2 ст. 21 КЗпП України, згідно з яким не вважаються дискримінацією у сфері праці встановлені цим Кодексом та іншими законами дії, а також обмеження прав працівників, що залежать від властивих певному виду робіт вимог (щодо віку, освіти, стану здоров'я, статі) чи обумовлені необхідністю посиленого соціального та правового захисту деяких категорій осіб².

Норма ч. 5 ст. 17 Конституції України про те, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей³, реалізується у законодавстві про статус військовослужбовців, зокрема, у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ⁴ та низці інших нормативно-правових актів.

У Конституції України немає норми про ветеранів війни як категорії громадян, потребуючих додаткового соціального захисту. Однак, вважаємо, ветеранів війни віднесено до осіб, які повністю, частково або тимчасово втратили працездатність. Так, ч. 1 ст. 46 Основного закону України встановлює, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника,

¹ Берназюк Я. Конституційні гарантії реалізації в Україні права на соціальний захист. Захист прав ветеранів АТО / ООС, інших військовослужбовців адміністративними судами України/ За ред. А.А. Єзерова. 2022. С. 8-9.

² Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

³ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом¹.

Після звільнення з військової служби особа може отримати статус ветерана війни. Отримати статус ветерана війни можна також під час проходження військової служби. Згідно із пунктами 5, 6 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 громадяни, які проходять військову службу, є військовослужбовцями Збройних Сил України. Статус військовослужбовця підтверджується документом, що посвідчує особу. Форма та порядок його видачі встановлюються Міністерством оборони України. Початок і закінчення проходження військової служби, строки військової служби, а також граничний вік перебування на ній визначено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу». Згідно з пунктом 7 Положення військова служба закінчується в разі звільнення військовослужбовця з військової служби в запас або у відставку, загибелі (смерті), визнання судом безвісно відсутнім або оголошення померлим².

Твердження про специфіку військовослужбовців як суб'єктів трудового права приводить до думки, що особи, звільнені із військової служби за різними підставами, приміром, за віком, за станом здоров'я, через сімейні обставини, у випадку припинення контракту, залишаються особливою категорією суб'єктів трудового права.

Ветерани війни – різноманітна за складом група населення, яка охоплює кілька категорій осіб (працівників): учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 р.№ 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>.

захисту» № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 року¹), що, безумовно, означає відмінності у їх правах та обов'язках, юридичних гарантіях. До того ж особи з числа ветеранів війни відрізняються між собою за суб'єктивними (стан здоров'я, психіки, наявність інвалідності, наявність родини, яку треба утримувати) і об'єктивними (наявність постійного доходу, можливість повернення на попереднє місце роботи, наявність власного або орендованого житла тощо) обставинами.

У ч. 1 ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено, що ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав². Як зазначалося, ними є: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни. Підтвердженням статусу ветерана війни є Посвідчення з відповідним написом, на основі якого надаються відповідні пільги та компенсації. Ветеранам війни також видаються нагрудні знаки (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³).

Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил чинної армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. До осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи з-поміж військовослужбовців чинної армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних таким законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

² Там само.

³ Там само.

дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час. Учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає підставою статусу ветерана участь особи у захисті Батьківщини під час певних військових конфліктах, які тривали у відповідний історичний період, тобто надання статусу ветерана пов'язується з темпоральним критерієм – часовими межами окремої війни. Однак, недоліком цього підходу є те, що розділення за часом здобуття досвіду військовослужбовцями призводить до несправедливого порівняння внеску військових, які стали на захист в інші історичні періоди: під час антитерористичної операції, операції об'єднаних сил та повномасштабного вторгнення росії, і вже здобули статуси учасника бойових дій, учасників війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, ветеранів війни¹, і як наслідок, – ці категорії осіб та члени їх сімей отримують різні за розміром компенсаційні виплати і пільги. Особливо відчутна різниця між військовослужбовцями та ветеранами до і після 24 лютого 2022 року, дня початку повномасштабної російсько-української війни. Така ситуація є порушенням принципів рівності і справедливості права соціального забезпечення, проявом дискримінації у сфері соціального захисту щодо ветеранів війни.

Однак, не всі категорії осіб, які входять до поняття ветерани війни за законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» були військовослужбовцями, тобто проходили військову службу. За нормами статей 5-7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»² налічується близько

¹ Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. 2023. Київ. С. 9. URL: <https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2024/01/veteranpolicy.pdf>.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

п'ятдесяти категорій осіб, які мають статус ветеранів війни, хоча більша частина з них – це не безпосередні захисники країни, а особи, які працювали в тилу або навчалися в період Другої світової війни, оскільки законодавство регламентує права ветеранів не лише чинних військовослужбовців, а й ветеранів інших воєн, в яких воювали громадяни України, а також права осіб, які не були військовослужбовцями, але навчалися або працювали в тилу під час війни.

Аналізуючи чинне законодавче поняття «ветерани війни» та категорії осіб, що ним охоплюються, стає очевидним, що диференційований підхід до правового регулювання статусу ветеранів війни зумовлений, по-перше, (1) наявним бойовим досвідом військової служби, або (2) проходженням військової служби у Збройних Силах колишнього СРСР, тобто статусом військовослужбовця у минулому або (3) трудовим стажем, періодом навчання в тилу, і, по-друге, темпоральним критерієм – прив'язкою зазначених періодів військової служби, праці та навчання особи до конкретної війни.

Другий висновок із аналізу положень закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» полягає у тому, що закон встановлює однаковий правовий статус і відповідно однакові види соціальної підтримки для ветеранів різних воєн, однак потреби ветеранів Другої світової війни і ветеранів російсько-української війни 2014-2024 років є різними.

За даними Міністерства у справах ветеранів фактичний портрет ветерана російсько-української війни такий: середньостатистичний ветеран російсько-української війни – це, в переважній більшості, чоловік молодого працездатного віку – близько 30-45 років, що може бути представником абсолютно будь-якої сфери зайнятості, але на сьогодні є мобілізований до лав Збройних Сил України, або займається волонтерством¹. Отже, ветеран війни сучасної України – це людина (чоловік або жінка) працездатного віку, яка потребує допомоги у професійній адаптації і працевлаштуванні, з урахуванням

---

¹ Дослідження «Потреби ветеранів 2023» Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою «Рейтинг». Київ. 2023. 64 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

стану здоров'я, якщо необхідно – у безкоштовній професійній перекваліфікації або навчанні, а також у придбанні житла. Зрозуміло, що їх потреби не співпадають із потребами ветеранів воєн, що відбулися значно раніше і для яких основними і значущими видами державної підтримки є соціальні, медичні послуги, пільги на оплату комунальних послуг.

Таким чином, існує потреба у розмежуванні законодавчого регулювання статусу і соціального захисту ветеранів Другої світової війни, учасників бойових дій, що відбувалися у радянський період історії держави, та статусу і соціального захисту захисників, які беруть участь у діях, спрямованих на забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України з 2014 року. Вирішенням проблеми розмежування правового статусу і соціального захисту ветеранів війни сучасності може стати прийняття окремого закону, спрямованого на унормування прав, свобод захисників України. Зокрема, цим актом має бути визначений новий перелік видів соціальної підтримки, осучаснений для потреб ветеранів війни незалежної України.

Крім того, на наш погляд, навіть правовий статус ветеранів Другої світової війни, учасників бойових дій, що відбувалися у радянський період історії держави, потребує правового перегляду: пропонуємо визначити правовий статус цієї категорії осіб на підставі набутого бойового досвіду, а не часових меж військових конфліктів. Вплив бойового досвіду та виконання завдань в зоні бойових дій суттєво відрізняється від іншого досвіду військової служби, навіть під час війни¹. Саме тому вирішальною ознакою приналежності особи до ветеранів війни має бути участь у бойових діях, якими згідно з ст. 1 Закону України «Про оборону України»² є вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі

---

¹ Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. 2023. Київ. С. 39 URL: <https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2024/01/veteranpolicy.pdf>.

² Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння) у складі з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України.

Звужене розуміння терміну «ветерани війни» дозволить виокремити групу осіб, які дійсно були учасниками бойових дій, а решта категорій, які нині мають статус ветерана війни, повинні отримати інший правовий статус – залежно від виду їх участі у військових конфліктах, що є завданням законодавця у майбутньому реформуванні законодавства про статус ветеранів війни.

Іншою проблемою правового статусу ветеранів війни є те, що у розумінні чинного законодавства про статус ветеранів підкатегорії учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни є взаємовиключними, тобто ветеран війни може мати лише один із зазначених статусів. Однак, виокремлення осіб з інвалідністю внаслідок війни як категорії ветеранів війни викликає сумніви з огляду на той факт, що в першу чергу це ветерани, яким була встановлена інвалідність. Це два статуси, які не є взаємо обумовлюючими. На підставі цього варто усунути нормативну категорію «особи з інвалідністю внаслідок війни», замість цього передбачити надання особі статус ветерана війни і окремо статус особи з інвалідністю, при встановленні якого зазначати, що інвалідність є наслідком участі у бойових діях.

Розглянемо складові правового статусу ветеранів війни більш детально. Оскільки наукова єдність у розумінні поняття «правовий статус» відсутня, підтримаємо широке трактування цього поняття, за яким до змісту правового статусу особи включають суб'єктивні права, юридичні обов'язки з поєднанням їх із правосуб'єктністю та юридичною відповідальністю»¹. Звісно у галузевих правових науках

¹ Макаренко Р. В. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. 2013. *Науковий часопис Університету ім. П.М. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право*. Вип. 22. С. 142. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/>

існує схоже дефініція з урахування галузевої належності правового статусу особи.

У доктрині трудового права також немає однастайності щодо структурних елементів трудового статусу, приміром, дослідниця Л. В. Єрофеєнко на підставі аналізу положень Конституції України та Кодексу законів про працю доходить висновку, що зміст правового статусу працівника складають такі елементи: (1) трудова правосуб'єктність, (2) основні права, свободи й обов'язки, (3) законні інтереси, (4) трудові юридичні гарантії здійснення основних трудових прав, свобод і законних інтересів, (5) трудоправа відповідальність¹.

На думку А. О. Маркіна, Л. М. Тимченко, трудовий статус працівника включає в свій зміст, по-перше, трудову правосуб'єктність, по-друге, сукупність всіх трудових прав і обов'язків, закріплених в Конституції України, і, по-третє, сукупність тих трудових прав і обов'язків, що безпосередньо закріплені в трудовому законодавстві².

С. В. Вавженчук, досліджуючи низку поглядів щодо розуміння сутності трудової правосуб'єктності, виснує про наявність трьох основних підходів, два з яких ускладнені варіативним елементом у розглядуваному питанні, а саме: 1) це монолітне розуміння трудової правосуб'єктності; 2) трудову правосуб'єктність розглядають у розщепленому варіанті; 3) трудову правосуб'єктність можна ототожнити з трудовою правоздатністю або суб'єктом трудових правовідносин³.

Нам імпонує науковий підхід про те, що правовий статус будь-якого суб'єкта трудового права визначений правосуб'єктністю та її трьома основними складовими: трудовою правоздатністю, трудовою

---

handle/123456789/25765/Makarenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹ Єрофеєнко Л. В. Трудова правосуб'єктність як елемент трудового статусу працівника. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 128.

² Маркін А. О., Тимченко Л. М. Правовий статус та трудова правосуб'єктність в науці трудового права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Вип. 65. С. 178. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.32>

³ Вавженчук С. Трудова правосуб'єктність: антиномії праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 82.

діездатністю та трудовою деліктоздатністю¹. За С. Вавженчуком, це другий підхід – розщеплення правосуб'єктності на складові.

Погоджуємося із В. Костюком у тому, що ключовими ознаками суб'єктів трудового права є: можливість мати трудові права та обов'язки; здатність реалізовувати (набувати, здійснювати, виконувати) трудові права та обов'язки; здатність нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх трудових обов'язків². Ці ознаки є ніщо інше, як змістовні елементи трудової правосуб'єктності, хоча дослідник включає до змісту аналізованого поняття не лише правоздатність, діездатність, деліктоздатність, а й окремо трудові права і обов'язки, а також повноваження у сфері праці³.

Ми вважаємо, що правовий статус особи і ветеранів війни у трудових відносинах, зокрема, складається з трудової правосуб'єктності як сукупності правоздатності, діездатності та деліктоздатності (здатності нести юридичну відповідальність), трудових прав і обов'язків та юридичних трудових гарантій здійснення основних трудових прав, свобод і законних інтересів.

Під трудовою правоздатністю розуміється здатність мати права та обов'язки, які визначені на законодавчому рівні, тобто визначається здатність людини до певної праці і до конкретного виду трудової діяльності, можливості реалізувати свої здібності до праці у тому чи іншому напрямку. Трудова правоздатність є передумовою для участі суб'єкта трудового права у правовідносинах і означає наявність у особи можливості реалізувати певні права у сфері праці.

С. Вавженчук конкретизує зміст трудової правоздатності. Дослідник зазначає, що «суб'єкт трудового права наділений здатністю мати не лише регулятивні трудові права, а й охоронні трудові права. Тобто,

---

¹ Див: Венедіктов С. В. Щодо трудової правосуб'єктності працівника як суб'єкта трудових правовідносин. *Форум права*. 2010. № 4. С. 137-144 URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Kyuv/2010_3_2/04.pdf; Трудове право України / заг. ред. Н.М. Хуторян. Київ: А.С.К., 2004. 608 с.

² Костюк В. Концепція правосуб'єктності у трудовому праві: поняття, ознаки та принципи. 2019. *Публічне право*. № 1 (33). С. 134.

³ Там само. С. 136.

суб'єкт трудового права, крім іншого, наділений здатністю мати право на захист трудових прав, право на превентивну охорону трудових прав. Саме ця особливість дає підстави для твердження, що трудова правоздатність поділяється на регулятивну трудову правоздатність та охоронну трудову правоздатність»¹. З огляду на соціальну уразливість ветеранів війни це твердження особливо актуальне, оскільки навіть законодавець регламентує правовий статус цих осіб законом, що має назву «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», отже наголос ставиться саме на захисті та охороні прав ветеранів війни.

Наступним елементом трудової правосуб'єктності, яка визначає ветеранів війни як суб'єктів трудового права, є трудова дієздатність. В.І. Костюк трудову дієздатність працівника розглядає як передбачену нормами трудового права властивість працівника своїми діями здійснювати (набувати, реалізовувати, виконувати) трудові права, обов'язки, соціально-трудова гарантії, зумовлені трудовою функцією працівника за трудовим договором². С. Вавженчуком за аналогією із поділом трудової правоздатності на регулятивну і охоронну запропоновано розуміти трудову дієздатність, як: по-перше, здатність суб'єкта трудового права своїми діями набувати та здійснювати належні йому регулятивні трудові права та створювати, виконувати регулятивні трудові обов'язки (трудова регулятивна дієздатність); по-друге, здатність суб'єкта трудового права своїми діями набувати та здійснювати належні йому охоронні трудові права (трудова охоронна дієздатність). Зокрема, вчений зауважує, у межах трудової охоронної дієздатності потерпіла особа може здійснювати право на захист трудових прав. Відповідне здійснення права на захист реалізується в межах двох форм захисту трудових прав: юрисдикційної та неюрисдикційної³.

¹ Вавженчук С. Трудова правосуб'єктність: антиномії праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 81

² Костюк В.І. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Видавець Карпенко В.М., 2012. С. 142

³ Вавженчук С. Трудова правосуб'єктність: антиномії праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 81

На відміну від правоздатності, трудова дієздатність – це завжди вольова діяльність суб'єкта трудового права, яка передбачає вчинення ним дій, спрямованих на отримання певного суспільного блага. Приміром, для отримання статусу ветерана війни, зокрема, учасника бойових дій, необхідно зібрати документи, що підтверджують право на отримання цього статусу у відповідності із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», і подати заяву у паперовому або електронному вигляді до органу, визначеного цим же актом, сама процедура отримання статусу учасника бойових дій встановлена Постановою КМУ «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 20 серпня 2014 р. № 413¹.

Останньою складовою трудової правосуб'єктності ветеранів війни є їх деліктоздатність – визначена нормами трудового права здатність ветеранів війни нести юридичну відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх трудових обов'язків. На думку Т.Р. Куценко, з якою ми погоджуємося, деліктоздатність означає, що особа, яка вчиняє неправомірні дії несе юридичну відповідальність

---

¹ Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: постанова КМУ від 20.08. 2014 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#n10>.

за свою неправомірну поведінку та компенсує завдану нею шкоду¹. Зокрема, у разі подання особою недостовірних даних у заяві або надання недостовірних даних і підробки документів комісія (міжвідомча) комісія відмовляє у наданні статусу учасника бойових дій (пп. 3 п. 24 Постановою КМУ від 20 серпня 2014 р. № 413) або позбавляє особу статусу учасника бойових дій (пп. 2 п. 26 Постановою КМУ від 20 серпня 2014 р. № 413)².

Права і свободи, обов'язки є другим складовим елементом трудово-правового статусу особи, вужче – громадян України, в тому числі і ветеранів війни. У сфері праці – це відповідно трудові права і обов'язки. Варто зазначити, що, як громадяни України, ветерани війни мають усі права і свободи, передбачені Конституцією України.

Одним із основних конституційних прав людини є право на працю, що передбачає «можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Зокрема, О. І. Процевський, підкреслюючи основоположний характер трудових прав, серед яких право на працю – основне, «визначає працю як суть людини або як саму людину, яка розвивається в контексті держави». Саме цим науковець пояснює визнання та закріплення на найвищому рівні законодавства – в Конституції України – «права на працю як вільну можливість прояву людської суті, а інші трудові права і свободи людини та громадянина покликані розширити і створити умови для реалізації основного права на працю, його вдосконалення, справедливих умови здійснення та оплати»³.

¹ Куценко Т.Р. Зміст поняття «спеціальний суб'єкт трудового права». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 702. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/170>.

² Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: постанова КМУ від 20.08. 2014 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#n10>.

³ Процевський О. І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України. *Право України*. 1999. № 6. С. 101.

Для ветеранів війни нині важливо скористатися передбаченим законодавством правом на професійну адаптацію¹ і працевлаштування. Це один із основних шляхів забезпечення переходу колишніх військовослужбовців до мирного життя, саме тому завданням держави, науки трудового права сьогодні є напрацювання правових засобів та механізмів для реалізації сучасними ветеранами війни права на працю та всієї системи трудових прав. Підтримаємо В. П. Кохан, яка дослідивши сферу професійної адаптації ветеранів війни, запропонувала такі напрями повернення ветеранів війни до праці внаслідок їх професійної адаптації: (1) традиційне працевлаштування у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України; (2) працевлаштування на умовах нестандартної зайнятості; (3) започаткування і розвиток ветеранського підприємництва². Вважаємо, сучасні ветерани війни потребують нових гарантованих правом можливостей реалізувати свою здатність до праці не лише у формі найманої праці, а й самозайнятості та нестандартних форм праці і таким чином забезпечити собі гідний рівень доходу і життя.

Під час реалізації ветеранами війни права на працю і суміжних трудових права особливого значення набуває право на захист порушених або невизнаних трудових прав. Часто ветерани війни стикаються з небажанням роботодавця працевлаштовувати особу саме через наявний ветеранський статус та встановлені додаткові державні гарантії у сфері відпусток та збереження місця роботи (виконання яких часто покладається на роботодавців). Загальновідомо, що од-

¹ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

² Кохан В. П. Працевлаштування ветеранів війни за результатами професійної адаптації: правові проблеми і виклики. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 184. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-27](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-27).

нією з найважливіших функцій трудового права, яка вважається функцією галузі, є функція забезпечення захисту трудових прав працівників і, звичайно, роботодавців. Реалізується ця функція у наявності дієвого правового механізму захисту трудових прав та інтересів, який передбачає юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту трудових прав, і є передумовою і запорукою гарантування захисту трудових прав ветеранів війни.

Будь-якому трудовому праву одного суб'єкта трудових відносин кореспондується обов'язок іншого суб'єкта вчинити певні дії або утриматися від них. Ветерани війни також мають не лише права і свободи у сфері праці, а й відповідні обов'язки. Приміром, загальні обов'язки працівників сформульовані у ст. 139 КЗпП: працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна роботодавця, з яким укладено трудовий договір¹.

Ветерани війни користуються посиленням правовим і соціальним захистом, підставою якого є їх правовий статус, гарантований Конституцією України (ч.1 ст. 46) і конкретизований спеціальним законом. Зокрема, статтею 1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено, що захист ветеранів війни здійснюється шляхом²:

- створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття;
- організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів;
- виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни;

---

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

– надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я.

Наступним елементом правового статусу ветеранів війни у сфері праці є трудові гарантії здійснення ними трудових прав і свобод. Якщо трудові права – це правові можливості особи реалізувати свою здатність до праці, то гарантії – це встановлений державою механізм забезпечення реалізації трудових прав. Юридичні гарантії відіграють службову роль щодо прав та обов'язків, які становлять ядро правового статусу особи. Вони забезпечують ефективне їх функціонування, впливають на їх обсяг. Сутність гарантій полягає у забезпеченні здійснення прав, виконання обов'язків і встановлення ефективного механізму їх захисту й охорони¹.

У галузевій науковій літературі під юридичними гарантіями розуміють систему правових норм, передбачених трудовим законодавством, які встановлюють вимогу певної поведінки суб'єктів трудових правовідносин (шляхом встановлення прав і обов'язків), забезпечуються санкціями і спрямовані на безперешкодну реалізацію та захист трудових прав². К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко пропонують включити до наведеного визначення юридичних гарантій в трудовому праві діяльність певних уповноважених органів та організацій із забезпечення та захисту трудових прав, зокрема профспілок, органів, які здійснюють нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства, судів³.

Виокремлюють загальні юридичні гарантії трудових прав людини і громадянина, які поширюються на всі без винятку категорії населення (наприклад, заборона використання примусової праці, право на своєчасне одержання винагороди за працю, правовий захист від необ-

---

¹ Кохан Н. В. Гарантії трудових прав працівників та шляхи їх удосконалення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. С. 4.

² Антон О. А. Юридичні гарантії в трудовому праві. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 189.

³ Мельник К. Ю., Бабенко А. О. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору : монографія. Харків, 2016. С. 22.

грунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи), і спеціальні, які поширюються на певні категорії населення (осіб з сімейними обов'язками, осіб віком до 18 років, осіб з обмеженими фізичними можливостями, жінок)¹. Гарантії трудових прав ветеранів війни є саме спеціальними, оскільки спрямовані на реалізацію трудових прав лише цієї категорії осіб, але на ветеранів війни поширюються й загальні юридичні гарантії, визначені для більшості суб'єктів трудового права.

Аналіз положень Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» свідчить, що трудові і соціальні гарантії, ним визначені, встановлюють за ветеранами війни як працівниками збереження певних правових повноважень, виплат, пільг у тих випадках, коли працівник у звичайних умовах тимчасово не виконує чи не отримує встановлених цим правовим повноваженням юридичних обов'язків, покладених на нього як на сторону трудових правовідносин. Це твердження релевантне щодо будь-яких трудових гарантій, не лише для гарантій ветеранів війни.

Чинне законодавство про працю і про статус ветеранів встановлює низку пільг та гарантій для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників війни у різних сферах трудових відносин. Розглянемо трудові права і гарантії, які згідно із законодавством, мають учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни.

У сфері працевлаштування учасники бойових дій мають право на отримання додаткових гарантій у сприянні працевлаштуванню (ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення»)². Приміром, однією з таких гарантій є переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємств, установ, організацій, яке передбачене Законом Укра-

¹ Малихіна Я. А. Юридичні гарантії реалізації права на працю особами віком до 18 років : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.05. Харків, 2009. С. 8.

² Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

їни «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹. Цим же Законом встановлені інші додаткові трудові права та гарантії для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни: (1) виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності працюючим особам з інвалідністю внаслідок війни в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; (2) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік (ст. 12, ст. 13)².

У сфері освіти ветерани війни мають пільги на навчання в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Сьогодні держава гарантує надання державної цільової підтримки для здобуття професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої та вищої освіти, а також професійної адаптації (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації) за різними рівнями освіти ветеранам війни, членам їхніх сімей та родинам загиблих (померлих) військовослужбовців. Пільги і порядок їх отримання передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³, Постановою КМУ «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» від 23.11.2016 р. № 975⁴.

Ветерани війни можуть скористатися правом отримати ваучер від Державної служби зайнятості на безкоштовне навчання і на перепідготовку за робітничою професією, здобуття ступеня магістра на основі вищої освіти за іншою спеціальністю чи підвищення кваліфікації. Перелік професій для навчання за ваучером, порядок їх отри-

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

² Там само

³ Там само

⁴ Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти»: Постанова КМУ від 23.11.2016 р. № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-%D0%BF#Text>.

мання і користування визначається Постановою КМУ «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» від 20 березня 2013 року № 207¹, Наказом Міністерства розвитку економіки України «Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер» від 11 квітня 2023 року № 2040².

До того ж ветерани війни отримали право на професійну адаптацію, видами якої постановою КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності визначені: (1) надання соціальних послуг у сфері зайнятості; (2) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації за робітничою професією; (3) отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше ступеня (рівня) освіти, підвищення кваліфікації, проходження спеціалізації, у тому числі із скороченим строком навчання; (4) отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з урахуванням їх навичок, умінь та побажань³.

Як і будь-які інші звільнені з роботи працівники, ветерани війни після звільнення з військової служби можуть зареєструватися у Державній службі зайнятості та отримувати допомогу по безробіттю згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року

¹ Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: Постанова КМУ від 20.03.2013 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-%D0%BF#Text>.

² Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер: Наказ Міністерства розвитку економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#n7>.

³ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

№ 1533-III¹. На період воєнного стану тривалість виплати не може перевищувати дев'яносто днів. Розмір виплати не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня 2024 року.

Здійснений огляд трудових гарантій і пільг, які мають ветерани війни згідно з чинним законодавством, довів, що держава піклується про осіб, звільнених з військової служби, встановлюючи додаткові порівняно із іншими категоріями працівників трудові гарантії. Державні трудові і соціальні гарантії, їх види та форми – важлива умова соціально-економічного розвитку будь-якої держави, розгалужена система соціально-трудова гарантій, що враховує різні життєві обставини як підстави соціального захисту, є метою соціальної держави для суспільного добробуту населення.

Дослідження особливостей теоретичних і практичних проблем правового статусу військовослужбовців та ветеранів війни у сфері праці дозволило сформулювати низку висновків щодо їх трудо-правового статусу.

Виокремлення військовослужбовців та ветеранів війни як особливих (спеціальних) суб'єктів трудового права і наявність спеціального законодавства про їх статус є наслідком дії принципу диференціації правового регулювання трудових відносин. Встановлення додаткових трудових гарантій, пільг військовослужбовцям та ветеранам війни, посиленого соціального захисту, а також окремих обмежень і заборон у сфері праці – не є порушенням конституційного і галузевого принципу рівності, навпаки сприяє утвердженню справедливості у сфері праці, оскільки допомагає вирівнювати можливості у сфері праці під час проходження військової служби військовослужбовцями та реалізувати право на працю ветеранами війни.

Диференційований підхід до правового регулювання праці військовослужбовців ґрунтується на сукупності об'єктивних і суб'єктивних підстав. Об'єктивними підставами є: (1) суспільна значущість вій-

---

¹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>

ської служби; (2) умови праці – чітка регламентація службового часу і часу відпочинку, підкорення воєнній ієрархії, нормам та правилам; (3) виконання специфічних функцій із захисту безпеки держави, її території та кордонів; (4) умови підвищеного ризику для здоров'я. До суб'єктних підстав диференціації правового унормування трудових відносин військовослужбовців віднесемо: (1) встановлений законом віковий ценз; (2) стан фізичного і психічного здоров'я; (3) постійна перевірка знань нормативно-правових актів, статутів, інструкцій у сфері військової служби; (4) дотримання чіткої службової дисциплін, підкорення воєнній ієрархії у відповідності до статутів Збройних сил України, статутів інших військових формувань.

Диференційований підхід до правового регулювання статусу ветеранів війни зумовлений, по-перше, (1) наявним бойовим досвідом військової служби, або (2) проходженням військової служби у Збройних Силах колишнього СРСР, тобто статусом військовослужбовця у минулому або (3) трудовим стажем, періодом навчання в тилу, і, по-друге, темпоральним критерієм – прив'язкою зазначених періодів військової служби, праці та навчання особи до строків конкретної війни.

Спеціальний закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлює однаковий правовий статус і відповідно однакові види соціальної підтримки для ветеранів усіх воєн, незважаючи на різні потреби ветеранів воєн радянського періоду і захисників України у війні з 2014 року.

Існує потреба у розмежуванні законодавчого регулювання статусу і соціального захисту ветеранів Другої світової війни, учасників бойових дій, що відбувалися у радянський період історії держави, та статусу і соціального захисту захисників, які беруть участь у діях, спрямованих на забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України з 2014 року. Вирішенням проблеми розмежування правового статусу і соціального захисту ветеранів війни сучасності може стати прийняття окремого закону, спрямованого на унормування прав, свобод захисників України. Зокрема, цим актом має бути визначений новий перелік видів державної під-

тримки (не тільки у сфері соціального захисту), осучаснений для потреб ветеранів війни незалежної України.

Норми закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» потребують оновлення з метою зменшення кількості категорій осіб, які на разі мають право на отримання статусу ветеран війни. Задля цього потрібно змінити законодавчі підходи до надання статусу ветеранів війни, в основу правового статусу ветеранів війни має бути покладений критерій – набутий бойовий досвід, а не темпоральний критерій – участь особи у захисті Батьківщини під час певного військового конфлікту.

Трудо-правовий статус ветеранів війни складається з трудової правосуб'єктності як сукупності правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (здатності нести юридичну відповідальність), трудових прав і обов'язків та юридичних трудових гарантій здійснення основних трудових прав, свобод і законних інтересів.

Гарантії здійснення трудових прав і свобод у сфері праці – важлива складова трудо-правового статусу ветеранів війни. Якщо трудові права – це правові можливості особи реалізувати свою здатність до праці, то гарантії – це встановлений державою механізм забезпечення реалізації трудових прав. У сфері праці додаткові трудові гарантії, законодавчо встановлені для ветеранів війни, спрямовані на захист трудових прав цих осіб і водночас сприяють безболісному і швидкому переходу військовослужбовців від військової служби до цивільного життя.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ТРУДОВИХ, ОСВІТНІХ ТА ЦИФРОВИХ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

---

1. Тенденції ветеранської політики у забезпеченні трудових, освітніх та цифрових прав

Кабінетом Міністрів України наприкінці 2024 року було схвалено Стратегію ветеранської політики до 2030 року¹ та затверджено операційний план заходів щодо її реалізації у 2024-2027 роках. У цьому фундаментальному програмному документі відображені майже всі сфери взаємодії держави та ветерана, визначені стратегічні цілі політики. У Стратегії ветеранської політики першою з трьох стратегічних цілей прописано забезпечення добробуту зазначених категорій населення та членів їхніх родин, а також відновлення людського капіталу, в тому числі завдяки наявності роботи, житла, бізнесу, доступу до навчання². Отже, доцільно виокремити для вивчення декілька гостро затребуваних тенденцій ветеранської політики у забезпеченні трудових, освітніх та цифрових прав.

Слід звернути увагу на такий важливий програмний документ, як План стійкості України. У листопаді 2024 року у Верховній Раді України Президентом України було озвучено сприйняття ветеран-

---

¹ Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KR241209?q=>

² Там само.

ської політики частиною внутрішнього плану стійкості нашої країни. Отже, держава цілком виправдано вважає ветеранську політику пріоритетом своєї діяльності¹.

Офіційний рівень співставлення ветеранської політики з пріоритетом діяльності держави також підтверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1318-2024-п від 15.11.2024 «Деякі питання реалізації інструменту Ukraine Facility». Вона містить у додатку Порядок управління, моніторингу та контролю за виконанням Плану України. Три розділи цього Порядку, а саме «розділ 7. Людський капітал», «розділ 8. Бізнес-середовище» та «розділ 9. Децентралізація та регіональна політика»² серед низки державних органів, відповідальних за виконання заходів Плану України, містять вказівку на Міністерство у справах ветеранів України. Діяльність цієї інституції підтверджує її послідовність у реалізації не лише своїх проєктів і заходів, але й загальнодержавних та міжнародних. Тому її потенціал щодо реалізації інструменту Ukraine Facility в частині, навідь опосередковано актуальній для ветеранів війни, визнається достатнім.

Планування заходів реінтеграції ветеранів у післявоєнне цивільне життя стає надзвичайно важливим завданням, відповідно до якого відбуваються спроби системного реформування законодавства, прийнятого як у минулі роки так і під час сучасного правового режиму воєнного стану. Процес реформування потребує визначитися із важливим аспектом бачення ролі ветеранів у суспільстві.

Для цього дослідження з низки численних тенденцій ветеранської політики України обираються лише дві. Перша тенденція – комплексне сприяння розвитку економічного потенціалу ветеранів, підтримка їх здатності інтегруватися у професійне середовище та стимулювання економічного зростання їх підприємницьких можливостей.

---

¹ Володимир Зеленський представив План внутрішньої стійкості України. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради. Офіційне інтернет-представництво. 19.11.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505>

² Деякі питання реалізації інструменту Ukraine Facility : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1318-2024-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1318-2024-%D0%BF#Text>

Друга тенденція – забезпечення на рівні держави належних умов поєднання професійної підготовки (в тому числі, у звичайному та в інклюзивному освітньому процесі) із соціальною адаптацією ветеранів як групи осіб, що потребують особливої спеціальної соціальної підтримки.

Перша тенденція має прояв у наявній законотворчій діяльності Парламенту України. Діяльність Парламенту не можна вважати відстороненню від потреб сучасної практики, в тому числі виокремлених для цього дослідження тенденцій ветеранської політики. Цей висновок ґрунтується на тому, що в умовах воєнного стану законодавець зареєстрував та опрацював більше 30 законопроектів зі змінами до законів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання статусу та соціального захисту ветеранів війни.

Відбувається послідовне втілення наміру розширити категоріальний перелік осіб, яким надається право отримання статусу учасника бойових дій (законопроекти № 7128, № 7454, № 9337). Планується спрощення процедур присвоєння статусу ветерана (законопроекти № 9126, № 9141). Окремі проекти зосереджені на вдосконаленні медичного обслуговування ветеранів (законопроекти № 8318, № 8406) та захисту їхніх прав, включаючи право на працевлаштування і реабілітацію (законопроекти №10261, №9357).

Науковці зі свого боку (на користь розвитку першої тенденції політики) напрацьовують пропозиції щодо застосування дієвих заходів для вирішення конкретних проблем ветеранів щодо працевлаштування, відновлення їх професійних навичок, а також для стимулювання роботодавців працевлаштовувати відповідну категорію осіб.

Щодо практичного прояву другої тенденції (поєднання професійної підготовки, в тому числі, у традиційному та в інклюзивному освітньому процесі) із соціальною адаптацією ветеранів як поважної особливої групи осіб), то слід звернути увагу на посередника, якого держава готує та винаймає на роботу з метою ознайомлення та поєднання ветеранів із наявними можливостями професійної та соціальної адаптації. Так, Міністерство у справах ветеранів України замість помічників ветерана готуватиме фахівців із супроводу ветера-

нів та демобілізованих людей¹. Зміниться не лише назва професії, але за своїм статусом цей фахівець стане важливим елементом у структурі підтримки громади. Як штатний працівник комунальної установи або закладу, що належить до сфери управління сільських, селищних, міських рад, він буде підпорядкований безпосередньо першому керівникові.

Професійна підготовка фахівців із супроводу ветеранів та демобілізованих людей, як передбачено державною політикою, буде відбуватися, в основному у закладах вищої освіти та Центрах ветеранського розвитку. Зарплата фахівцеві із супроводу ветеранів та демобілізованих людей формується із Державного бюджету, Бюджету громади, міжнародної допомоги та грантів. Відомо, що безліч міжнародних організацій фінансово підтримують проекти, які спрямовані на реабілітацію ветеранів. Громада може залучати такі ресурси для фінансування праці фахівців із супроводу ветеранів та демобілізованих людей.

У наступному 2025 році на урядовому рівні планують не лише продовжити програми навчання фахівців із супроводу ветеранів та демобілізованих людей. Президент України також пояснив перспективи особливостей підготовки даної категорії осіб для здійснення допомоги ветеранам². В. Зеленський доповів на засіданні Верховної Ради України про план ветеранської політики на 2025 рік, однак повну його версію з додатками, буде представлено лише в грудні 2024 року. Цим пояснюється вимушене посилання не на першоджерело, а на коментар Л.Бикової.

Науковці та фахівці у галузі трудового права розуміють, що під запити першої тенденції ветеранської політики має відбуватися по-

---

¹ М'ясникова Г., Коробенко Р. Фахівці з супроводу ветеранів: про що нова програма Мінветеранів. 29 жовтня, 2024. URL: <https://nakupilo.ua/novyny/fakhivtsi-z-suprovodu-veteraniv-pro-shcho-nova-prohrama-minveteraniv/>

² Бикова Л. Реабілітаційні відділення у кожній громаді: Зеленський про план ветеранської політики на 2025 рік. 19 листопада 2024. URL: <https://gwaramedia.com/reabilitatsiyni-viddilennia-u-kozhnij-hromadi-zelenskyj-pro-plany-veteranskoj-polityky-na-2025-rik/>

дальше корегування трудового законодавства задля комплексного сприяння розвитку економічного потенціалу ветеранів як трудового ресурсу, підтримки їх здатності інтегруватися у професійне середовище тощо.

У дослідницькому просторі активно обгрунтовується доцільність подальшого внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), Закону України «Про зайнятість населення» № 5067-VI від 5 липня 2012 року, Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ, Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ, Постанову Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 року № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інших.

Названі акти передбачають для учасників бойових дій низку пільг, зокрема, щодо збереження робочого місця і середнього заробітку під час виконання державних або громадських обов'язків (стаття 119 КЗпП)¹, можливості брати відпустку у зручний для них час, отримання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком на 14 календарних днів на рік (пункт 12 частини 1 статті 12 Закону «Про зайнятість населення»)², а також переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності працівників та на працевлаштування у випадку ліквідації підприємства (пункт 13 частини 1 статті 12 Закону «Про зайнятість населення»)³.

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. ст. 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. п. 13 ч. 1 ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. п.13 ч. 1 ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

Варто акцентувати на досвіді корегування трудового законодавства задля комплексного запровадження гарантій реалізації трудових прав. Так, відповідно до пункту 8 частини 1 статті 14 Закону України «Про зайнятість населення» № 5067-VI від 5 липня 2012 учасники бойових дій, зазначені у пунктах 19-21 частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», належать до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні їх працевлаштуванню.

На початку 2023 року відбулося корегування вимог, яке означало підвищення уваги з боку реальних та потенційних роботодавців до ветеранів як трудового ресурсу. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 124 «Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних»¹, роботодавцеві, який за направленням центру зайнятості працевлаштовує строком не менше ніж на один рік відповідних учасників бойових дій, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад один місяць, компенсується 50 відсотків фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент виплати. Щодо загальної тривалості виплати такої компенсації (становить не більше шести місяців), то за наявності економічних можливостей держави, її доцільно буде скорегувати на більший термін.

Однак, у засобах масової інформації розповсюджується неправдиве оціночне судження, що «ветеранську політику в Україні регулюють лише 4 закони і 31 підзаконний акт, 50% з яких стосується діяльності відомчих комісій. Жодного принципово нового закону останніми роками не приймалося, 3/4 законів було прийнято до 2014 року, а найважливіші з них – від 1991 та 1993 р.р.»².

¹ Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Заява від 10.02.2023 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-%D0%BF#Text>

² Бойко І. Ветеранську політику в Україні забезпечують лише 4 окремі закони, які є застарілими та недосконалими, – Герсак. УНІАН. 01.08.2024. URL: <https://www.>

Науково-практичний коментар чинних нормативних положень, що містять елементи ветеранської політики, підтверджує, що це сурдження слід визнати безпідставним. Насправді лише базовими нормативно-правовими актами у сфері правового регулювання відповідних відносин визнається низка наступних Законів України. Зокрема, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; «Про національну безпеку України»; «Про військовий обов'язок та військову службу»; «Про Збройні Сили України»; «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; «Про соціальні послуги»; «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю»; «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»; «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»; «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; «Про зайнятість населення» та інш.

Також сприяють реалізації ветеранської політики Укази Президента України від 16 лютого 2022 року № 56 «Про затвердження стратегії національної безпеки України»; від 29 грудня 2009 року № 1115 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України»; від 10 грудня 2008 року № 171 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України»; від 10 серпня 2012 року № 470 «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Національної гвардії України»; від 5 травня 2014 року № 452 «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Служби безпеки України»; від 31 липня 2015 року № 463 «Про Положення про проходження військової служби (навчання) військовослужбовцями Державної служби спеціального зв'язку та захисту ін-

---

unian.ua/society/veteransku-politiku-v-ukrajini-zabezpechuyut-lishe-4-okremi-zakoni-yaki-ye-zastarilimi-ta-nedoskonalimi-gersak-12714201.html

формації України»; від 10 червня 2016 року № 248 «Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства»; від 24 березня 2021 року № 119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини»; від 2 червня 2021 року № 225 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку».

Відносно сталими є приписи наступних постанов Кабінету Міністрів України: від 08 грудня 2006 року № 1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю»; від 23 травня 2007 року № 757 «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю»; від 05 квітня 2012 року № 321 «Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку»; від 01 жовтня 2014 року № 518 «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок»; від 21 червня 2017 року № 432 «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України»; від 1 червня 2020 року № 587 «Про організацію надання соціальних послуг»; від 5 серпня 2020 року № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки»; від 03 листопада 2021 року № 1268 «Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я»; від 19 січня 2022 року № 31 «Про затвердження Порядку здійснення реабілітаційних заходів»; від 16 грудня 2022 року № 1462 «Деякі пи-

тання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я»; від 18 березня 2024 року № 307 «Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб»; від 29 листопада 2022 року № 1338 «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб».

Однак, незважаючи на активну законопроєктну діяльність, фахівці Міністерства у справах ветеранів України висловлюють критичне ставлення до її якості. Вони вважають недостатньо сформульованою наявну державну політику внаслідок того, що в ній не превалює єдиний комплексний та послідовний підхід щодо ветеранів, ветеранок та їхніх сімей. Дії держави на сьогодні у визначенні їхніх потреб та пошуку інструментів реалізації оцінюють як такі, що є непослідовними, несистемними, часто орієнтованими на хибні пріоритети. Ці підходи також мають застарілі патерналістські ознаки¹.

Водночас така оцінка міністерки у справах ветеранів України викликає підвищену засторогу на тлі прогнозу значного збільшення кількості ветеранів війни та членів їх родин. Якщо наприкінці 2022 року було спрогнозовано 10 % населення України з відповідним статусом², то наприкінці 2024 року (за твердженням дослідників) вже у найближчій перспективі структура населення України зазнає суттєвих змін³. Зокрема, вже не 10, а 25 відсотків. (у сукупності) складатимуть такі поважні особи, як ветерани війни, а також члени їх родин.

За таких обставин цілком логічним стає напрацювання положень майбутнього Закону України про ветеранську політику. Саме в ньому

¹ Калмикова Н. Ф. Пояснювальна записка до проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року» С.1. URL https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://mva.gov.ua/media/1/Пояснювальна_записка_1.docx

² Погорілов С. Після війни ветерани та їхні родичі складуть 10 % населення України. *Українська правда*. 22.12.2022. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/12/22/7381862/>

³ Крижний А. Після завершення війни кількість ветеранів зросте до 5-6 мільйонів осіб – Мінветеранів. *Економічна правда*. 27.05.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/05/27/714276>

доцільно прописати гарантії реалізації трудових та освітніх прав ветеранів війни, в тому числі у цифровому форматі. Їх трудові та освітні права, а також умови надання податкових та інших стимулів для роботодавців прописуються в окремогалузевих законах та численних підзаконних актах. Натомість підхід акумуляції гарантій реалізації тих приписів в одному Законі про ветеранську політику дозволить підвищити потенціал законодавства у сприянні професійній адаптації ветеранів війни, забезпечуючи дієвість реалізації їхніх прав та стимулюючи роботодавців до працевлаштування ветеранів.

Переваги цього підходу у тому, що він дозволяє на міждисциплінарних засадах активізувати процес взаємопроникнення комплексних різногалузевих елементів у цілісний правовий механізм адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Доцільно, аби він мав дієвий окремий розділ із вимогами до статусу та діяльності інституцій, які не лише поєднують професійну підготовку із соціальною адаптацією, але й контролюють зазначені процеси.

Щодо другої тенденції ветеранської політики, то дійсно законодавство про освіту потребує вдосконалення задля поєднання професійної підготовки (в тому числі, у звичайному та в інклюзивному освітньому процесі) із соціальною адаптацією ветеранів. Але тут слід вивчити накопичений досвід забезпечення їх права на освіту шляхом системи інклюзивної освіти, практику створення на базі закладів вищої освіти Центрів ветеранського розвитку та інших.

Досвід та сучасні спроби забезпечити право на освіту шляхом створення системи інклюзивної освіти не є новим питанням, але підходи щодо його реалізації мають вдосконалюватися на базі нової ветеранської політики нашої країни. Вона охоплює додаткове коло осіб, які мають особливі освітні проблеми.

О.С.Арсентьєва та Г.В.Татаренко створили класифікацію осіб з особливими освітніми потребами, які виникли через війну. Це: (а) особи, які одержали поранення, значні ушкодження (втрата кінцівок, тяжкі поранення зброєю, травми, спричинені перебуванням у полоні, насильством тощо), (б) особи, які мають прояви посттравматичного стресового розладу (напади агресії, надмірний переляк від

раптових подразників (стук, грюкіт), емоційна відстороненість, зниження інтересу до життя (і тим паче до навчання), психосоматичні прояви (головні болі, болі у животі), апатія, хронічна втома, мутизм – втрата здатності розмовляти після психологічної травми тощо), (с) внутрішньо переміщені особи, (d) ветерани війни, АТО/ООС тощо¹.

Сучасне буття системи інклюзивної освіти для ветеранів війни спирається на міжнародний досвід розбудови зазначеної системи для студентів з інвалідністю. Відповідна тенденція ветеранської політики України також відповідає одній з цілей першочергового значення для створення європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти у світі, як сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг...»²

16 грудня 2009 року Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю³ та Факультативний протокол⁴ до неї. Закріплені в них норми, принципи, заходи щодо забезпечення інклюзивної складової освіти набули чинності в Україні в березні 2010 року. Через десять років (у 2020 році) держави-учасниці Болонського процесу ухвалили Римське міністерське комюніке⁵. Воно розглядає Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) як простір, загальною метою якого є наявність низки його інклюзивних, інноваційних та

¹ Inclusion and inclusive education: European and national dimensions : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 268 p. P. 33.

² Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти»: Міжнародний документ від 19.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text

³ Конвенція про права осіб з інвалідністю : Міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

⁴ Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю : Міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text

⁵ Rome Ministerial Communiqué 19 november 2020. https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf

взаємопов'язаних складових, у сукупності здатних стати підґрунтям стійкої та мирної Європи.

Дослідники вітчизняного інклюзивного освітнього ландшафту констатують, що він знаходиться на початку свого формування. Серед наявних університетів в Україні майже одиниці можна вважати такими, що відповідають вимогам інклюзивного навчання та зробили інклюзію парадигмою своєї діяльності, включивши її до власних стратегій розвитку¹.

Причиною такого стану вважають комплекс проблем практичного характеру, які заважають втіленню законодавчих та методичних приписів. Зокрема, незадоволення потреби значної фінансової підтримки закладів освіти, підготовки професійних кадрів, проведення регулярних комплексних заходів щодо формування дружнього середовища та певних навичок щодо супроводу та допомоги студентам з інвалідністю з боку колективу студентської спільноти та викладачів².

Досвід функціонування у закладах освіти України спеціальних навчально-реабілітаційних центрів та/або груп психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з інвалідністю нерідко стає передумовою створення такої важливої інституції як Центр ветеранського розвитку. Центри ветеранського розвитку вважаються потужним хабом для реалізації державної ветеранської політики. Вони мають статус структурного підрозділу закладу вищої освіти, на базі якого створюються.

Такі центри вже функціонують у Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій областях, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Черкаській, Сумській, Тернопільській, Харківській областях. У Києві таких центрів декілька. Всі мають неабияку популярність. З моменту відкриття першого центру, у червні 2023 року, до них звернулося понад 5000 ветеранів і членів їхніх сімей. Таких центрів до кінця 2024 року планувалося утворити як мінімум 25.

---

¹ Inclusion and inclusive education: European and national dimensions : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 268 p. P. 40.

² Там само. P. 51.

Міністерство ветеранів України планує й надалі масштабувати цей проєкт внаслідок його вагомого призначення. А саме слугувати інструментом виконання національної стратегії зі створення безбар'єрного простору для ветеранів війни в Україні. Ця стратегія зорієнтована на професійну інтеграцію та реінтеграцію окремих категорій осіб до умов цивільного життя. Йдеться про осіб, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів родин таких осіб, членів родин загиблих (померлих) ветеранів війни, члени родин загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України.

Основною метою таких центрів є створення передумов для здобуття, відновлення та вдосконалення професійних знань, умінь і навичок ветеранами війни, а також членами їхніх родин, підвищення їхньої професійної мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці. Центри пропонують навчання за безліччю спеціалізованих програм. Наприклад, підготовка спеціалістів 3D принтерів, навчання цифровим технологіям, проєктному менеджменту тощо. Розроблено спеціальні програми для ветеранів із вадами зору. Дуже популярними є програми з підготовки операторів БпЛА¹.

Центри ветеранського розвитку та інші подібні інституційні структури містять значний організаційно-правовий потенціал щодо реалізації ветеранської політики, вивчаючи потреби відвідувачів Центру у послугах інклюзивної освіти.

Формування ефективних цифрових прав та умов для їх реалізації значно підсилюють можливості запровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях. Для підтвердження цієї гіпотези слід перевірити, які перспективи має активізація процесу забезпечення цифрових прав завдяки формування та запровадження ветеранської політики.

24 лютого 2022 року в Україні відбулися важливі зміни економічної політики ситуативного характеру. За своїм змістом зміни ситуативного характеру актуалізували необхідність дослідження, передусім,

---

¹ Мінчук К. Чим центри ветеранського розвитку можуть допомогти ветеранам: пояснює Євгенія Заєць. Громадське Радіо. 19.08.2024. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/08/19/1379684>

правових проблем професійної адаптації ветеранів війни як необхідної складової в системі переходу від військової служби до цивільного життя. У низці гарантій реалізації трудових та освітніх прав ветеранів війни, в тому числі у цифровому форматі, слід виокремлювати питання формування та реалізації цифрових прав у правовому механізмі професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя.

Вже опубліковано чимало праць, в яких дослідники виокремлюють самостійну групу цифрових прав, яка за важливістю та значимістю для суспільства потребує конституціоналізації. Актуалізація дослідницького інтересу щодо можливості реалізації цих прав значною мірою впливає не лише на їх реалізацію, але й на реалізацію багатьох конституційних прав. Зокрема, таких, як право на працю ветеранів війни та їх доступ до освіти у нетрадиційний інклюзивний спосіб.

Відомо, що трудова компонента відіграє велике значення для забезпечення професійної адаптації ветеранів війни. Водночас, у трудово-правовому механізмі професійної адаптації ветеранів війни доцільною буде низка заходів, спрямованих на забезпечення контролю за використанням цифрових можливостей з боку роботодавця. Зокрема, виваженим кроком буде державна реєстрація відповідальних осіб за використання електронних ресурсів у сфері бізнесу та інших публічних сферах. Науковцями вже доведена актуальність визначення основних засад відповідальності за недобросовісне та/або неконтрольоване чи ризиковане їх використання у сфері економіки; покладення низки додаткових обов'язків на відповідальний за цифровізацію уповноважений орган) та закріплення подібних механізмів у кодифікованому акті¹.

Належне функціонування контролю у системі адаптаційних механізмів як фундаментальних інструментів відповідної політики України щодо ветеранів війни забезпечується низкою оновлених законів та підзаконних актів. З прийняттям Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»² потенційні можливості спо-

---

¹ Вінник О. Право цифрової економіки: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с.

² Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р.

живачів цифрових послуг підвищуються. Аналіз вищенаведених аргументів доводить високий рівень цифрової зрілості нашої держави як суб'єкта творення, адміністрування та використання надбань цифровізації. Тому створення та залучення державних інституцій до контролю за утворенням й функціонуванням головних механізмів професійної адаптації ветеранів війни (як необхідної складової в системі переходу від військової служби до цивільного життя) надає науковцям нові завдання. Зокрема, завдання щодо обґрунтування теоретичних підходів досягнення співмірності наявних цифрових прав ветеранів та тих, яких не вистачає в адаптаційному механізмі пристосування ветеранів до цивільного життя. Цей напрям дослідження стає актуальним і важливим та відповідає критеріям пріоритетних наукових тематик для нашої країни.

Отже фундаментальні наукові дослідження з проблеми розвитку потенціалу цифрових прав мають вагоме значення не лише для підвищення цифрової зрілості суспільства та адаптації до проблем і викликів в умовах воєнного стану. У правовому механізмі професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя вони посідають місце вагомому елементу. Цей елемент надає можливість ветеранам війни дистанційно реалізувати свій трудовий потенціал, навчатися за інклюзивними освітніми програмами, а також започаткувати й вести свій бізнес.

Визначення поняття цього елементу має не лише суто практичне значення. Проблеми запровадження цифрових прав вивчалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Вагомих здобутків отримано член-кореспондентом НАПрН України О. М. Вінник у монографії «Право цифрової економіки»¹ та циклі статей, в яких визначено межі цифрової свободи, переваги і ризики цифровізації. Наша країна опікується розширенням можливостей щодо реалізації цифрових прав як фізичними особами так і юридичними. Україна має

№ 3321-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T233321?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01

¹ Вінник О. Право цифрової економіки: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с. С. 50.

суттєві успіхи у захисті персональних даних своїх громадян. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів» передбачено можливість створення резервних копій державних інформаційних ресурсів та систем на окремих фізичних носіях у зашифрованому вигляді та їх зберігання, у тому числі за межами України (зокрема в закордонних дипломатичних установах України) протягом періоду дії правового режиму воєнного стану в Україні та шести місяців після його припинення чи скасування¹.

Деталізацію процесу формування цифрових прав соціально-економічної спрямованості та вирішення проблеми їх реалізації у трудових, освітніх, підприємницьких та інших соціальних відносинах необхідно обґрунтовувати та здійснювати на міждисциплінарних наукових засадах.

Аналіз наукових джерел показав, що існує перелік цифрових прав, забезпечення реалізації яких потребує сучасного нормативного врегулювання, а стосовно ветеранів війни – ще й гарантування у спеціальному Законі про ветеранську політику.

2. Інституціоналізація суспільних відносин професійної адаптації ветеранів війни

У юридичній науці не висвітлювалася проблема інституціоналізації суспільних відносин професійного адаптування ветеранів війни, в тому числі, організаційно-правового механізму забезпечення поетапного переходу до повної адаптації. Інституціональний аспект зазначеної проблеми слід вважати відносно самостійним та предметним. Але при цьому, він є саме таким, що має міждисциплінарний вплив на можливості реінтеграції ветеранів до цивільного життя, використовуючи гарантії прав на працю, освіту та інші.

---

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів: Закон України від 15.03.2022 р. № 2130-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2130-20#Text>

Юридичною особливістю компонентів нормативного матеріалу, потрібного для забезпечення реалізації значного масива трудових, освітніх та цифрових прав як елемента механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя, є їх, здебільшого, локальна природа. Цією обставиною зумовлюється складність дослідження.

Застосування системного підходу до розв'язання проблем реалізації прав ветеранів на професійну адаптацію змушує звернутися до теоретичного підґрунтя інституціоналізації. Задля сучасної інтерпретації поняття «інституціоналізація» С. В. Ковбасюк звертається до витоків свого розуміння цілісності та синергетичності процесу переходу від самоврядних явищ до організованих і керованих. Такий перехід призводить до передбачуваності і впорядкованості економічного життя як суспільства, так і окремої особи, вважає дослідник¹. Також при створенні системи інститутів держави, він наголошує на значущості їх здатності здійснювати прямий і зворотній зв'язок із суспільством². Це актуально не лише для розбудови сучасного організаційно-правового механізму професійної адаптації ветеранів війни в Україні. Існує потреба у формуванні належної правосвідомості суспільства шляхом підсилення оціночної (емоційної) її (правосвідомості) функції з питань готовності суспільства бути залученим до співдії заради реалізації механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя.

У науково-популярних джерелах можна знайти узагальнене розуміння інституціоналізації. Аналізуючи філософські довідники та словники, в них зазвичай йде визначення інституціоналізації через її розуміння як процесу формалізації наявних соціальних відносин. Також йдеться про перехід від неформальних відносин і неорганізо-

---

¹ Ковбасюк С. В. Сучасна інтерпретація поняття «інституціоналізація». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 172–182.

² Ковбасюк С. В. Інституційна стабільність та цілісність сучасної держави. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 84–87. С. 87.

ваної діяльності до створення організаційних структур. Ще інституціоналізація передбачає регламентацію діяльності індивідів та їх взаємовідносин. Якщо це виправдано та можливо, то й юридичну легалізацію організаційних владних та позавладних структур.

Отже сприйняття інституціоналізації еволюцією людської діяльності від невизначених до організованих, від «імпровізованих» до задалегідь відомих, від розрізнених до узгоджених, від індивідуалізованих до загальноприйнятих форм вважають найпоширенішим серед дослідників розумінням сутності загальноновживаного терміну.

Затребуваність інституційної стабільності суспільних відносин професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя є вкрай гострою. Зазначене твердження впливає з того, що брак належних інституцій паралізує ветеранську політику та унеможлиблює намагання ветеранів війни реалізувати свої права на практиці. Водночас й ступінь зрілості ветеранської політики характеризується наявністю ефективно працюючих інституцій. Фактор творення максимально вигідних умов передбачає необхідність наукового дослідження низки вихідних питань інституціоналізації, що у свою чергу, визначає функціонал саме тих інституцій, що найбільше затребувані у сучасних умовах формування ветеранської політики України.

Дійсно, актуальність проблематики реалізації ветеранами війни свого права на професійну адаптацію підвищується під впливом ветеранської політики. Ця політика формується за високими стандартами ефективності. Натомість цей процес не позбавлений поточних проблем, які перешкоджують його завершенню якнайкраще. Отже, перед науковцями постають нові професійні завдання. Вони зумовлені тим, що брак достатнього власного досвіду країни означає необхідність і важливість вивчення питань створення відповідних органів, законодавчої бази та інституцій інших країн, які вже мають необхідний та достатньо довгий досвід з цього питання.

У публічному просторі відбуваються заходи обговорення практичних та/або теоретичних правових проблем адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Так, Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з питань комплексного врегулювання державних

соціальних гарантій ветеранам, Захисникам і Захисницям України, членам їх сімей, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України ініціювала проведення тематичного Круглого столу. Його назва: «Адаптація демобілізованих ветеранів, Захисників і Захисниць України до мирного життя. Реалії та виклики сьогодення, перспективи їх вирішення»¹. На засіданні Круглого столу фахівцями було викрито недоліки та поставлено нові завдання щодо самої сутності поточного процесу адаптування.

Крім того, у середовищі наукової спільноти значно пожвавився інтерес до визначення напрямів дослідження зазначеної проблематики. Наприклад, на I-му Круглому столі «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» серед учасників відбувся обмін результатами їх практичних і теоретичних спостережень. Зокрема, внаслідок даного заходу виявлено низку досягнень науковців з питань покращення перспективи реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Зокрема, окреслено науково обгрунтовані шляхи професійної адаптації; запропоновано підходи щодо вдосконалення контролю у забезпеченні зайнятості ветеранів війни; обгрунтовано оцінку досвіду Сполучених Штатів Америки у професійній адаптації ветеранів війни та проаналізовано і розглянуто багато інших питань².

Якщо охарактеризувати стан публічності заявленої проблематики у науковому середовищі освітян, то також слід вказати на низку заходів її популяризації. Наприклад, на III Міжнародній науковій конференції «Культура в часи соціальних криз і конфліктів»³ україн-

---

¹ Ключовим завданням адаптації ветеранів до цивільного життя є створення сприятливого середовища для працевлаштування. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 30.11.2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_tsk/244366.html:text%D0%9A%D0%BB.

² Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу (м. Харків, 31 травня 2024 року) / за ред. С.В. Глібка, В.П. Кохан. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/conf_31.05.2024.pdf.

³ III Міжнародна наукова конференція «Культура в часи соціальних криз і конфліктів». 22 листопада 2024. Софія. Болгарія. III Міжнародна наукова конференція

ськими, польськими, естонськими та болгарськими науковцями піднімалися та обговорювалися питання розуміння права під час війни, правосвідомості, міжкультурних бар'єрів в адаптації студентів до освітнього середовища, культурологічних засад нормативних систем і права, інклюзивно-реабілітаційного туризму тощо¹. Проблематика, що запропонована кожним з учасників до розгляду, свідчить про високий потенціал мобілізації науки і культури, про рішучість дослідників, про активізацію сигнальної сили науки у часи соціальних криз і конфліктів.

Акумуляція думок науковців-учасників цього форуму дозволяє зондувати ситуацію щодо поглядів на сучасну природно-правову концепцію праворозуміння та правосвідомості суспільства. Ці погляди впливають на формування інститутів ветеранської політики як під час воєнного стану, коли право набуває більш директивного характеру, так і у післявоєнний період.

До того ж своїми роздумами із заявленої проблематики трудових, освітніх та цифрових прав, як елемента адаптації ветеранів до цивільного життя, але більше в аспекті практичних проблем, обмінялися учасники Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід», яка відбулася у СНУ ім.В.Даля 16 травня 2024 року², Круглого столу (інтернет-конференції) «Економіка, право

«Культурата във време на социални кризи и конфликти». URL: <https://www.balkanstudies.bg/bg/novini/993-iii-%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%>

¹ Культура в часи соціальних криз і конфліктів : матеріали III Міжнародної наукової конференції. (м. Софія, Болгарія, 22 листопада 2024 р.). (Матеріали у стадії видання). URL: <https://www.balkanstudies.bg/bg/novini/993-iii-международна-научна-конференция-„культурата-във-време-на-социални-кризи-и-конфликти».html>

² Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали міжнародної науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ (16 травня 2024 р.). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. 235 с. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/1181>

та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України», яка відбулася в НДІ ПЗІР 26 квітня 2024 року¹, Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції», яка відбулася у СНУ ім.В.Даля 29 березня 2024 року².

Отже, аналіз результатів започаткування спеціально спланованих публічних обговорень проблематики дослідження трудових, освітніх та цифрових прав, як елемента адаптації ветеранів до цивільного життя, вказує на доцільність виокремлення відносно самостійних меж подальшої їх популяризації способами, які відповідають сучасному рівню наукових знань та завданням ветеранської політики.

Оновлення завдань ветеранської політики чинить суттєвий вплив на формування проблематики щодо вивчення минулого історичного та сучасного досвіду розробки її інститутів. Так, у науковій спільноті відбувається обговорення стану ветеранської політики не лише нашої держави³, але й досвіду Великої Британії та Сполучених Штатів Америки щодо формування структурних елементів такої політики⁴.

Аналіз, проведений Є. Гетьманом та В. Шевердіною довів, що в цих країнах не відчувається дефіциту інституцій задля досягнення висо-

¹ Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України : матеріали Круглого столу (26 квітня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. URL: <https://ndipzir.org.ua/conf-26-04-2024-proceedings>

² Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, юристів-практиків, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ. м. Київ, 29 березня 2024 р. / за ред. проф. Татаренко Г.В. Київ: вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2024. 234 с. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/1235>

³ Шевердіна В. І. Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей за законодавством України: сучасний стан. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 73–78. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1\(45\)-10](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1(45)-10)

⁴ Гетьман Є. А., Шевердіна В. І. Формування системи соціального захисту ветеранів війни: досвід Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 32, № 2. С. 207–217. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(2\)_2024-207-217.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(2)_2024-207-217.pdf)

кого рівня соціального захисту ветеранів та забезпечення таким чином конкурентоспроможності військової служби. Обидві країни мають ефективні нормативно-правові, організаційні, фінансові, інформаційні, комунікативні та інші сучасні механізми, які системно вдосконалюються у відповідності до змін внутрішньої ситуації у своїй країні та у світі.

Дослідження іноземного досвіду державної політики щодо захисту ветеранів дає змогу стверджувати, що є декілька варіантів побудови внутрішньонаціональних систем їх захисту, пріоритетними напрямками яких є: а) впровадження спеціального законодавства, б) створення спеціального державного органу, в) визначення рівня державної соціальної допомоги¹.

В Україні вже започатковано створення власної законодавчої бази, у положеннях якої окреслено основний зміст трудових та освітніх прав. Напрацьовуються проекти законоположень щодо зобов'язань держави та роботодавців. Обґрунтовуються на офіційному рівні інші вимоги-приписи, адресовані як представникам держави, громадськості, бізнесу так і ветеранам, ветеранкам, а також іншим суб'єктам, причетним до творення та реалізації ветеранської політики.

Основний потенціал трудових, освітніх та цифрових прав у механізмі адаптації ветеранів війни до цивільного життя – це фактор не лише ситуативного, але й системного творення максимально вигідних умов для достойної та гідної їх зайнятості, для саморозвитку, вдосконалення захисту їх трудових та освітніх інтересів, повноцінної реалізації їх функцій як почесних членів суспільства. Суб'єктом творення майже всіх базових умов для цього виступають відповідні інституції, вибудова яких якраз зараз відбувається в нашій країні.

Вищевказане дозволяє оцінити вкрай актуальним розширення меж подальшої інституціалізації ветеранської політики задля належного організаційного забезпечення прав ветеранів як елемента їх

---

¹ Гетьман Є. А., Шевердіна В. І. Формування системи соціального захисту ветеранів війни: досвід Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 32, № 2. С. 207–217. С. 207. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(2\)_2024-207-217.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(2)_2024-207-217.pdf)

адаптації до цивільного життя. Отже висувається для доказу наступне твердження (гіпотеза) – наявний практичний досвід (Великої Британії, США, інших країн) щодо вирішення проблеми інституалізації при формуванні ветеранської політики стає важливим напрямом сучасних досліджень, завданням яких є виявлення доцільності/недоцільності його подальшого запровадження в Україні аби напрацювати науково-практичні рекомендації щодо покращення власного досвіду законотворення. Зокрема, в аспекті створення спеціальних державних та недержавних органів для цього.

Інституційну підтримку державної політики щодо ветеранів війни у Великій Британії здійснює мережа інституцій держави. Досвід їх створення та наділення відповідними повноваженнями опубліковано у звіті про аналітичне дослідження, яке здійснив Український ветеранський фонд.

Згідно з дослідженням у 2022 році у Сполученому Королівстві було 2 мільйони ветеранів. За прогнозами надалі (до 2028 року) їхня чисельність скорочуватиметься до 1,6 млн. Наша країна, навпаки, готується до збільшення кількості ветеранів.

Однією з ключових інституцій Великої Британії є Управління у справах ветеранів (Office for Veterans' Affairs) – відносно новий, створений у 2019 році, міністерський підрозділ у складі Кабінету Міністрів. Його завданнями, зокрема, є: координація функцій Уряду Великої Британії для забезпечення найкращої підтримки ветеранів та їхніх родин під час повернення до цивільного життя, в тому числі, забезпечення процесу відстоювання їх інтересів в Уряді на найвищому рівні; співпраця з децентралізованими адміністраціями, місцевими органами влади та організаціями у ветеранському секторі; інформаційно-комунікаційне забезпечення ветеранів та їх родин¹.

Індивідуальну інформацію та рекомендації щодо доступу до служб підтримки, в тому числі від інших урядових відомств, місцевих органів влади, Національної служби охорони здоров'я або довірених

---

¹ Office for Veterans' Affairs. UK Government URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-veterans-affairs/about>

благодійних організацій надає Служба адаптації військовослужбовців (Defence Transition Services, DTS). Ця Служба підпорядковується Міністерству оборони Великобританії¹.

Фінансову підтримку розвитку мережі послуг для ветеранів надає Трастовий фонд Угоди про Збройні Сили (The Armed Forces Covenant Fund Trust). Його статус – виконавчий позавідомчий державний орган, підпорядкований Міністерству оборони.

Український ветеранський фонд дійшов висновку, що актуальне законодавство та діяльність відповідальних інституцій пронизана, між іншим, зобов'язаннями держави перед ветеранами, що проявляється у стабільному вивченню спільноти ветеранів та їх потреб. Держава по відношенню до ветеранів взяла на себе такі функції як: інформаційно-консультаційну, рекрутингову та захисну².

Порівнюючи ключові інституції Великої Британії та США за статусом та підпорядкуванням можна вказати, що вони мають спільну ознаку приналежності до системи державних органів виконавчої влади.

Ключовою інституцією у системі державних органів виконавчої влади США є Міністерство у справах ветеранів США. Основною його функцією є реалізація своєї компетенції у систематичній та предметній співдії щодо спільних заходів із іншими важливими інституціями. А саме з Міністерством оборони США та Міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення США. До роботи на різних стадіях здійснення ветеранської політики також залучаються Міністерство національної безпеки США, Міністерство праці США та низка інших урядових та/або неурядових структур.

Функціонування цих інституцій відбуваються шляхом виконання поточної роботи щодо надання певних пільг, послуг і реалізації со-

---

¹ Help for service leavers from Defence Transition Services. Ministry of Defence and Veterans UK. 2020. URL: <https://www.gov.uk/guidance/help-and-support-for-service-leavers-and-their-families>

² Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії: аналітична довідка. Український ветеранський фонд. <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>

ціальних програм. Послуги та пільги надаються через державну систему закладів згідно із Стратегією Міжнародної організації праці¹.

Ефективність функцій значною мірою забезпечує входження до складу Міністерства у справах ветеранів США наступних департаментів та адміністрацій: з питань медичного забезпечення, з питань пільг і привілеїв, у похоронних справах та з питань утримання місць поховання ветеранів військової служби².

До основних напрямів діяльності Міністерства у справах ветеранів США належить здійснення традиційних функцій, притаманних пенсійному забезпеченню, страхуванню життя, професійній реабілітації та зайнятості, медичній реабілітації та догляду, оформленню іпотечних кредитів, інших пільг та заходів допомоги ветеранам.

Допомога та пільги надаються в матеріальній (виплати допомоги по інвалідності, з безробіття, пільги на медичне обслуговування, страхування життя, надання кредитів та позик і інші виплати) і нематеріальній (отримання освіти та працевлаштування, надання психотерапевтичної допомоги, організація похорону тощо) формах. Зазначені види матеріального забезпечення затверджуються конгресом США та можуть змінюватися у зв'язку з інфляцією³.

Опрацювання теоретичних основ інституціоналізації суспільних відносин, які складаються внаслідок запровадження ветеранської політики у США, дозволяє обрати за базові для цього дослідження такі підходи інституціоналізації, як формалізація і деперсоналізація.

Можливість отримання Україною досвіду у вирішенні багатьох важливих питань опрацювання процесу інституціоналізації суспіль-

¹ Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад. Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт: МОП, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_233233.pdf

² Official website of the U. S. Department of Veterans Affairs. URL: <https://www.va.gov/>

³ Інформаційна довідка щодо функціонування у різних державах міністерств у справах ветеранів. Українська спілка ветеранів Афганістану. URL: <http://www.usva.org.ua>

них відносин професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя закладена у межах державної політики нашої країни. Намір досягти стратегічного узгодження ветеранської політики України із наявною організаційно-правовою інфраструктурою, необхідною для реалізації прав щодо професійної адаптації ветеранів, зумовлює більш детальне вивчення поточного стану та наявних проблемних питань забезпечення зайнятості ветеранів війни.

Спеціальний теоретичний аналіз В.Кохан щодо уточнення нюансів статусу ветерана війни та напрацювання підходів до систематизації видів професійної адаптації ветеранів війни і послуг, запропонованих державою у цій сфері. Запропоновані нею класифікаційні ряди адаптації, а саме: (1) традиційне працевлаштування у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України; (2) працевлаштування на умовах нестандартної зайнятості; (3) започаткування і розвиток ветеранського підприємництва¹ стають орієнтиром для практикуючих фахівців та науковців у пошуку наявних перепон у формуванні змісту прав ветеранів війни як елемента адаптації до цивільного життя.

Крім того, для висвітлення проблем практичного характеру щодо реалізації права на професійну зайнятість у нагоді стають відомості Дослідницької служби Верховної Ради України, які були здобуті за результатами дослідження, проведеного у лютому 2024 року. Воно має назву «Оглядове досье щодо зайнятості ветеранів війни в Україні: поточний стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення»². У ньому було викладено результати вивчення поточного стану право-

¹ Кохан В. Працевлаштування ветеранів війни за результатами професійної адаптації: правові проблеми і виклики. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 179–185. С. 180. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-27](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-27)

² Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Оглядове досье щодо зайнятості ветеранів війни в Україні: поточний стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. Дослідницька служба Верховної Ради України. 29.04.2024. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/review_files-hsp/74672.html

вого забезпечення реалізації права на працю ветеранів в нашій країні, а також обґрунтовано виправданість надання преференцій роботодавцям, аби заохочувати їх до створення робочих місць для ветеранів.

Доводиться констатувати, що сучасний стан зайнятості ветеранів війни в Україні (на 1 лютого 2024 року) був незадовільним. Станом на 1 лютого 2024 року за відомостями Державного центру зайнятості зареєстровано 101,4 тис. осіб, з яких учасники бойових дій – 1,7 тис. осіб. За результатами отриманих послуг з працевлаштування Державної служби зайнятості у 2023 році, чисельність безробітних учасники бойових дій, які були працевлаштовані – 672 особи; відвідували професійне навчання – 92 особи, отримали ваучер на навчання – 71 особа¹. При цьому динаміка росту кількості безробітних з числа учасників бойових дій та проблеми їх працевлаштування засвідчували відсутність або неактивність та неефективність інституцій, які створювалися задля забезпечення належної активізації доступу ветеранів до них та їх послуг.

Так, згідно з даними аналітичної інформації Українського ветеранського фонду, за результатами поточного опитування серед ветеранів та військових, до регіональних центрів зайнятості за державними послугами з працевлаштування зверталось лише 41,6 % респондентів та ще 1,4 % – планувало звернутися, більшість опитаних (57,1 %) такої практики не мали. Окрім того, під час опитувань, ветерани доволі часто зазначають про перешкоди, пов'язані проблемами їх фізичного здоров'я, психологічного стану, втрати професійних навичок і високої конкуренції на ринку праці тощо². Як наслідок цього, статистика жахає: третина ветеранів зіштовхнулися з реальним безробіттям.

Серед тих ветеранів, які намагалися інтегруватися у сфери зайнятості, переважає їх самозайнятість у власній справі (8,31 %).

¹ Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialnapolityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy>

² Там само.

Зайнятість на державній службі відповідно складала 7,45 %, у сфері послуг – 5,44 %, у сфері ІТ – 4,3 %, у громадському секторі – 4,3 %. Результати дослідження ілюструють, що в більшості респондентів є проблеми адаптації військового досвіду до цивільного життя внаслідок відсутності свідомості та підтримки (недостатньої інформації про переваги найму людей з інвалідністю або про наявність програм, передбачених законодавством, стимулів для найму тощо).

Це призводить до того, що понад 80 % респондентів передбачають ймовірність відсутності роботи, майже 90 % – відсутність інклюзивного простору й адаптованого робочого місця для осіб з інвалідністю¹. На жаль, маємо показники, що вказують на негативні наслідки початкового етапу незрілої ветеранської політики. Тут слід зробити акцент на важливості для нашої країни інституціоналізації інфраструктури ветеранської політики (як у в цілому так й її окремих ресурсів), у тому числі, цифрових інструментів набуття ветеранами інформаційної грамотності.

Коли (у цьому підрозділі монографії) йдеться про цифрові права ветеранів, то в основному викладаються результати їх дослідження як допоміжного інформаційно-комунікаційного ресурсу. Потенціал цього ресурсу спрямований на підвищення рівня зрілості інформаційного доступу до обрання форми зайнятості ветеранів, пристосування до проведення їх трудової діяльності на гібридних робочих місцях та наданні/отриманні освітніх послуг зазначеною категорією громадян України, особливо при запровадженні системи інклюзивної освіти для них.

Наприклад, у США однією з популярних федеральних і відомчих програм визнається інформаційне забезпечення ветеранів (Мережа ветеранів). Також у розумінні цифрових прав ветеранів можна спробувати опрацювання ідеї опосередкованого сприйняття цифрових технологій здійснення нагляду та контролю за реалізацією ветеран-

---

¹ Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialnapolityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy>

ської політики. В умовах цифровізації економіки значення цифрової інфраструктури контролю стає орієнтиром для правотворчості у сфері реалізації права на державний контроль з боку органів державного контролю.

Оскільки практику забезпечення трудових, освітніх та цифрових прав у США творить одна з найбільш комплексних систем допомоги ветеранам війни цієї країни, нерідко звертають увагу на досвід побудови не лише вертикальної інтеграції (відбувається через Department of Veterans Affairs). Паралельно існує багаторівнева система федеральних органів та органів штатів з функціями забезпечення прав ветеранів. Ця багаторівнева система дозволяє враховувати регіональні особливості ринку праці¹.

Комплексність внутрішньонаціональної системи забезпечення прав ветеранів, в тому числі практичних проблем їх реалізації та захисту, збагачує правовий механізм адаптації гарантіями. Гарантії працевлаштування та зайнятості військовослужбовців Збройних сил США передбачають право повернутися на попередні посади або еквівалентну роботу після завершення служби без втрати стажу, заробітної плати чи пільг².

Зазначена вимога поширюється на всіх роботодавців, в тому числі федеральний уряд і уряди штатів, і охоплює широкий спектр військової служби, від дійсної служби до навчань вихідного дня. Ветерани також отримують гарантії збереження їх пенсійних планів.

Значну місію у гарантуванні працевлаштування на федеральному рівні виконує Закон про преференції для ветеранів (Veterans'

¹ Гусаков Є. Право ветеранів війни на працю в розрізі досвіду Сполучених Штатів Америки. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу (м. Харків, 31 травня 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137 с. С. 88–97. URL: <https://openarchive.nure.ua/bitstreams/33f3de24-c55b-4a35-8b72-fe8573ec090e/download>

² The Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA). URL: <https://osc.gov/Services/Pages/USERRA.aspx>; USERRA Pocket Guide. U.S. Department of Labor. URL: <https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/userra/USERRA-Pocket-Guide>

Preference Act), кодифікований у Кодексі Сполучених Штатів¹. Цей закон надає ветеранам перевагу при прийомі на роботу на федеральному рівні, надаючи додаткові бали на конкурсних іспитах і пріоритет ветеранам. Ветерани з інвалідністю, яку спричинило захворювання чи травма, що виникли внаслідок проходження служби, мають право на вищі бали при проходженні конкурсного відбору на відповідну посаду.

Характеризуючи механізм надання правових гарантій ветеранам війни щодо їх працевлаштування у США, слід позитивно оцінити обрання до роботодавців позитивних стимулів (в тому числі податкових) замість застосування механізмів примусу щодо виконання ними вимог адаптації ветеранів війни до цивільного життя.

Для порівняння Україна вже має досвід надання преференцій роботодавцям, які створюють робочі місця для ветеранів України. Йдеться про компенсаційні програми за працевлаштування ветеранів війни. Компенсація надається з урахуванням положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»². Наприклад, компенсація 50 % фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати (7100 грн.), за працевлаштування строком не менше ніж на 1 рік саме учасників бойових дій. Загальна тривалість виплати такої компенсації становить 6 місяців упродовж року з дня працевлаштування. Також передбачено компенсацію роботодавцю за облаштування робочого місця для ветеранів з інвалідністю³. Отже, роботодавець може отримати грошову компенсацію у сумі, що не перевищує 106,5 тис. грн – за облаштування робочого місця для людини з інвалідністю I групи та до 71 тис. грн

¹ U.S. Code Title 38, Veterans' Benefits. URL: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title38/part3/chapter36/subchapter>.

² Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

³ Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 р. № 893. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP230893?an=1>

– для людей з інвалідністю II групи¹. Гарантії працевлаштування для ветеранів. Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»² передбачено позачергове працевлаштування осіб з інвалідністю внаслідок війни за спеціальністю відповідно до підготовки та висновків медико-соціальної експертизи. Особи з інвалідністю мають переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Таке саме право мають ветерани, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Є. Гусаков розуміє перевагу позитивних стимулів над примусом як таку модель адаптації, вибудовану у США, що є більш ефективною для створення стійкої системи підтримки ветеранів в Україні. Також він вважає адаптованим до змін механізм правових гарантій ветеранів війни. Тобто, закріплюючи основні принципи на рівні законодавчих актів, підходи до адаптації ветеранів змінюються у відповідних державних програмах, залежно від викликів, з якими стикаються ветерани на ринку праці³.

Сформувати комплексне бачення можливостей запозичення сучасного досвіду США в українському контексті розбудови власного механізму адаптації дозволяють не лише дослідження Є. Гусакова. Аналіз досвіду США у професійній адаптації ветеранів війни представлено у науковій праці І. Мамаєва. Він досліджує історичний роз-

¹ Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 р. № 893. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP230893?an=1>

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ (станом на 01.08.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

³ Гусаков Є. Право ветеранів війни на працю в розрізі досвіду Сполучених Штатів Америки. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни*: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу (м. Харків, 31 травня 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137 с. С. 88–97. URL: <https://openarchive.nure.ua/bitstreams/33f3de24-c55b-4a35-8b72-fe8573ec090e/download>

виток інституцій американської системи підтримки ветеранів та, вцілому, позитивно оцінює діяльність Департаменту у справах ветеранів США. Натомість дослідник вважає серйозною проблемою цієї та будь якої подібної інституції залишення її без зовнішнього спеціалізованого контролю та нагляду. Така ситуація зберігалася аж допоки у 1988 році для її виправлення не було утворено Апеляційний суд США за позовами ветеранів (U.S. Court of Appeals for Veterans Claims, CAVC)¹

Україні слід уникати досвіду відсутності спеціального нагляду за діяльністю зазначеного органу. Використовуючи історико-аналітичний метод для проведення порівняльно-правового аналізу інституцій США та України, дослідник визначає доцільність створення аналогічної інституції в нашій країні.

Врахування потенційної кількості ветеранів в Україні та завантаженості судів загальної юрисдикції дозволяє висунути припущення, що забезпечення належного захисту їх прав також потребуватиме створення спеціалізованого судового чи наглядового органу².

Досвід інституціоналізації судової системи задля зростання ієрархічного рангу судового захисту прав ветеранів США та претензій з їх боку до діяльності Міністерства у справах ветеранів США є доцільним для запровадження в Україні. Підвищення ієрархічного рангу системи цих спеціалізованих судів в Україні буде досягнуто шляхом видання відомчих нормативно-правових актів з деталізацією спеціальних процедур розгляду справ ветеранів війни з питань захисту їх прав та інтересів, які є складовими та похідними від механізму адаптації їх до цивільного життя.

Ініціативні авторські розробки надають докази того, що дослідники інших країн також приділяють суттєву увагу відповідній про-

---

¹ Мамаєв І. Огляд досвіду США щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-го круглого столу (м. Харків 31 травня 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137 с. URL: <https://openarchive.nure.ua/bitstreams/33f3de24-c55b-4a35-8b72-fe8573ec090e/download>

² Там само.

блематиці. Так, в американських наукових джерелах та нормативних документах для позначення процесу адаптації ветеранів використовується дефініція «перехід» (англ. transition). Вона охоплює широке коло викликів, з якими може стикатися ветеран після повернення з військової служби: від дискримінації, пов'язаної з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) до втрати цивільних та професійних навичок під час проходження військової служби¹.

Вважаємо дефініцію «перехід» більш доречною у порівнянні з терміном «адаптація» внаслідок відображення значимості для переходу діяльності Центрів ветеранського розвитку. Вони якраз мають за своїм призначенням опрацьовувати (саме на практичному рівні) програми переходу ветеранів до планування та реалізації своєї кар'єри, а також моделювати варіанти продуктивної зайнятості, обирати разом з консультантами від навчальних закладів профіль освіти й систему навчання, в тому числі за інклюзивними навчальними планами і програмами. Адаптивні спортивні заходи теж мають популяризувати Центри, а не лише спеціалізовані установи та заклади.

Українські Центри ветеранського розвитку як структури наддержавного чи/або державного статусу не мають тотожних інституцій в США. Натомість стадія апробації їх функцій та обсягу завдань в нашій країні дозволяє прогнозувати використання їх потенціалу як у традиційних для них справах, так і для осучасненої підготовки майбутніх фахівців із супроводу ветеранів війни.

На державному рівні, спираючись на вже існуючий у країні попит та відомий закордонний досвід, виникла потреба у започаткуванні й розбудові (на той час – прим. автора) інституту помічника ветерана, метою якого є надання послуг з підтримки ветеранів та членів їх сімей під час переходу від військової служби до цивільного життя².

¹ Improving Post-Service Outcomes for Veterans. RAND Corporation, 2022. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA1300/RRA1363-12/RAND_RRA1363-12.pdf

² Висновок Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Верховної Ради України щодо розгляду проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» (реєстр. № 10000 від 15.09.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796>

Внаслідок започаткування відповідного експериментального пілотного проекту Постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652 щодо запровадження інституту помічника ветерана війни у системі переходу від військової служби до цивільного життя та зміни його статусу на кінець 2024 року постало наукове завдання щодо обґрунтування доцільності запровадження у трудові правовідносини майнового елементу соціально-правового характеру, пріоритетного для ветеранів війни.

Актуальність дослідження трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни обумовлює популяризацію здобуття відповідних аналітичних знань про новації підходів у запровадженні фахівця із супроводу замість помічника. Низка пропозицій щодо запровадження нових підходів до вивчення комплексних правових проблем запровадження трудо-правового механізму адаптації потребує не лише наукового обґрунтування нових підходів, але й аналітичного узагальнення вже відомих підходів у згаданій сфері.

Цей напрямок нових затребуваних наукових досліджень ґрунтується на просуванні ідеї запровадження для ветеранів війни такого фахівця-помічника ветерана, метою якого є надання послуг з підтримки ветеранів у процесі виконання ними певних трудових функцій у процесі реабілітації.

Послуга фахівця із супроводу ветерана спрямована на сприяння у реалізації передбачених законодавством можливостей, прав, гарантій, пільг, до яких мають інтерес ветерани, та надається за зверненням ветерана. Послуга надається на безоплатній основі, проактивно або на запит¹.

В основному, для надання цієї послуги необхідна сукупність дій: участь у визначенні проблемних питань ветерана, які потребують вирішення; інформування його про державні, регіональні, місцеві програми підтримки ветеранів; консультування щодо можливостей,

---

¹ Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 652. п.7, п.8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text>

прав, гарантій, пільг, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг; забезпечення налагодження комунікації між ветеранами та суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг, участі в опрацюванні інформації про ступінь задоволення якістю надання публічних (електронних публічних) послуг, формування пропозицій щодо удосконалення якості їх надання; формування пропозицій щодо удосконалення можливостей територіальної громади в задоволенні потреб ветеранів, активного долучення ветеранів до життя територіальної громади, використання їх потенціалу для розвитку територіальної громади, регіону та суспільства в цілому¹.

Індивідуальний статус ветерана сприймається як персоніфіковані права і обов'язки. Вони визначаються особливостями правового положення, а також станом придатності до працевлаштування. Тут слід висунути гіпотезу для опрацювання, згідно з якою трудові права і обов'язки кожного конкретного ветерана можуть формуватися у залежності від здатності його фахівця із супроводу (фактично – помічника) приєднатися до процесу реалізації трудової функції. Право розширення організаційних можливостей учасників трудових відносин було закладено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 року². Натомість потребує належного вивчення доцільність розширення правосуб'єктності фахівця із супроводу ветерана як представника сторони трудового договору внаслідок застосування гнучких форм організації праці.

---

¹ Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 652. п.8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text>

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>

Цю гіпотезу доцільно виокремлювати внаслідок актуалізації питання створення нетрадиційних гібридних робочих місць, гнучких режимів праці, гіг-контрактів тощо. У науці трудового права вже було доведено їх гібридну сутність, а саме – поєднання цивільно-правового договору з трудовим. Слід визнати, що гіг-контракти найбільшою мірою підходять для залучення ветеранів війни на нестандартну форму зайнятості.

Водночас просування ідеї запровадження гібридних робочих місць для ветеранів війни потребує напрацювання відповідних правових механізмів трудової адаптації робітників з кола ветеранів війни шляхом залучення їх на посади радників та незалежних експертів. Наприклад, таке залучення стало доцільним для шерінгових компаній медичного обладнання для протезування. Це – нова малодосліджена сфера гібридних моделей робочого місця та гнучких форм організації праці, які потребують фіксованих правила щодо їх утворень. Передбачуваний зиск від такої моделі – це задоволення водночас потреб лікарської та пацієнтської спільноти, медичної науки та наукова розробка сучасних моделей протезування.

Отже, утворення гібридних робочих місць радників та експертів з кола ветеранів війни є вкрай затребуваною умовою не лише їх працевлаштування, але й гарантування соціальної допомоги помічника, якому дозволено приєднатися до процесу реалізації трудової функції ветерана. Конкретизація соціальної складової з боку помічника і трудової – з боку ветерана – стає запорукою ефективної інтеграції. Однак, знадобяться й конкретні приписи-обмеження щодо її застосування.

Отже, наукова спільнота ще не до кінця усвідомлює значимість фахівця із супроводу ветерана для реалізації трудових функцій ветерана в механізмі його професійної адаптації до цивільного життя.

Подальші напрацювання необхідні в частині пошуку інноваційних організаційно-правових інструментів комбінованої гнучкої моделі специфічного режиму праці у центрах колективного користування науковим медичним обладнанням, але використовуючи потенціал фахівця-помічника, коли відбуватиметься випробування протезів та реабілітаційних вправ.

Перспективу покращення умов підготовки у Центрах ветеранського розвитку майбутніх помічників ветерана для набуття відповідних компетентностей слід сприймати внаслідок повідомлення Президента України про завершення підготовчих робіт для запуску програми супроводу ветеранів вже як постійну програму. «Ухвалені необхідні нормативні акти, виділені в бюджеті кошти, у наступному році заплановано навчити та оплатити працю 11 тисяч фахівців із супроводу ветеранів» — пояснив В. Зеленський¹. На базі ветеранських Центрів також слід опрацьовувати освітні програми інклюзивної освіти. В 2024 році 2200 ветеранів здобули нову освіту в центрах професійно-технічної освіти. В наступному році обіцяють продовжити такі програми навчання. Крім того, з першого січня 2025 року діятиме програма підтримки освіти для дітей ветеранів².

Отже, для того щоб побудувати ефективну систему забезпечення їх прав як елемента адаптації до цивільного життя, необхідно створення наукового підґрунтя для розвитку прикладних наукових досліджень щодо виявлення практичних проблем належної інституціалізації відповідних суспільних відносин.

Наукова спільнота усвідомлює вагомість організаційно-правових заходів забезпечення державою та суспільством трудових, освітніх та цифрових прав ветеранів війни. У цьому розділі монографії було зроблено акцент на розкритті відповідних тенденції ветеранської політики, актуалізації тематики творення перспективного законодавства про забезпечення прав ветеранів як елемента адаптації їх до цивільного життя та вирішення наявних проблем реалізації зазначених прав та отримання статусу щодо зайнятості.

Цифрові права ветеранів війни слід розглядати інструментом власної самореалізації та важливою умовою переходу від військової служби до цивільного життя шляхом використання трудових та освітніх прав.

---

¹ Бикова Л. Реабілітаційні відділення у кожній громаді: Зеленський про план ветеранської політики на 2025 рік. *Гвара Медіа*. 19.11.2024. <https://gwaramedia.com/reabilitatsiyeni-viddilennia-u-kozhniiy-hromadi-zelenskyy-pro-plany-veteranskoj-polityky-na-2025-rik/>

² Там само.

Критична оцінка задекларованих у чинному законодавстві гарантій соціального захисту ветеранів війни та спроможності нашої держави щодо їх ефективного забезпечення спонукає до необхідності аналізу перспективи зміни його на краще. Відсутність достатнього власного досвіду надає нагального значення подальшому вивченню питання інституціоналізації суспільних відносин професійної адаптації ветеранів війни в інших країнах. Популяризація активного залучення науковців до вивчення досвіду інших країн потрібно для того, аби зробити певні висновки щодо можливості запозичення його задля вдосконалення системи адаптування ветеранів війни в Україні в період дії воєнного стану та повоєнний період.

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВETERANІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

---

1. Сутність та правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та ветеранів війни в Україні

Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. У першій статті Конституції України вказується, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Низка статей (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48 Основного Закону) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Так, статтею 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава, у свою чергу, відповідає перед людиною за свою діяльність. Основні права та свободи людини, у тому числі соціальні, не лише визнаються державою, а й захищаються нею. Тому діяльність держави щодо соціального захисту її громадян незалежно від статі, раси, кольору шкіри, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, походження, віку чи стану здоров'я є її

обов'язком. Зі змісту частини 1 статті 46 Конституції України випливає, що соціальним захистом громадянина є його право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом¹.

Таким чином можна стверджувати, що Конституція України: 1) визначає та окреслює соціальну стратегію розвитку суспільства і держави; 2) визначає права та свободи людини основним соціальним орієнтиром по відношенню до держави, органів державної влади, їх посадових осіб; 3) визначає соціальні орієнтири розвитку національного законодавства та джерел права. Тож основоположним регулятором відносин у сфері соціального забезпечення та правовою основою розвитку законодавства про соціальне забезпечення виступає Конституція України. Водночас наведеним не враховується те, що окремі категорії населення потребують соціального захисту не лише через втрату можливостей самостійно та повноцінно забезпечувати своє існування, а й унаслідок виникнення об'єктивної необхідності в додатковому соціальному захисті з боку держави.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації на території України, велика кількість людей захищаючи свою державу, стає учасниками бойових дій, що веде до збільшення спеціальної категорії осіб, які потребують соціального захисту. Беручи участь у воєнних діях, військовослужбовці через ризик поранення або смерті у війні, бойових операціях, збройних конфліктах і миротворчих місіях мають беззаперечне право на посилену державну підтримку та об'єктивно більше покладаються на державу в питаннях захисту своїх соціальних прав. Тож держава стикається з викликом не тільки із забезпечення належного рівня допомоги цим особам, але й постійного оновлення та адаптації системи соціального забезпечення до умов та потреб суспільства. Таким чином, соціальне забезпечення є ключовим для розробки соціальної політики для даної категорії населення і сприятиме їх ефективній підтримці та повноцінній інтегра-

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ції у суспільство та покращенню якості їхнього життя. Крім того, формування глибокої поваги та підтримки осіб, які захищали та захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України є одним із найпріоритетнішим напрямів соціальної політики держави.

Ефективність реалізації соціального напрямку розвитку держави напряму залежить від її політики, яка повинна бути спрямована на забезпечення соціальних прав усіх людей, які проживають у нашій державі, а особливо захистити категорію населення, яка через особливості своєї професійної діяльності належить до найменш захищених, та таких, що потребують державної підтримки. До категорії населення, які потребують особливого соціального захисту, належать військовослужбовці та ветерани війни, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, а також члени їхніх сімей.

Сутність соціального захисту військовослужбовців та ветеранів війни полягає в такому: 1) це важлива складова соціальної держави, та її соціальної політики в цілому; 2) є одним із різновидів соціального захисту населення в цілому та державної соціальної підтримки; 3) розглядається як функція держави у сфері соціального захисту; 4) аспекти та напрямки соціального захисту визначаються специфікою військової служби; 5) особливе завдання здійснення соціального захисту – забезпечення можливостей для нормальної життєдіяльності та подальшого втілення планів кожною особою; 6) особлива мета соціального захисту – забезпечення умов для реалізації соціальних гарантій, передбачених законодавством України; 7) це різновид соціально-захисної діяльності держави, яка спрямована на запобігання негативних наслідків, спричинених військовою службою; 8) соціальний захист розглядається як важливий чинник підвищення рівня боєздатності кожного конкретного військовослужбовця; 9) особливий суб'єкт отримання соціального захисту в якого виникає право на отримання соціального захисту, соціального забезпечення пільг та відповідних державних гарантій¹.

---

¹ Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право»; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2024. С. 10.

Також виділяють основні умови соціального захисту військовослужбовців та ветеранів війни, а саме: 1) наявність відповідного законодавства в указаній сфері, його стабільність, динамізм і мобільність; 2) соціальна зумовленість законів; 3) безумовність здійснення соціального захисту військовослужбовців; 4) чітке розуміння чинників, які впливають на формування соціальної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців; 5) здійснення соціального моніторингу захисту прав військовослужбовців на постійній основі; 6) створення ефективного механізму соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців уповноваженими на це органами, органами місцевого самоврядування та державою загалом; 7) індивідуальний (адресний) підхід до кожного отримувача соціального захисту; 8) наявність відповідного фінансування соціальних програм та соціального захисту військовослужбовців¹.

Державну політику у сфері соціального забезпечення та соціального захисту в Україні визначають понад 20 законодавчих актів, серед яких провідне місце належить законам України, указам Президента та постановам Кабінету Міністрів України. Питання визначення і регулювання правового статусу та забезпечення прав осіб, які виконують обов'язок військової служби, виникла разом із появою цієї категорією осіб. Основним нормативним актом який дає визначення поняттю цієї категорії являється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року, № 3551-ХІІ (далі – Закон №3551-ХІІ)². Суб'єкти правозастосування кваліфікують його як частину або військового законодавства або законодавства з соціального захисту, який визначає правовий статус ветеранів війни, із зауваженням істотних змін і в багатьох інших нормативно-правових актах, які регулюють питання соціального захисту ветеранів війни.

---

¹ Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 151–155.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ (станом на 01.10.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

Відповідно до статті 4 Закону №3551-ХІІ ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Крім того, дія Закону №3551-ХІІ розповсюджується на сім'ї військових та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Відповідно до статті 5 Закону №3551-ХІІ учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час¹. Перелік підрозділів, що входили до складу діючої армії, та інших формувань визначається Кабінетом Міністрів України. Для повного розуміння поняття ветеранів війни, треба окреслити коло осіб які вважаються учасниками бойових дій, їх статус визначає стаття 6 Закону №3551-ХІІ, яка містить 25 пунктів, що є підставою (умовою) для визначення такого статусу. До учасників бойових дій належать військовослужбовці Збройних сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки, поліцейські, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки або у відрядженнях в держави, де в цей період велися бойові дії.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» від 15.03.2022 року № 2121-ІХ коло осіб, яких віднесено до учасників бойових дій значно розширено, зокрема до них було віднесено до-

---

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993р. №3551-ХІІ: станом на 01.10.2023р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

бровольців Сил територіальної оборони, осіб, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади та осіб, які брали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, внаслідок військової агресії російської федерації проти України¹.

Основним нормативним актом спеціального застосування, який регулює питання соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», в якому соціальний захист військовослужбовців визначено як діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. Основним завданням держави у напрямку соціального захисту військовослужбовців являється всебічне забезпечення їх та членів їх сімей, яке б компенсувало ті обмеження, що встановлені для військових у діючому законодавстві, та умови служби, які властиві саме цій категорії працівників. Крім того, в у вказаному законі передбачено, що військовослужбовці та члени їх сімей користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. При цьому якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибо-

---

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих захисників і захисниць України, та надання їм соціальних гарантій: Закон України від 15.03.2022 р. №2121-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>

ром пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами¹².

Саме Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено соціальні гарантії військовослужбовців та членів їх сімей в особливий період. Під особливим періодом відповідно до статті 1 Закону України «Про оборону України» визначається період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій³.

Окремі положення про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей деталізуються у законах України: «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист», а також в інших законодавчих актах («Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Основи законодавства України про охорону здоров'я, Кодекс законів про працю України, Податковий кодекс України, Житловий кодекс України, Земельний кодекс України), якими визначаються загальні положення щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх

¹ Історія та теорія соціальної політики України: навч. посіб. / А.О. Ярошенко, Т.В. Семигіна, Н.В. Сушицька. За ред. А.О. Ярошенко. К., НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 289 с <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22665/Istoriia%20Ta%20Teoriia%20Sotsialnoi%20Polityky%20Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

² Бейкун А., Клачко А. Соціальний захист військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення та сутність. *Підприємство, господарство і право*. 2021. No 6. С. 90–94. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/14.pdf>

³ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ (станом на 25.08.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

сімей, серед яких гарантії щодо робочого часу та часу відпочинку, заробітної плати, грошового, матеріального, продовольчого, житлового, медичного, санаторно-курортного забезпечення, надання пільг, допомог, пенсійного забезпечення.

Враховуючи низку вищенаведених факторів, можемо констатувати одне – держава на загальнонаціональному рівні має забезпечити належний рівень соціального захисту кожного військовослужбовця. При цьому до категорії населення, які потребують особливого соціального захисту, слід віднести не тільки військовослужбовців і ветеранів, а й членів їх сімей. Оскільки досить довго питанням соціального захисту військовослужбовців не приділялося належної уваги, а питання соціального забезпечення членам їх сімей взагалі не розглядалися, а отже й не було конкретних напрямків соціальної роботи із такою категорією осіб.

2. Особливості системи соціального забезпечення ветеранів війни в Сполучених Штатах Америки

Сьогодні в Україні відбувається стрімкий процес розбудови системи соціального захисту військовослужбовців і ветеранів війни, оновлюється законодавча база, інституційне забезпечення та запроваджуються міжнародні стандарти задля досягнення високого рівня обороноздатності держави. Однак дієвої моделі соціального забезпечення військовослужбовців та ветеранів війни за роки незалежності так і не вдалося сформувати¹.

Недостатність власного досвіду у подоланні наслідків для учасників бойових дій та збройних конфліктів актуалізує наукові дослідження з вивчення системи соціального забезпечення ветеранів війни. Аналіз іноземного досвіду надасть можливість удосконалити національну систему соціального забезпечення, враховуючи економічні, політичні та інші реалії України. Наразі, не вирішеними залишаються низка питань, а саме: невідповідність законодавства ак-

---

¹ Стан виконання бюджетних програм з питань соціального захисту учасників війни України проти російської агресії : аналітичний звіт. ГО «Юридична сотня». URL: <https://legal100.org.ua/wpcontent/uploads/2018/06/budjetu-2018.pdf>

туальним викликам, відсутність чіткої функціональної взаємодії органів публічної влади; бездіяльність наявної системи соціального захисту; низька ефективність державних пільг; недостатня поінформованість ветеранів; брак фінансових ресурсів; слабкий зворотній зв'язок влади з громадськими організаціями ветеранів та наявність соціальної напруженості. Тож запозичення позитивного досвіду може бути вирішальним інструментом для вирішення питань соціального захисту ветеранів війни в Україні. Політика соціального захисту ветеранів, а саме осіб, які були учасниками бойових дій, у розвинених країнах відноситься до пріоритетного напрямку в державному управлінні. Ветерани визнаються суспільством як носії високих цінностей: патріотизму, честі, відваги й любові до Батьківщини. Аналізуючи досвід Сполучених Штатів Америки можна виділити основні напрями їх діяльності у сфері соціального захисту ветеранів¹.

Сполучені Штати Америки (далі – США) мають одну з найбільш комплексних систем допомоги ветеранам. Ще в XVI ст. солдатам-інвалідам надавали медичну допомогу й підтримку, пізніше, в XVII ст., інвалідам війни почали виплачувати пенсії, а у XVIII-XIX ст. – національну програму допомоги ветеранам було розширено для їх сімей. Адміністрація ветеранів була створена для «консолідації та координації діяльності уряду та направлена на ветеранів війни». Після проведення модернізації адміністрації ветеранів було створено Міністерство у справах ветеранів США. Міністерство у справах ветеранів США є державним органом виконавчої влади США, який у межах своєї компетенції діє спільно з Міністерством оборони й Міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення США у сфері соціального захисту ветеранів військової служби та членів їх сімей. До роботи також залучаються Міністерство національної безпеки, Міністерство праці та інші урядові й неурядові структури США. Основною функцією Міністерства у справах ветеранів США є підтримка ветеранів шляхом надання певних пільг, послуг і реалізації

¹ Горбенко С. В., Хома В. В., Шпанчук Г. В. Досвід адаптації військовослужбовців до цивільного життя в США. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2014. № 2. С. 42–44.

соціальних програм. Послуги та пільги надаються через державну систему закладів. До складу Міністерства США входять такі основні департаменти та адміністрації, а саме: адміністрація з питань медичного забезпечення, адміністрація з питань пільг і привілеїв та адміністрація у похоронних справах та з питань утримання місць поховання ветеранів військової служби¹².

Варто відзначити, що окремого закону, який визначає соціально-правовий захист ветеранів на зразок Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у США немає. Військові закони, ухвалені конгресом, містять загальні положення з питань військового будівництва, деталізовані актами Президента та органами військового управління. Найбільш детально соціально-правовий статус ветеранів США регулюється статутами, постановами, положеннями та іншими нормативно-правовими актами. Загальні положення про соціально-правовий статус військовослужбовців, їх пенсійне забезпечення викладено у Кодексі законів США. Також існують різні судові і позасудові інститути, які забезпечують захист соціальних прав і свобод військовослужбовців³.

До основних напрямів діяльності Міністерства у справах ветеранів США належить: пенсійне забезпечення, страхування життя, професійна реабілітація та зайнятість, медична реабілітація та догляд, оформлення іпотечних кредитів (позики на житло), інші пільги та допомоги (при втраті працездатності, втраті годувальника, виплати при похованні та ін.). Допомога та пільги ветеранам війни надаються в матеріальній (виплати допомоги по інвалідності, з безробіття, пільги на медичне обслуговування, страхування життя, надання кредитів та позик і інші виплати) і нематеріальній (отримання освіти та пра-

¹ Strategy of the International Labor Organization. Social Security for All: Building Minimum Levels of Social Protection and Comprehensive Social Security Systems: An Overview. International Labor Organization, ILO Bureau for the countries of Central and Eastern Europe. Budapest: ILO, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_233233.pdf

² Official website of the U.S. Department of Veterans Affairs. URL: <https://www.va.gov/>

³ The Encyclopedia Americana. Complete in thirty volumes. New York, 973 p. URL: <https://www.va.gov/>

цєвлаштування, надання психотерапевтичної допомоги, організація похорону та інше) формах. Зазначені види матеріального забезпечення затверджуються конгресом США та можуть змінюватися у зв'язку з інфляцією¹.

В США реалізується понад 100 федеральних і відомчих програм за такими напрямками: інформаційне забезпечення ветеранів (Мережа ветеранів), пільгове забезпечення сімей ветеранів, кар'єра та зайнятість, забезпечення житлом та скорочення числа бездомних ветеранів, соціальна реабілітація інвалідів, освіта й навчання, медична допомога, психологічне здоров'я (посттравматичний стресовий розлад), підтримка ветеранських меншин, адаптивні спортивні заходи та ін. Програми страхування життя забезпечують військовослужбовців та їхні сім'ї загальнодоступним страхуванням життя, а також страхуванням від професійних травм. Потрібно відзначити, що в США велику увагу приділяють соціально-психологічній адаптації ветеранів, а саме створюються мережі реабілітаційних центрів, у яких надається допомога ветеранам з психологічними захворюваннями, отриманими внаслідок перебування у зонах бойових дій. У цілому реалізація соціального захисту ветеранів США сприяє високій популярності та перспективності служби в збройних силах США.

3. Особливості системи соціального забезпечення ветеранів війни в Великобританії

Не менш ефективна система соціального захисту військовослужбовців функціонує у Великобританії, яка формувалася за роки багатовікової історії. Уряд Великобританії проводить заходи щодо підтримки популярності та престижу військової служби з метою залучення добровольців до укладання контрактів. Виконавчим державним органом, який відповідає за пенсійне та соціальне забезпечення ветеранів і членів їх сімей, є Міністерство оборони, а саме – підрозділ ветеранів Великобританії. Основна його функція – підтримка та до-

¹ Information certificate on the functioning of ministries of veterans' affairs in different states. Ukrainian Union of Veterans of Afghanistan. URL: <http://www.usva.org.ua>

помога ветеранам, надання пенсійного забезпечення та компенсацій. До складу підрозділу входить Служба захисту ветеранів, яка надає підтримку ветеранам. Крім Міністерства оборони, наданням соціального захисту ветеранам займаються Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти та громадські організації¹.

Основні пільги ветеранам надаються в рамках таких соціальних програм: програми компенсації військовослужбовцям, програми пенсійного забезпечення інвалідів війни, програми пенсійного забезпечення вдів та вдівців військовослужбовців, які загинули на війні, програми пенсійного забезпечення учасників бойових дій. Відповідно до програми компенсації військовослужбовцям Великобританії надається компенсація за будь-яку травму, хворобу або смерть унаслідок військової служби. Відповідно до програми пенсійного забезпечення учасників бойових дій компенсація надається за будь-яку травму, хворобу або смерть унаслідок участі в бойових діях. Відповідно до програми пенсійного забезпечення вдів та вдівців передбачається виплата коштів удовам і вдівцям військовослужбовців, які загинули в ході бойових дій, перебуваючи на службі в збройних силах².

На відміну від США, Міністерство оборони Великобританії немає підрозділів, які займаються професійною перепідготовкою військовослужбовців, звільнених у запас чи відставку. Для цього запроваджена Державна система перепідготовки кадрів, що входить до складу Міністерства освіти Великобританії. Також вагому роль у цьому та інших питаннях забезпечення військовослужбовців відіграють громадські організації. Велику увагу Міністерство оборони Великобританії приділяє вирішенню житлових питань ветеранів, надаючи пільгові умови на покупку власного житла після звільнення зі служби. Також ветеран і члени сім'ї мають право на безкоштовне медичне обслуговування, безоплатне забезпечення в деяких випадках меди-

---

¹ Official website of Ministry of Defence United Kingdom. MOD National and Official Statistics by topic. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/mod-national-and-officialstatistics-by-topic/mod-national-and-official-statistics-by-topic>

² Official website Part of Ministry of Defence United Kingdom, Veterans UK. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/veterans-uk#content>

каменами та санаторно-курортне лікування (у разі інвалідності тощо).

Міжнародні механізми формування й реалізації політики соціального захисту ветеранів весь час оновлюються й змінюються. Утім існує низка спільних рис політик розвинених країн щодо соціального захисту ветеранів, а саме: наявність специфічного виконавчого органу; ефективна інформаційна система, високий рівень комунікацій і зворотного зв'язку; наявність механізмів соціального й медичного страхування; високий рівень матеріальної (грошові виплати, пенсійне забезпечення, позики тощо) і нематеріальної (медичної, психологічної реабілітації та соціальної адаптації) підтримки. Також слід зазначити, що в багатьох зарубіжних країнах велику увагу приділяють іміджу й престижу військової служби¹².

Провівши аналіз зарубіжного досвіду щодо соціальних гарантій військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей можна визначити ряд пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері здійснення соціального захисту такої категорії осіб, які доцільно було б запровадити в Україні. Основними є: чіткість нормативно-правової бази у питаннях захисту ветеранів та членів їх сімей; здійснення соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців через урядові програми та створенням конкретних спеціалізованих центрів; створення відповідних центрів для надання підтримки членам сім'ї військовослужбовців; покладення обов'язків щодо здійснення заходів із соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців на конкретних посадових осіб, в тому числі й військових омбудсменів; реалізація програм соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців із залученням міжнародних організацій та установ: розширення пільг, компенсацій та інших видів допомоги тощо.

¹ Functional Organization Manual. Description of Organization structure, missions, functions, task, and authorities. URL: <https://www.va.gov/FOM-5-Final-July-2019.pdf>

² Гордієнко Є. П., Статівка Н. В. Особливості формування моделі активної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Кращі практики публічного управління: міжнародний досвід* : зб. тез Міжнар. наук. конф., 16-17 липня 2021 р, м. Рига, Латвія. С. 59–61.

4. Визначення та особливості державних соціальних гарантій для військовослужбовців та ветеранів війни в Україні

Соціальні гарантії визначають міру відповідальності держави перед своїми громадянами і забезпечують визначення рівня життя для усіх верств населення. Дієва й ефективна система соціальних гарантій, а також належне її фінансове забезпечення призведе до підвищення добробуту громадян. Та особливого значення набувають соціальні гарантії для найбільш вразливі категорії людей, які ціною свого життя захищали Батьківщину та через небезпечні умови військової служби втратили можливість повноцінно забезпечувати себе та членів своєї родини тож потребують захисту з боку держави. Нагальною проблемою в сучасному суспільстві є забезпечення державними соціальними гарантіями які б відповідали реальним потребам людей та відповідали б державним стандартам для того щоб повноцінно забезпечувати потреби громадян.

Визначаючи деякі складові, що формують систему соціального забезпечення для спеціальної категорії громадян до них можна віднести:

А) державні соціальні стандарти — це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Державні соціальні гарантії-встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Б) соціальні норми і нормативи-показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. Нормативи витрат (фінансування) – показники поточних і капітальних витрат з бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб на рівні, не нижчому від державних соціальних стандартів і нормативів¹.

¹ Державні соціальні стандарти. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>

Конституція України у своїх статтях регламентує правові засоби, близькі за сутністю до соціально-економічних гарантій держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Зокрема: 1) право на соціальний захист громадян, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (стаття 46); 2) право на житло (стаття 47); 3) право на достатній життєвий рівень для себе і сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48); 4) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49)¹.

Метою встановлення державних соціальних стандартів і нормативів є: 1) визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, передбачених Конституцією України; 2) визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації; 3) визначення та обґрунтування розмірів видатків бюджетних коштів і коштів соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери. Державні соціальні стандарти обов'язково враховуються при розробці програм економічного і соціального розвитку².

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. Щодо гарантій соціального й правового захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, то «військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації, які обумовлені характером їх військової служби»³. Сьогодні на

¹ Конституція України від 28червня 1996р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>

² Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні : біла книга. ГО «Юридична сотня», 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf>

³ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

державу покладено обов'язок щодо соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних сил України, інших військових формувань, а також членів їх сімей. Право на державну підтримку мають учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих, учасники війни, ветерани військової служби та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Для цих категорій осіб законодавство України передбачає 36 різних гарантій. Більшість пільг закріплені в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

До основних принципів соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей відносять: 1) принцип законності та верховенства права; 2) принцип соціальної справедливості; 3) принцип гуманізму, який спрямований не тільки на розуміння людини як найвищої соціальної цінності, а й сприяє створенню умов для гуманного й справедливого ставлення до такої категорії осіб, створення всіх необхідних умов для їх нормальної адаптації в суспільстві після, наприклад, певних негативних подій і життєвих обставин; 4) принцип диференціації умов та рівня соціального захисту, який забезпечує більш індивідуальний підхід до розуміння соціального захисту тієї чи іншої категорії осіб, визначає, які саме заходи соціального захисту варто застосувати та в якій мірі тощо; 5) принцип динамічності, який забезпечує здійснення певної реакції на відповідні ситуації в державі та конкретні правовідносини по відношенню до членів сімей військовослужбовців; 6) принцип достатності та повноти соціального

захисту, суть якого зводиться до того, що держава має забезпечити належний рівень фінансування соціальних гарантій і соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців на такому рівні, який є достатнім для життя сім'ї на гідному рівні з урахуванням їх потреб і запитів; 7) принцип всебічності соціального захисту членів сімей військовослужбовців, тобто надання всебічної та різносторонньої допомоги членам сімей військовослужбовців, починаючи від матеріальної й соціальної допомоги, та закінчуючи наданням певної психологічної, юридичної допомоги, допомоги при настанні певних соці-

альних ризиків тощо; 8) принцип неупередженості (безсторонності) соціального захисту, що означає, як особистий, так і об'єктивний нейтралітет щодо здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 9) принцип невідворотності соціального захисту та соціальної допомоги, який зводиться до того, що рівень соціального захисту членів сімей військовослужбовців не може зменшуватися чи скорочуватися; 10) принцип заборони дискримінації за будь-якими особистісними чи іншими ознаками; 11) принцип наукової й економічної обґрунтованості, тобто чітке розуміння того, що потребує як сім'я військовослужбовця в цілому, так і кожний її окремих член; 12) принцип дотримання найкращих інтересів членів сімей військовослужбовців; 13) принцип забезпечення участі членів сімей військовослужбовців у процесах прийняття рішень та їх урахування при здійсненні соціального захисту; 14) принцип урахування міжнародного нормативно-правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 15) принцип фінансово-правового захисту членів сімей військовослужбовців¹. Такий широкий перелік принципів, який був наведений вище, дозволяє стверджувати про те, що вирішенню питання державних соціальних гарантій має бути приділена значна увага, особливо процедурі доступу гарантованих державою соціальних допомог.

Конституції України покладає на державу обов'язок соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних сил України, а також інших військових формувань, а також членів їхніх сімей, а Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає правовий статус ветеранів війни для створення належних умов їх життєзабезпечення та формування в суспільстві шанобливого ставлення до них. Передбачений нормативно-правовими актами перелік пільг включає в себе:

– безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

¹ Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право» ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2024. С. 10.

– першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

– безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування;

– 75-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

– 75-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленним балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання;

– площа житла, на яку надається знижка, при розрахунках плати за опалення становить 21 кв. метр опалювальної площі на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю;

– для сімей, які складаються лише з непрацездатних осіб, надається 75-відсоткова знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі (42 кв. метри на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. метр на сім'ю);

– 75-відсоткова знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

– пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо, надаються учасникам бойових дій та членам їх сімей, що проживають разом з ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього;

– безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом при-міського сполучення та автобусами приміських і міжміських марш-

ругів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду - також електронного квитка, який видається на безоплатній основі;

- користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

- щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

- першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

- використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік;

- переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації;

- першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом.

- учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи при виконанні обов'язків військової служби, забезпечуються жилою площею, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій, - протягом двох років з дня взяття на квартирний облік;

– одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і підвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва. Зазначені позики надаються у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

– першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків;

– безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-відсотковою знижкою;

– зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

– позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 відсотків від тарифів вартості основних та 50 відсотків – додаткових робіт). Абонементна плата за користування телефоном встановлюється у розмірі 50 процентів від затверджених тарифів;

– першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

– позачергове обслуговування закладами та установами, що надають соціальні послуги з догляду. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном війни, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством;

– учасникам бойових дій на території інших держав надається переважне право на вступ до закладів вищої, фахової передвищої

освіти, право на позаконкурсний вступ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти і на курси для одержання відповідних професій¹.

Реалізація соціальної функції держави залежить від правового забезпечення соціальних виплат, які відповідно до Закону № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначаються як пільги, гарантії, компенсації та інші види матеріальної допомоги, що задовольняють інтереси військовослужбовців у належному обсязі за рахунок бюджетних асигнувань. Тобто належний соціальний захист військовослужбовців прямо залежить від державного фінансування напрямів і видів соціальної політики держави у сфері оборони та потребу законодавчого врегулювання джерел фінансування соціальних виплат військовослужбовцям.

Конституційний суд України неодноразово в своїх рішеннях розкриває зміст соціального захисту військовослужбовців суть, якого полягає у взаємозв'язку конституційного обов'язку держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів та виконанням громадянами України обов'язку щодо захисту Вітчизни, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності². Відмінність соціального захисту військовослужбовців від інших громадян полягає в тому, що перші обмежені в деяких конституційних правах та свободах, здійснюючи свій обов'язок щодо захисту України. Аби запобігти соціальним ризикам, що можуть стосуватися військовослужбовців, варто об'єктивно оцінювати особливості їхньої діяльності, ураховуючи також те, що вони не мають інших джерел надходження коштів, аби забезпечити фінансово себе та свою сім'ю. Саме тому в умовах воєнного стану система державних виконавчих органів і насамперед Кабінет Міні-

---

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

² Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України [...] Рішення Конституційного суду України від 06.04.2022 № 1-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>

стрів України, як найвищий орган виконавчої влади у сфері оборони повинен забезпечувати реалізацію права на соціальний захист військовослужбовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їхніх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни)¹. Варто зазначити що на державному рівні в системі соціального захисту військовослужбовців чітко виділяються такі групи проблем: недосконалість та розгалуженість нормативно-правової бази щодо реформування існуючої системи; відсутність взаємозгодження різних програм соціальної допомоги, військовослужбовцям наприклад соціальної допомоги родинам загиблих; відсутність чіткого законодавчого закріплення права на пенсійне забезпечення військовослужбовців; залежність соціального захисту військовослужбовців від державного фінансуванням напрямів і видів соціальної політики держави у сфері оборони; потребу законодавчого врегулювання джерел фінансування соціальних виплат військовослужбовцям. Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що сучасний розвиток системи соціального захисту військовослужбовців потребує комплексного підходу при її реформуванні. Потрібно враховувати нову правову реальність, що зумовлена необхідністю ведення постійних військових дій в умовах воєнного стану. Оскільки соціальний захист є невід'ємною складовою соціальної політики держави, то перед системою державних органів та інститутами громадянського суспільства постає завдання забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, що прямо впливає на стан обороноздатності країни.

---

¹ Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців : біла книга. ГО «Юридична сотня», Національний фонд на підтримку демократії (NED). 2022, січень. 142 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bilakniga.pdf>

РОЗДІЛ 5

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

---

1. Забезпечення державою економічної активності ветеранів як важлива складова державної ветеранської політики

Підтримка повернення ветеранів до цивільного життя, їх інтеграція до різноманітних форм економічної діяльності – це надзвичайно важливе завдання для всього українського суспільства. Під економічною активністю розуміється прагнення працездатної людини застосовувати на практиці свої здібності, знання, вміння, навички, компетенції з метою отримання доходу. Реалізація такого прагнення виражається в зайнятості економічною діяльністю, а не реалізація – у безробітті¹. Економічна активність людини може проявлятися в різноманітних формах, зокрема, як: 1) робота по трудовому або цивільно-правовому договору 2) підприємницька діяльність фізичної особи-підприємця 3) участь в капіталі юридичних осіб тощо. Отже, поняття економічної активності більш широке за обсягом, ніж поняття підприємницької діяльності.

Успішне залучення ветеранів війни до економічної активності безпосередньо впливатиме на темпи економічного відновлення країни. Адже, одним з головних ресурсів для відновлення економіки країни після повномасштабної агресії РФ є люди, їх інтелектуальний потенціал. У результаті війни в Україні відбулися серйозні демогра-

---

¹ Грішнова О.А. Економіка праці та соціально – трудові відносини : підручник. Глава 1. Київ : Знання. 2004. 535 с. С. 16-46

фічні зміни і, як наслідок, підприємства зіткнулися з проблемою браку трудових ресурсів, що позначається на ефективності діяльності підприємств. А це в свою чергу, б'є по економіці, а отже по бюджету і можливостях підтримувати наш сектор безпеки і оборони. Економічна активність ветеранів є значним резервом для вирішення цієї проблеми.

Тому забезпечення державою економічної активності ветеранів має стати важливою складовою державної ветеранської політики. У науковій літературі досліджувались зміст державної ветеранської політики та шляхи забезпечення її ефективності¹. Проте існує нагальна потреба проведення комплексного аналізу проблем і потреб ветеранів війни, які повертаються до цивільного життя, з вивченням законодавчого забезпечення, механізму надання соціально-психологічних послуг та послуг з посередництва у працевлаштуванні та пріоритетних напрямів формування державної політики у сфері захисту й підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. Значним досягненням в цьому напрямку є нещодавно оприлюднене дослідження «Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя»², в якому, зокрема, також наголошується на необхідності розробки державної ветеранської політики.

Державна політика є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи велику кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого

¹ Тілікіна Н., Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності». ГО «Інститут молоді» наука, політика, практика в молодіжній сфері. 14.07.2023. URL: <https://inmol.org/derzhavna-veteranska-polityka-ukrainy-ta-shliakhy-zabezpechennia-ii-efektyvnosti/>

² Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя : аналітичний звіт. Київ : Здорові рішення, 2024. 108 с. URL: https://healthsolutions.ngo/library/liudynotsentrychna-model-iedynoi-systemy-reabilitatsii-sotsialnoho-zakhystu-ta-povernennia-veteraniv-i-veteranok-do-tsyvilnoho-zhyttia/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0IsFPiIaakBQnM p P T G p p 4 e L D C Q D R L M q q O c t 9 Q T 2 H 3 6 7 M Z f X v l 8 6 m v 7 j _ c _ aem_g-z2yTgqLMf6kV6jTZeO1g

державного управління, тому що спрямована на поліпшенні якості життя громадян та гарантування соціальної стабільності. Як зазначає В. І. Андріяш, державна політика – це реакція держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій. Вона покликана погоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства¹.

За даними Міністерства у справах ветеранів України, наприкінці російсько-української війни кількість ветеранів та ветеранок (разом із родинами) може сягнути 5 мільйонів осіб². У той же час Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України прогнозує чисельність населення України у 2033 році в межах від 26 до 35 млн людей, зокрема, через загострення депопуляційних тенденцій – зростання міграції працездатного населення, зменшення рівня народжуваності та зростання смертності³. Отже, через деякий час значну частину українського суспільства становитимуть саме ветерани російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Саме вони – надзвичайно цінний людський капітал, і саме вони після завершення війни можуть стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни за умови формування відповідної людиноцентричної державної політики щодо їх повернення до мирного життя. Більшість військових, які боронять Україну під час російсько-української війни, – цивільні, які стали до лав Сил оборони. Після повернення вони можуть зробити цінний внесок у розвиток суспільства, держави, громад за умови належної реабілітації та підтримки їх повернення до цивільного життя. Це будуть мільйони чоловіків та жінок продуктивного віку, які потребуватимуть самореалізації, визнання, гідного

¹ Андріяш В. І. Державна політика : концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>

² Корогодський Ю. Кількість ветеранів може збільшитись до 5 млн осіб. *Лівий Берег*. 08.05.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/05/08/516086_kilkist_veteraniv_mozhe.html

³ Населення України у 2033 р. може становити від 26 до 35 млн осіб – директор Інституту демографії. *Інтерфакс*. 13.11.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/947256.html>

працевлаштування. А для цього необхідно суттєво перевизначити зміст державної ветеранської політики.

Найявна політика щодо ветеранів і ветеранок в Україні базується на Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» №3551-ХІІ від 22.10.1993 р.¹. Цей Закон було прийнято до ухвалення Конституції України як компромісний варіант для регулювання соціального спадку у вигляді зобов'язань перед ветеранами різних війн, у яких брав участь СРСР. Зміни, які в нього вносили українські законодавці в різні періоди незалежності, зокрема й після початку російсько-української війни, стосувалися введення нових категорій суб'єктів та/або пільг².

Наразі Закон України «Про статус ветеранів та гарантії їх соціального захисту» є основним нормативно-правовим актом, який регулює питання, пов'язані із соціальним захистом ветеранів. Основним інструментом державного соціального захисту ветеранів і ветеранок є матеріальна допомога, пільги і грошове забезпечення. Передбачені законом пільги можна поділити на наступні групи: медичні пільги (наприклад, безоплатне зубопротезування); житлові пільги (приміром, 75% знижки плати за користування житлом, 75% знижки за користування комунальними послугами); пільги на проїзд (наприклад, безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту); трудові та освітні пільги (приміром, переважне право на залишення на роботі при скороченні штату, державна цільова підтримка для здобуття вищої освіти).

Як зазначається в дослідженні «Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя»³ чинні пільги потребують пере-

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

² Тілікіна Н., Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності». ГО «Інститут молоді» наука, політика, практика в молодіжній сфері. 14.07.2023. URL: <https://inmol.org/derzhavna-veteranska-polityka-ukrainy-ta-shliakhy-zabezpechennia-ii-efektyvnosti/>

³ Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя : аналітичний звіт. Київ :

гляду з обов'язковим залученням ветеранів з метою з'ясування їх актуальних потреб та рівня задоволеності нині існуючими пільгами. Після виявлення пільг, що не працюють, має відбутись подальше впровадження державою рівноцінних або сприятливіших форм соціального захисту. Додатково має відбутись зміна у підходах до фінансування пільг: ті пільги, які встановлюються й гарантуються державою, мають оплачуватись саме з державного бюджету. Громади можуть через місцеві цільові програми встановлювати додаткові гарантії підтримки для своїх ветеранів, виходячи зі своїх спроможностей.

Як показують результати опитування Українського ветеранського фонду, ветерани в системі соціального захисту потребують не тільки фінансової допомоги від держави, але й інструментів для розвитку та соціалізації. Отже, система соціального захисту ветеранів потребує зміни підходів – держава, поряд із матеріальною підтримкою, повинна давати ветеранам інструменти для розвитку (можливості здобуття освіти, працевлаштування, відкриття власної справи тощо). Це має бути враховано при розробці державної ветеранської політики. Сам процес її розробки має бути прозорим, зрозумілим і виваженим процесом з обов'язковим залученням ветеранів і ветеранок та членів їхніх родин, що ґрунтується на аналізі сучасного досвіду країн, які пережили або переживають війни, і найкращих практик системних українських бізнесів та громадських організацій, які мають досвід підтримки, реабілітації та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя¹. Без сформульованої державної ветеранської політики, яка б відповідала українським реаліям та стала б органічною складовою політики безпеки та оборони, побуду-

---

Здорові рішення, 2024. 108 с. URL: https://healthsolutions.ngo/library/liudynotsentrychna-model-iedynoi-systemy-reabilitatsii-sotsialnoho-zakhystu-ta-povernennia-veteraniv-i-veteranok-do-tsyvilnoho-zhyttia/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0IsFPIIaakBQnM p P T G p p 4 e L D C Q D R L M q q O c t 9 Q T 2 H 3 6 7 M Z f X v l 8 6 m v 7 j _ c _ a e m _ g - z 2 y T g q L M f 6 k V 6 j T Z e O 1 g

¹ Кірілова Ю., Зновяк В., Казанська А. Аналітичне дослідження «Потреби ветеранів 2023». Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 64 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

вати людиноцентричну модель реабілітації, соціального захисту й повернення ветеранів та ветеранок до цивільного життя неможливо (або принаймні складно). Така політика має ґрунтуватися на інклюзивному підході, спрямованому на повернення ветеранів до цивільного життя з урахуванням їхніх особливих потреб та адаптацією системи під них. Фактично нова ветеранська політика має бути сфокусована на потребах ветеранів російсько-української війни, що розпочалася в 2014 році, та має створити фундаментальні засади для побудови людиноцентричної моделі реабілітації, соціального захисту й повернення ветеранів до цивільного життя.

Ветеранська політика має ґрунтуватися на потребах ветеранів, які визначені шляхом об'єктивних та ґрунтовних досліджень. Політика має бути зрозумілою, тобто будь-який ветеран та ветеранка, член їхньої сім'ї чи будь-яка інша зацікавлена людина повинні мати уявлення про те, як побудована системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів до цивільного життя, які права та обов'язки має людина в цій системі, на що вона може розраховувати та ін.; норми, правила, система сервісів та інформація про них є доступними та зрозумілими для кожного та кожної. В основі всіх політик та систем на державному та локальному рівнях має лежати повага до людської гідності. Ветеранська політика має характеризуватись відкритістю і прозорістю, тобто передбачати залучення ветеранів та їх близьких до створення політик в сфері реабілітації, соціального захисту та повернення до цивільного життя на рівні держави та громад, де вони мешкають. Система гарантій забезпечення прав ветерана та ветеранки має бути ефективною – їх дотримання гарантується державою через запровадження дієвих та зрозумілих способів захисту і відновлення порушених прав.

В Плані пріоритетних дій Уряду на 2024 рік¹ нова державна ветеранська політика визначена серед головних напрямків дій уряду. Відповідно до цього документу Міністерство у справах ветеранів

---

¹ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік : Розпорядження КМУ від 16 лютого 2024 р. № 137-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>

України є відповідальним за розроблення законопроекту про основні засади державної ветеранської політики, за розвиток та підтримка підприємницьких ініціатив серед ветеранів війни та членів їх сімей¹. Наразі на сайті Міністерства у справах ветеранів України оприлюднено проект закону «Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів /ветеранок російсько-української війни, ветеранів/ ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України», який визначає правові та організаційні засади державної ветеранської політики, правовий статус ветеранів, який встановлює єдину систему їх підтримки, яка надається зазначеним категоріям осіб з метою забезпечення їх гідного життя, шани та поваги до них в суспільстві².

Відповідно до ст. 1 цього законопроекту державна ветеранська політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади, направлена на забезпечення комплексної підтримки та реалізації інтересів ветеранів/ ветеранок, ветеранів/ ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, а також сприяння зміцненню обороноздатності держави, зокрема, шляхом визнання ключової ролі ветеранів /ветеранок, ветеранів /ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, у складі військового резерву, їх потенціалу для забезпечення економічного розвитку країни та підвищення престижності військової служби.

До основних завдань державної ветеранської політики щодо підтримки економічної активності ветеранів війни законопроект відносить створення умов для залучення ветеранів /ветеранок, ветера-

¹ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік : Розпорядження КМУ від 16 лютого 2024 р. № 137-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>

² Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів / ветеранок російсько-української війни, ветеранів / ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України : Проект закону URL: https://mva.gov.ua/media/1/1._Проект_Закону_України_основні_засади_держ_ветеранської_політики.pdf

нів /ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризація ролі та важливості їх участі у процесі ухвалення рішень, а також підтримку ветеранів / ветеранок, ветеранів / ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України в реалізації їх соціально-економічного потенціалу, у тому числі для вирішення житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб.

2. Загальнодержавна стратегія повернення ветеранів та ветеранок від військової служби до цивільного життя та державна ветеранська політика: взаємопов'язаність та взаємозалежність.

Ключовою метою повернення ветеранів та ветеранок у цивільне життя має бути відновлення економічних, соціальних й психосоціальних відносин, які вони мали, доки не пішли захищати Вітчизну. Після закінчення російсько-української війни більшість з ветеранів потребуватимуть соціально-психологічної допомоги, будуть змушені шукати роботу та/або можливості для самозайнятості. Для держави забезпечення основних потреб і проблем ветеранів – це не тільки спосіб підтримки економіки, а й можливість уникнути соціальної напруженості внаслідок створення груп активних ветеранів, яким бракуватиме засобів для існування. Про рівень наявних проблем в цій царині свідчить опитування Українського ветеранського фонду, відповідно до якого 77,5% ветеранів вважають, що після повернення до цивільного життя, ймовірно, зіткнуться з відсутністю роботи; 72,8% зіткнуться зі зловживанням алкоголю чи наркотиками; 69,4% вважають, що зіткнуться з конфліктами в сім'ї¹. Такі результати опитування свідчать про те, що для ветеранів та ветеранок надзвичайно важ-

¹ Кірілова Ю., Зновяк В., Казанська А. Аналітичне дослідження «Потреби ветеранів 2023». Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 64 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

ливо повертатися в суспільство, де для них буде визначена соціальна роль (працівник, чоловік, друг, колега та ін.). Ефективне вирішення цієї важливої для ветеранів проблеми потребує втілення багатьох скоординованих заходів як зі сторони держави, так і конкретної громади. Отже необхідна розробка загальнодержавної стратегії повернення ветеранів та ветеранок від військової служби до цивільного життя.

Така стратегія нерозривно взаємопов'язана з державною ветеранською політикою. Так, політика є системним напрямом роботи, що визначає загальну рамку – цілі, завдання та складові взаємин між державою й ветеранами, а також забезпечує координацію рішень між різними установами, які впливають чи можуть вплинути на права та інтереси ветеранів. В основі такої політики мають бути переглянуті права і гарантії, що надаються ветеранам з урахуванням спеціального характеру виконання обов'язку із захисту держави, її незалежності та територіальної цілісності під час військової служби. Державна ветеранська політика має розвиватися на основі спеціальної стратегії та відповідних змін до законодавства. Про нагальність розробки загальнодержавної стратегії переходу від військової служби до цивільного життя свідчить і Указ Президента України від 22.08.2024 року «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»¹. Метою прийняття цього нормативного акту є вдосконалення системи правових і соціальних гарантій захисту ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, забезпечення ефективної суспільної та економічної реінтеграції військовослужбовців під час їх переходу від військової служби до цивільного життя, підтримки членів їх сімей. Відповідно до норм цього Указу Президента на Кабі-

---

¹ Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України : Указ Президента України від 22.08.2024 р. № 512/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/512/2024>

нет Міністрів України покладено обов'язок невідкладно затвердити стратегію формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року та план заходів щодо її реалізації.

Отже, першим кроком у розробці державної ветеранської політики, яка б відповідала сучасному контексту та суспільному запиту, є формування загальнодержавної стратегії повернення ветеранів та ветеранок від військової служби до цивільного життя, яка визначить безпекову рамку України на десятиріччя. Це дозволить сформувати нове бачення ролі ветеранів і ветеранок: чи стануть вони резервістами за визначенням в умовах тривалої небезпеки, чи держава дозволить їм відмовитися від свого мілітарного статусу на користь цивільного назавжди з вдячністю за службу. Ця рамка вплине на формування всіх систем навколо ветеранів та ветеранок і буде основою для формування такої політики.

На сьогодні в Україні реалізується значна кількість як державних, так і громадських ініціатив, спрямованих на соціально-психологічну підтримку ветеранів, сприяння у працевлаштуванні, навчанні, відкритті власного бізнесу тощо. Реалізуються програми і проекти, які допомагають інтегрувати військовий досвід у цивільне життя, забезпечують навчання та отримання фінансової допомоги для відкриття власної справи. Проте розрізненість ресурсів, безсистемний підхід і неналежний рівень інформування ускладнює доступ ветеранам війни до отримання необхідної юридичної, соціальної, психологічної і фінансової допомоги. На жаль, треба констатувати, що наразі комплексний підхід до організації підтримки та допомоги ветеранам війни під час реінтеграції до цивільного життя відсутній, а діючі ініціативи не завжди добре скоординовані¹.

Підготовлений Міністерством у справах ветеранів України законопроект «Про основні засади державної ветеранської політики

---

¹ Тілікіна Н., Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності». ГО «Інститут молоді» наука, політика, практика в молодіжній сфері. 14.07.2023. URL: <https://inmol.org/derzhavna-veteranska-polityka-ukrainyta-shliakhy-zabezpechennia-ii-efektyvnosti/>

щодо ветеранів /ветеранок російсько-української війни, ветеранів / ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України»¹ використовує термін «період відновлення», визначаючи його як час, протягом якого відбувається відновлення фізіологічного, психологічного та інших станів ветеранів /ветеранок, ветеранів /ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, мінімально необхідний для інтеграції до цивільного життя. Натомість в міжнародній практиці застосовується поняття «повернення ветеранів до цивільного життя», яке в українському законодавстві відсутнє. Під цим поняттям розуміють багатовимірний процес, який дає можливість ветеранам та ветеранкам відновити економічні, соціальні чи сімейні відносини, необхідні для досягнення інклюзії в цивільне життя. За ідеальних умов процес повернення – це цілеспрямована, структурована й системна робота органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників непублічного сектора, та інших учасників, спрямована на здобуття ветеранами освіти (перекваліфікацію), працевлаштування або відкриття власного бізнесу й підготовку сімей та громад до повернення ветеранів. Уся ця робота має сприяти поверненню (передусім ментальному) ветеранів з війни до мирного цивільного життя².

Формування системи переходу, яка сприятиме комфортній реінтеграції до цивільного життя учасників системи переходу та їх соціальної захищеності, матиме позитивний зворотний зв'язок, зокрема

¹ Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів / ветеранок російсько-української війни, ветеранів / ветеранок, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України : Проект закону URL: https://mva.gov.ua/media/1/1_Проект_Закону_України_основні_засади_держ_ветеранської_політики.pdf

² Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя : аналітичний звіт. Київ : Здорові рішення, 2024. 108 с. URL: https://healthsolutions.ngo/library/liudynotsentrychna-model-iedynoi-systemy-reabilitatsii-sotsialnoho-zakhystu-ta-povernennia-veteraniv-i-veteranok-do-tsyvilnoho-zhyttia/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0IsFPiIaakBQnM p P T G p p 4 e L D C Q D R L M q q O c t 9 Q T 2 H 3 6 7 M Z f X v l 8 6 m v 7 j _ c _ a e m _ g - z 2 y T g q L M f 6 k V 6 j T Z e O 1 g

у вигляді підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до вступу на військову службу. В основі формування системи переходу від військової служби до цивільного життя є запровадження механізму ефективного державного управління, спрямованого на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб учасників системи переходу. Суспільна та економічна реінтеграція є двостороннім процесом взаємодії, що передбачає можливість учасників системи переходу задовольнити свої власні матеріальні, духовні потреби та зробити внесок у відновлення та розвиток територіальної громади, до якої вони реінтегруються, а також заінтересованість територіальної громади у використанні їх потенціалу.

Цікавим у цьому питанні видається досвід інших країн в сфері соціальної підтримки ветеранів (військових). В Ізраїлі допомога демобілізованим молодим військовим спрямована головним чином на розвиток після армії. Там існує програма допомоги демобілізованим військовим ЦАХАЛу, яка має назву «Від військової форми до навчання». Спочатку вона давала право отримання вищої або професійної освіти тільки демобілізованим військовим та офіцерам військових частин. Наразі програму значно розширено: вона поширюється на військових частин бойової підтримки. Також цікаво, що раніше кожен демобілізований солдат в Ізраїлі отримував від армії грошовий подарунок («пікадон») розміром близько 8 тисяч шекелів, який можна було використовувати лише на оплату навчання, купівлю житла або відкриття бізнесу. З 2017 року «пікадон» можна витратити, наприклад, на уроки водіння, погашення боргів та виплату штрафів. Крім цього, раніше цей подарунок був дійсним лише протягом 7 років після закінчення служби, а тепер він безстроковий. Багато пільг передбачено для демобілізованих матерів-одиначок (переважна більшість спрямована на навчання й працевлаштування). Досвід США в контексті цього питання також показує, що пріоритетним напрямом державної політики щодо ветеранів в цій країні є працевлаштування ветеранів, інвестиції держави в освіту (фінансування різноманітних курсів,

тренінгів тощо), підвищення зацікавленості бізнесу в працевлаштуванні ветеранів (надання певних преференцій від держави). Інвестиції в освіту дають державі можливість «зростити» робочий капітал і зменшити майбутню потребу в соціальних виплатах¹.

З урахуванням цього, в Україні державним органам влади у сфері соціального захисту ветеранів слід надавати пріоритет розвитку широких можливостей для них в освіті, перекваліфікації, відкритті бізнесу. Зараз державні освітні програми щодо здобуття освіти (або перекваліфікації) часто не досягають запланованих цілей у вигляді подальшого працевлаштування ветерана чи ветеранки. Особливо актуальною є ця проблема для ветеранів, які мають статус осіб з інвалідністю. Це ще раз підкреслює нагальну потребу в певній стратегії (візії) держави, щодо того, як саме відбуватиметься повернення ветеранів до цивільного життя. Така стратегія має містити як заходи з адаптації військових, так і візію роботи з суспільством. Примітно, що 66,1% з опитаних ветеранів вважають, що створення окремих програм для адаптації військових сприятиме кращому переходу до цивільного життя².

Перехід від військової служби до цивільного життя – невід’ємна складова державної ветеранської політики. Після затвердження урядом Стратегії переходу військовослужбовці, включаючи ветеранів війни, мають чітко розуміти, як вони зможуть відновити своє здоров’я, отримати відповідні освітні послуги та стати звичайними працівниками або підприємцями, навіть маючи спеціальний правовий статус. Формування системи переходу має сприяти соціальному включенню ветеранів та їх активній позиції на ринку праці. Принцип

¹ Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя : аналітичний звіт. Київ : Здорові рішення, 2024. 108 с. URL: https://healthsolutions.ngo/library/liudynotsentrychna-model-iednoi-systemy-reabilitatsii-sotsialnoho-zakhystu-ta-povernennia-veteraniv-i-veteranok-do-tsyvilnoho-zhyttia/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0IsFPiIaakBQnMprPTGpp4eLD C Q D R L M q q O c t 9 Q T 2 H 3 6 7 M Z f X v l 8 6 m v 7 j _ c _ a e m _ g - z 2 y T g q L M f 6 k V 6 j T Z e O 1 g

² Кірілова Ю., Зновяк В., Казанська А. Аналітичне дослідження «Потреби ветеранів 2023». Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 64 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

людиноцентричності, коли державна політика фокусується на людині та її потребах, має важливе значення для успішного переходу від військового до цивільного життя. Тому робота над впровадженням Стратегії не повинна чекати закінчення війни. Її реалізація спрямована на розвиток інклюзивних підходів у суспільстві та створення безбар'єрного середовища в усіх регіонах і сферах суспільного та економічного життя.

Головною метою системи переходу від військової служби до цивільного життя є допомога ветеранам та демобілізованим військовим знайти новий напрямок у житті після служби, забезпечуючи їх всіма необхідними ресурсами для відновлення здоров'я та професійної адаптації. Для цього потрібні значні зусилля, зокрема, якісна реабілітація та інші підтримуючі заходи. Що ще раз доводить необхідність починати ці процеси вже зараз, не чекаючи на перемогу. Система переходу має охопити органи влади та інших зацікавлених осіб, які працюють разом над створенням та реалізацією комплексних послуг, які допоможуть ветеранам та демобілізованим особам бути економічно реалізованими при поверненні до цивільного життя.

На практиці перехід від військової служби до цивільного життя означає процес, під час якого ветерани користуються визначеними державою послугами протягом певного часу, враховуючи їхні індивідуальні потреби. Головним результатом цього переходу є зміна роду діяльності ветерана з військової на цивільну. Для цього держава пропонує різні послуги: медичну реабілітацію, психологічну допомогу, роботу з особами з інвалідністю, адміністративні, соціальні, житлові, освітні послуги та підтримку у працевлаштуванні. Ці послуги подібні до тих, що визначені загальною ветеранською політикою, але в межах переходу вони повинні мати індивідуальний підхід і конкретний термін для реалізації індивідуального плану переходу. Головним очікуваним результатом участі ветерана чи демобілізованої людини в системі переходу є залученість людини до відмінного від військової служби виду зайнятості, що відповідає її потребам та інтересам¹.

---

¹ Макогон О. Чому переходом від військової служби до цивільного життя треба займатися до завершення війни? Офіс відновлення та реформ КМУ. 06.09.2024.

3. Підтримка економічної активності ветеранів війни

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» оперує поняттям «державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України», визначаючи її як цілеспрямовану, системну діяльність органів державної влади щодо забезпечення їх соціального захисту шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства. Така політика формується та реалізується на принципах соціальної справедливості під час встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя, належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян, відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації, доступу до реалізації права на отримання всіх пільг та гарантій, прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Система соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – це сукупність органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України¹.

Соціальний захист цієї категорії фізичних осіб здійснюється шляхом надання їм пільг і гарантій щодо медичних, житлово-комуналь-

---

URL: <https://rdo.in.ua/article/chomu-perehodom-vid-viyskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttya-treba-zaymatysya-do-zavershennya>

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3551-12>

них, транспортних послуг та послуг зв'язку, сфери послуг, освітніх послуг, щодо трудових прав, житлових прав, зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податково-го та митного законодавства. Серед цих пільг і гарантій відсутні норми щодо підтримки економічної активності ветеранів, тобто така підтримка не є частиною їх соціального захисту. Тому Закон про статус ветеранів не визначає пільг і гарантій щодо такої підтримки. Більшість ветеранів війни – це люди з активною життєвою позицією, зокрема, щодо різноманітних форм економічної активності. Тому в країні має бути налагоджена струнка система їх соціалізації, найголовнішим і початковим блоком якої є так звана медична та психоемоційна допомога.

Після завершення базових кроків медичної та психоемоційної реабілітації для усіх учасників бойових дій має наступити етап професійної реінтеграції. За проблематикою економічної активності ветеранів війни можна поділити на наступні категорії. Перша – це ветерани, які до служби в армії мали певні професійні навички і вміння, які могли бути втрачені за час перебування у війську. Для такої групи важливим завданням для всіх гілок влади є повернення їхньої кваліфікації до довоєнного рівня шляхом організації курсів, програм або тренінгів. Це дасть можливість ветеранам повернутись до свого звичного професійного життя, яке дасть змогу не лише забезпечувати себе, але й сплачувати податки. Доцільно створювати такі курси підвищення кваліфікації на базі порталу «Дія», і на базі всіх центрів зайнятості і у кожній громаді¹. На жаль, частина наших захисників і захисниць повертаються із травмами та наслідками поранень. Тому вже зараз і держава, і роботодавці мають спільно подбати про безбар'єрність робочого простору для своїх працівників. Нині вже діє державна програма компенсацій для бізнесу за облаштування інклюзивних робочих місць – роботодавці можуть отримати до 120 тис грн

¹ Куйбіда С. Соціалізація ветеранів війни: економічний аспект. *Zaxid.net*. 8 лютого 2024. URL: https://zaxid.net/sotsializatsiya_veteraniv_viyni_ekonomichnij_aspekt_n1579627

компенсації за придбані для своїх працівників потрібні їм меблі, обладнання, пристосування¹.

До другої категорії відносяться ті ветерани, які вирішили змінити роботу, якою вони займалися до війни, і хочуть знову знайти себе в професійній площині і долучитись до відбудови нашої держави. Для допомоги цій категорії ветеранів потрібна глобальна державна програма професійної перекваліфікації, до якої повинні бути залучені не лише заклади вищої освіти, але й професійно-технічні заклади освіти, які зможуть забезпечити достеменну зміну фаху із достойним рівнем оплати праці². Потрібна синергія всіх органів влади та місцевого самоврядування. Особливе навантаження мають взяти на себе професійні асоціації/об'єднання і донори, які мають переглянути свої стратегічні і фінансові плани, включивши туди підтримку таких українців. Професійні асоціації і об'єднання учасників бойових дій мають стати головною рушійною силою усіх процесів соціальної адаптації та реінтеграції колишніх військовослужбовців до мирного життя, адже вони найкраще знають всі вимоги, потреби і стандарти для повернення демобілізованих до професійної діяльності.

У державному бюджеті на 2024 рік на підтримку ветеранів, ветеранок та їхніх сімей передбачено майже 14 млрд грн. Це вдвічі більше, ніж в 2023 році. Також закладені кошти на реалізацію державних програм, які допомагають захисникам і захисницям самореалізовуватися та розвиватися. Зокрема, це ветеранські гранти у межах програми «Робота», програми навчання та перенавчання, щоб ветерани могли отримати більш затребувану на ринку праці спеціальність або підвищити свій професійний рівень, ваучери на навчання.

---

¹ Успішна інтеграція ветеранів в цивільне життя – запорука швидкого економічного відновлення країни. Міністерство економіки України. 25.01.2024. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f7856741-e912-4aef-8ab5-86554b761670&title=UspishnaIntegratsiiaVeteraniv>

² Куйбіда С. Соціалізація ветеранів війни: економічний аспект. *Zaxid.net*. 8 лютого 2024. URL: https://zaxid.net/sotsializatsiya_veteraniv_viyni_ekonomichnij_aspekt_n1579627

Для підтримки економічної активності ветеранів багато може зробити також соціально відповідальний бізнес. Так, в бізнесах компанії ДТЕК працює Програма підтримки ветеранів, як складається з психологічної підтримки, допомоги в адаптації за підтримки наставників, перекваліфікації, додаткового медичного супроводу поранених та програми оздоровлення та реабілітації. В МХП створили комплексну програму «МХП Поруч», яка охоплює військових, ветеранів, їхні родини, а також тих, хто чекає рідних з війни. Програма спрямована як на співробітників компанії, так і на членів громад. «МХП Поруч» передбачає юридичну підтримку, фізичну та психологічну реабілітацію, професійну адаптацію та допомогу у розвитку соціальних зв'язків. В «Укренерго» така програма спрямована на повернення демобілізованих співробітників до економічної активності та складається з 4 компонентів: медична підтримка, ментальне здоров'я, юридичний супровід в оформленні документів та ресоціалізація через роботу. В свою чергу уряд має більше стимулювати роботодавців до підтримки економічної активності ветеранів через пільги, компенсації облаштувань робочих місць тощо.

Третя категорія ветеранів – це колишні військовослужбовці, які захочуть започаткувати свою власну справу. Цих ветеранів треба вчити підприємництва. І це ще один виклик для влади. Необхідно організувати «школи» для таких підприємців-початківців, до яких долучати по максимуму тих військовослужбовців, які вже пройшли цей шлях і стали підприємцями. Такі школи мають розповідати про найуспішніші бізнесові кейси та навчати створювати стартапи, пояснювати як писати дієві бізнес-плани і виходити з ними не лише на внутрішній ринок, але й працювати на експорт. Вони повинні давати розуміння, що таке грантові організації чи асоціації, і як можна скористатись їхньою допомогою, навчати податковій системі і законодавчим нюансам, з якими стикається кожен підприємець, мають навчити підприємців правильно себе позиціонувати, презентувати, продавати і комунікувати¹.

---

¹ Куйбіда С. Соціалізація ветеранів війни: економічний аспект. Zaxid.net. 8 лютого 2024. URL: https://zaxid.net/sotsializatsiya_veteraniv_viyni_ekonomichnij_aspekt_n1579627

Для підтримки ветеранів, що хочуть розвивати свою підприємницьку діяльність, Кабінетом Міністрів України прийнято постанову¹, яким запущено проект «єРобота», спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Він передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Проект «єРобота» включає 6 грантових програм, зокрема, це мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям². З 10 квітня 2023 року Уряд розширив проект «єРобота» та запускнув нові грантові програми для ветеранів на започаткування або розвиток власного бізнесу. Зокрема, це: 250 тис грн – для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення одного робочого місця; 500 тис грн – для члена сім'ї учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення двох робочих місць; 1 млн грн – для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни, які зареєстровані як ФОП не менше ніж 3 роки, за умови створення чотирьох робочих місць, мінімум 2 з яких займуть ветерани або особи з інвалідністю внаслідок війни. Гранти на 500 тис грн та 1 млн грн надаються за умови співфінансування з отримувачем у співвідношенні 70/30, тобто отримувач гранту має вкласти в свою справу 30% власних коштів, 70% коштів надасть держава у вигляді гранту. Підприємець може використати грантові кошти на придбання обладнання, сировини, матеріалів, оренду приміщення та транспортних засобів, необхідних для реалізації свого бізнес-проекту, закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, оплату послуг

---

¹ Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>

² «єРобота»: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. Міністерство економіки України. 31.03.2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cdf9cf60-74dc-4998-ad7d-00533abf68bb&title=UriadZapuskaGrantovi>

з маркетингу та реклами. Окрім того, отримувачі грантів зможуть безоплатно пройти навчання з питань підприємництва та отримати консультації у регіональних центрах зайнятості¹.

Підтримка економічної активності ветеранів є ефективною при об'єднанні зусиль бізнесу та держави в питаннях заохочення ветеранів відкривати бізнеси, повертатися на свою попередню роботу чи знаходити нову. І це безпосередньо впливатиме на темпи економічного відновлення. Завданням держави є створення інструментів для задоволення цих потреб ветеранів. Одним з таких інструментів є Єдина база знань для ветеранів і ветеранок та їхніх сімей, створена фахівцями Міністерства у справах ветеранів та розміщена на веб-платформі е-Ветеран задля уніфікації освітніх послуг для цієї категорії громадян. В базі зібрана інформація щодо послуг з професійної адаптації, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, працевлаштування, які реалізуються в межах бюджетних програм Мінветеранів, Міносвіти, Мінекономіки, Державного центру зайнятості, про гарантії та пільги для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю, членів їх сімей щодо надання послуг з професійної адаптації, повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, отримання ваучеру на навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації), грантів для створення або розвитку ветеранського бізнесу².

Значну роль в процесі реінтеграції ветеранів до продуктивного економічного життя виконує Український ветеранський фонд – державна установа у сфері управління Міністерства у справах ветеранів³. Тільки за два роки своєї діяльності Український ветеранський фонд надав фінансування ветеранському підприємництву на понад

---

¹ Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>

² Гарантії та пільги. Платформа е-ветеран. URL: <https://eveteran.gov.ua/benefits>

³ Про утворення бюджетної установи «Український ветеранський фонд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р № 720. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-2021-%D0%BF#Text>

201 мільйонів гривень на конкурсних програмах ВАРТО, по програмі відшкодування витрат здійснив виплат на суму більше 6,4 мільйони гривень, підтримав 508 ветеранських підприємств¹.

У квітні 2023 Український ветеранський фонд у співпраці з Дія. Бізнес також запустив розділ – Ветеранський бізнес, де зібрані усі необхідні матеріали і підказки для відкриття і розвитку ветеранського бізнесу.

4. Правова природа інституту державної підтримки підприємницької діяльності ветеранів війни

Підтримка інтеграції ветеранів війни до різноманітних форм економічної діяльності – це надзвичайно важливе завдання не тільки для держави, але й для всього українського суспільства. Успішне залучення ветеранів війни до економічної активності безпосередньо впливатиме на темпи економічного відновлення країни. Адже в результаті війни в Україні відбулися серйозні демографічні зміни і, як наслідок, підприємства зіткнулися з проблемою браку трудових ресурсів, що позначається на ефективності діяльності підприємств. А це в свою чергу, б'є по економіці, а отже по бюджету і можливостях підтримувати український сектор безпеки і оборони. Економічна активність ветеранів є значним резервом для вирішення цієї проблеми. А така форма економічної активності як підприємництво є стабілізаційним фактором, що зберігає людей в країні.

За даними Українського ветеранського фонду близько 25% опитаних ветеранів не бачать свого професійного майбутнього в Україні, або вагаються щодо нього. Понад 30% ветеранів, які наразі не перебувають на службі в силах оборони, зіткнулися з безробіттям². Це свідчить про те, що при відкритих кордонах значна частина захисників може зважитися на еміграцію. Без негайної та ефективної підтримки ветеранського бізнесу країна ризикує втратити значний трудовий та економічний потенціал у найближчі роки, що ще більше

---

¹ Офіційний сайт Українського ветеранського фонду. URL: <https://veteranfund.com.ua/about/>

² Там само.

загострить проблему нехватки трудових ресурсів. Провал адаптації ветеранів до мирного життя може спричинити не тільки зниження ефективності бізнесу, а й погіршення соціальної та інвестиційної привабливості країни.

Більшість ветеранів війни – це люди з активною життєвою позицією, вони не задовольняються лише довічними пільгами та гарантіями, а займаються різноманітними формами економічної активності, зокрема, підприємництвом. Так, за даними Міністерства у справах ветеранів, станом на 23 лютого 2022 року, тобто до початку повномасштабної агресії РФ, в Україні було зареєстровано понад 12 тисяч ветеранських бізнесів¹. Треба наголосити, що успіх ветеранського підприємництва залежить не лише від індивідуальних зусиль, але й від підтримки держави, громад, регіональних лідерів, та ефектної взаємодії між різними рівнями управління. При цьому державна підтримка грає в цьому процесі провідну роль.

Механізм державної підтримки суб'єктів господарювання врегульовано низкою актів національного законодавства, зокрема, Господарським кодексом України (ст. ст. 10, 16, 48)², Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»³, Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»⁴, Порядком надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» тощо⁵.

Державна підтримка включає фінансову, інформаційну, консуль-

¹ Величко-Трифонюк Р. Не лише слова: чому ветеранському бізнесу потрібна реальна допомога. *Економічна правда*. 14 березня 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/14/711143/>

² Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>

³ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

⁴ Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

⁵ Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва: постанова КМУ від 24.01.2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>

таційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Звичайно ж, найбільш відчутною для ветеранського бізнесу є саме фінансова державна підтримка. Вона забезпечується шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо.

Отже, українським законодавством визначено механізм правового регулювання державної підтримки малого і середнього підприємництва, цей механізм активно застосовується. Втім, правова природа інституту державної підтримки ветеранського бізнесу однозначно не визначена. У літературі висловлювалася позиція, відповідно до якої державна підтримка малого та середнього підприємництва є одним з засобів державного регулювання господарської діяльності. В зв'язку з чим була висловлена пропозиція щодо доповнення ст. 12 Господарського кодексу України таким засобом, як державна підтримка малого та середнього підприємництва¹.

Суб'єктами малого та середнього підприємництва, відповідно до вимог Господарського кодексу (ст. 55), є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Виходячи з цих характеристик, очевидно, що ветерани війни в більшості своїй здійснюють підприємницьку діяльність як суб'єкти малого та середнього підприємництва. Отже, приходимо до висновку, що державна підтримка підприємницької діяльності ветеранів війни за

¹ Селіванова І. А. До питання про місце державної підтримки малого та середнього підприємництва в системі господарського права України. *Право та інновації*. 2023. № 2 (42). С. 115–120. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzlr/article/view/1000>

своєю правовою природою також є засобом державного регулювання господарської діяльності.

5. Що пропонує проект закону «Про ветеранське підприємництво» для підтримки економічної активності ветеранів війни

Досвід інших країн показує, що ветеранський бізнес – дуже ефективний інструмент підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. Так, ветеранський бізнес – одна з суттєвих і успішних складових економіки США. Зараз там функціонує понад 2 млн ветеранських підприємств, які дають близько 5 % від ВВП США¹.

Українське законодавство наразі не містить спеціального порядку започаткування підприємницької діяльності ветеранами війни. Організаційні форми такої діяльності, її реєстрація, застосування до неї державних засобів регулювання, оподаткування здійснюються на загальних підставах.

Втім, 29.10.24 р Верховна рада України прийняла за основу проекту Закону України про ветеранське підприємництво². Що ж пропонує цей законопроект для підтримки економічної активності ветеранів у формі їх підприємницької діяльності³? По-перше, визначається поняття ветеранського підприємництва як самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. В порівнянні з загальним визначенням підприємницької діяльності, що дається Господарським кодексом України (ст. 42), поняття ветеранського підприємництва відрізняється лише суб'єктом, який здій-

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ветеранське підприємництво» від 13.11.2023 р. № 10258. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2068758>

² Постанова Верховної ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про ветеранське підприємництво» від 29.10.2024 р. № 4027-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4027-20#Text>

³ Проект Закону України «Про ветеранське підприємництво» від 13.11.2023 р. № 10258. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>.

снює таку діяльність. Законопроект визначає, що суб'єктами ветеранського підприємництва є фізичні особи – ветеран війни, член сім'ї ветерана війни, член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, член сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України (далі – ветерани війни), зареєстровані в установленому законом порядку як фізична особа – підприємець або які провадять незалежну професійну діяльність в розумінні Податкового кодексу України, і взяті на податковий облік як самозайнята особа. А також юридичні особи приватного права, будь-якої організаційно-правової форми, зареєстровані на території України, які відповідають критеріям, визначеним законопроектом «Про ветеранське підприємництво». Такими критеріями є: склад засновників (ветеран війни, члени сім'ї ветерана війни, загиблого (померлого) ветерана війни, загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України та володіння ними корпоративними правами щодо юридичної особи у розмірі не менше 60 відсотків сформованого статутного капіталу.

Статусу суб'єкта ветеранського підприємництва особа набуває з дня внесення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі – Міністерство у справах ветеранів України), відомостей про облік такої особи до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЕДРВВ) та формування витягу разом із унікальним електронним ідентифікатором із застосуванням засобів ЄДРВВ.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері ветеранського підприємництва є Міністерство у справах ветеранів України, яке разом з іншими центральними органами виконавчої влади, Верховною Радою АРК та органами місцевого самоврядування забезпечує реалізацію державної підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва.

Державна підтримка суб'єктів ветеранського підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки ветеранського підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну та просвітницьку підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів ветеранського підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Державна фінансова підтримка суб'єктам ветеранського підприємництва здійснюється Міністерством у справах ветеранів України через бюджетну установу Український ветеранський фонд, а також іншими органами виконавчої влади, Верховною Радою АРК, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Державна фінансова підтримка надається за рахунок державного, місцевого бюджетів та інших, не заборонених законодавством джерел у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Під час складання Бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України на відповідний період передбачається окрема бюджетна програма, спрямована на фінансування підтримки проектів суб'єктів ветеранського підприємництва, а також державних цільових програм.

Основними видами державної фінансової підтримки є: 1) надання фінансової підтримки, грантів, іншого виду фінансування на безоплатній та безповоротній основі для реалізації проектів суб'єктами ветеранського підприємництва; 2) надання кредитів для започаткування і ведення підприємницької діяльності ветеранами війни, членами сімей ветеранів, членами сімей загиблих діяльності ветеранами війни, членами сімей ветеранів, членами сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членами сімей загиблих Захисників і Захисниць; 18 3) компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів ветеранського підприємництва; 4) компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за корис-

тування гарантіями; 5) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів ветеранського підприємництва; 6) підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 7) інші види не забороненої законодавством державної підтримки.

Законопроект не визначає конкретного механізму надання підтримки, а лише окреслює загальні принципи та можливі види допомоги ветеранам. Це означає, що на практиці ветерани ще не зможуть скористатися всіма запропонованими формами підтримки. Документ закладає базу для подальших дій – мають створюватися окремі державні, регіональні та місцеві програми підтримки ветеранів-підприємців. Процес тривалий, адже для реалізації положень законопроекту потрібно розробити і затвердити детальні програми підтримки на рівні держави та регіонів, створити органи й ресурси для впровадження програм, залучити громадські організації для забезпечення діалогу та представлення інтересів ветеранів. Крім того, кожна нова програма підтримки потребуватиме часу для затвердження на рівні Кабміну. Регіональні та місцеві програми мають бути погоджені з державними цілями і в розрізі фінансування з місцевих бюджетів. Тому до повного запуску ініціатив може знадобитися час, протягом якого ветерани, ймовірно, отримуватимуть консультаційну та освітню підтримку. Фінансова допомога та інші форми підтримки будуть реалізовані поступово.

РОЗДІЛ 6

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНАМ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Фінансова підтримка ветеранів війни є одним з ключових завдань соціальної політики держави, спрямованої на забезпечення їх гідного життя та адаптації до сучасного цивільного середовища. Водночас надзвичайно важливою є адаптація системи соціального забезпечення до реальних потреб ветеранів¹. Питання щодо надання державної фінансової підтримки ветеранам війни набуває особливої ваги в умовах зростання економічних викликів, зумовлених триванням правового режиму воєнного стану, високого рівню інфляції та нестабільності ринку праці, що може суттєво впливати на базове забезпечення ветеранів війни. Окрім базового забезпечення, необхідно врахувати такі витрати як: можлива реабілітація, медичне обслуговування, професійна перепідготовка з метою інтеграції у суспільне життя. Таким чином, забезпечення належної правової та фінансової підтримки ветеранів війни є надзвичайно важливим завданням національного та міжнародного рівню, виконання якого дасть змогу отримати позитивні економічні та соціальні результати.

---

¹ Дивнич Г. Соціальне підприємництво як інструмент реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей на локальному рівні. *Соціальне підприємництво як інструмент відновлення України: Форум стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва* (м. Чернігів, 16 вересня 2024 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2024. 198 с. С. 19–21. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2024/09/zbirnyk.pdf>.

В умовах тривалої збройної агресії росії проти України подальше удосконалення порядку надання фінансової підтримки ветеранам війни набуває особливої актуальності. Слід визначити, що вченими здійснювалися дослідження різних аспектів системи державної підтримки ветеранів війни. Так, В. І. Шeverдіна досліджувала питання правової основи соціального забезпечення учасників бойових дій та ветеранів війни та визначила, що актуальність даної тематики полягає в необхідності всебічного вивчення та удосконалення законодавства України, що регулює правовий статус учасників та ветеранів війни і гарантії отримання ними від держави різного роду підтримки¹.

Наукова праця В. П. Кохан присвячена розгляду шляхів професійної адаптації ветеранів війни, вченою запропоновано і проаналізовано основні шляхи професійної адаптації ветеранів війни, які можуть сприяти поверненню їх до праці². І. А. Селіванова на основі аналізу Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», наукової літератури, досліджень питань соціального захисту ветеранів та ветеранок війни, проведених Українським ветеранським фондом Міністерства ветеранів України та громадськими організаціями, обґрунтувала необхідність розробки в Україні державної ветеранської політики та визначила, що одним з базових елементів такої політики має бути стратегія повернення ветеранів та ветеранок від військової служби до цивільного життя, ключовою метою якої має бути відновлення економічних, соціальних й психосоціальних стосунків, які вони мали, доки не пішли захищати Вітчизну³.

¹ Шeverдіна В. І. До питання правової основи соціального забезпечення учасників бойових дій та ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 73–78. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1\(45\)-10](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1(45)-10).

² Кохан В. П. Шляхи професійної адаптації ветеранів війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-го круглого столу 31 трав. 2024 р. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137 с. С. 22–26. URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/28689>.

³ Селіванова І. А. Про державну ветеранську політику в Україні. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів*

Науковці М. Ю. Кузнецова, Н. М. Гресь та К. М. Горбачова¹ провели дослідження актуальних проблемних питань реалізації права на пільги як одного зі способів соціального захисту ветеранів війни в Україні та з'ясували, що чинним законодавством передбачено широкий спектр пільг на котрі мають право ветерани війни, їх надання – конституційний обов'язок держави та є одним із дієвих способів демонстрації дійсних намірів керівництва країни щодо реалізації соціальних гарантій, у тому числі відносно нинішніх і майбутніх військовослужбовців. Також вчені дійшли висновку щодо існування певних ризиків неможливості надання окремих пільг внаслідок сукупної дії низки груп факторів (управлінського, технічного, фінансового, юридичного й інших).

Водночас вченими не проводилося комплексного системного аналізу фінансово-правової підтримки ветеранів війни в умовах сучасних викликів.

У зв'язку із вищезазначеним, враховуючи актуальність та недостатню дослідженість обраної тематики, метою наукової праці є розгляд фінансово-правових аспектів та проблемних питань надання державної підтримки ветеранам війни в Україні.

Слід зазначити, що належна підтримка військовослужбовців та ветеранів війни набуває особливого значення в період тривання в Україні воєнного стану та в межах повоєнного відновлення економіки країни. Станом на 25 липня 2024 року в Україні нараховується 1 мільйон 300 тисяч ветеранів² і ця цифра має перспективу до пропорційного зростання до кінця війни, що посилює демографічні виклики.

війни : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу 31 трав. 2024 р. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 137 с. С. 27–35. URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/28687>.

¹ Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Горбачова К. М. Актуальні проблемні питання реалізації права на пільги як одного зі способів соціального захисту ветеранів війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №7. С. 220–224. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/52>.

² Заява заступника міністра у справах ветеранів України Руслана Приходько. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/>.

Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. встановлює¹, що підтримка ветеранів війни та членів їх сімей і гармонійне співіснування різних груп населення стає особливо важливим у контексті відновлення після припинення збройної агресії, це сприяє формуванню стабільного та згуртованого суспільства. При цьому, основними завданнями для забезпечення реалізації стратегічної цілі щодо розвитку можливостей для якісного життя є: формування безпечного довкілля; підвищення рівня довіри громадян до держави; забезпечення безбар'єрності на всіх об'єктах житлової та соціальної інфраструктури; розвиток механізмів забезпечення житлом громадян відповідно до їх потреб і можливостей; доступність і якість інфраструктури, дружність середовища до людини; соціальна згуртованість українського суспільства.

Правильно зазначено, що чинним законодавством передбачено широкий спектр пільг різного характеру на котрі мають право розраховувати ветерани війни, зобов'язання надання таких пільг визначено на конституційному рівні, відповідає засадам справедливості й має наочно стимулювати та реалізовувати заходи щодо захисту Батьківщини нинішніми і майбутніми військовослужбовцями, до того ж, їх отримання відповідає законодавчим цілям соціального захисту – матеріального забезпечення від настання соціальних ризиків².

Отже, держава повинна створювати механізми, які спрямовані на всебічну підтримку ветеранів війни і такі механізми потребують ефективного правового забезпечення та реалізації. Тож, наразі Верховною Радою України розглядаються чимало законодавчих ініціатив з питання підтримки військовослужбовців, ветеранів війни, серед

---

¹ Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/66f/c43/106/66fc4310689bb131307545.pdf>.

² Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Горбачова К. М. Актуальні проблемні питання реалізації права на пільги як одного зі способів соціального захисту ветеранів війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №7. С. 220–224. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/52>.

яких активно підіймаються питання щодо їх фінансово-правового забезпечення¹.

Згідно з нормами статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (в редакції від 20.11.2024)²: «ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни».

Тож, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» законодавчо встановлює правовий статус ветеранів війни та спрямований на створення належних умов для їх життєзабезпечення, а саме:

- належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття;
- належних умов для отримання соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів;
- належних умов для реалізації цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я.

Таким чином наразі дуже важливо забезпечити належний рівень державної підтримки та правового захисту ветеранів війни. Незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, що стосуються сфери соціального захисту прав ветеранів війни, ця сфера врегульована не достатньою мірою та потребує вдосконалення, саме через розгалуженість державного апарату й національного законодавства

¹ Колісник А. С. Податкові пільги для ветеранів війни в Україні: правове регулювання та тенденції розвитку. Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України: матеріали круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 р.). URL: <https://ndipzir.org.ua/conf-26-04-2024-proceedings>.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (в редакції від 20.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#top>.

це питання потребує осучаснення та вдосконалення, так, функції щодо надання пільг покладені на різні державні органи – Пенсійний фонд України системи Міністерства соціальної політики, медичні установи структури Міністерства охорони здоров'я, заклади освіти системи Міністерства освіти і науки, органи Держгеокадастру системи Міністерства аграрної політики та продовольства тощо – такою розгалуженістю органів, які надають пільги ветеранам, і пояснюється необхідність підзаконного регулювання¹.

Слід відзначити, що цього року відбулися зміни щодо змістовної направленості державної політики у справах ветеранів. Згідно з інформацією про економічне становище держави та основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України, що містить Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік»²: «На реалізацію програм та заходів ветеранської політики у проекті Державного бюджету України на 2024 рік передбачені видатки в обсязі 13 554,2 млн грн, що в 2 рази більше, ніж передбачено у 2023 році. Водночас задля забезпечення комплексного людиноцентричного підходу до підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та спрямування бюджетних коштів на забезпечення максимально якісного надання їм послуг і супроводу у проекті Державного бюджету України на 2024 рік здійснено реформатування, змінено назви та структуровано бюджетні програми Міністерства у справах ветеранів України за такими напрямками:

заходи з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації – 2 588,2 млн грн, що на 2 047,8 млн грн або в 5 разів більше, ніж у 2023 році;

¹ Аналітичний звіт : Соціальний захист ветеранок і ветеранів, аналіз наявних стандартів, огляд європейських практик і напрацювання рекомендацій. 2024. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/doslidzhennya_soczzahyst_2024-1.pdf.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1986635>.

забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України у сумі 3 845,5 млн грн (15 тис. помічників ветерана) (запроваджено нову субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам);

забезпечення житлом 2 261 осіб – 5 749,8 млн грн, що на 247,9 млн грн або на 4,5 відсотка більше, ніж у 2023 році;

функціонування Українського ветеранського фонду, зокрема надання фінансової підтримки ветеранам та членам їх сімей для реалізації проектів, – 247,7 млн грн;

виплата одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – 409,8 млн грн, що на 85,3 млн грн або на 26,3 відсотка більше, ніж у 2023 році;

створення та утримання Національного військового меморіального кладовища – 515,6 млн грн, що на 450,2 млн грн збільшено проти поточного року;

заходи з формування позитивного образу ветеранів війни, виготовлення бланків посвідчень та нагрудних знаків, розвитку ветеранського руху, вшанування пам'яті Захисників та Захисниць України – 23,6 млн грн».

У зв'язку з вищезазначеним була втілена субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам, порядок надання якої регламентований у нормативно-правовому акті Уряду України. Так, Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 р. № 779 «Про затвердження Порядку та умов надання у 2024 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» рівні¹, затверджує відповідний порядок, згідно

---

¹ Про затвердження Порядку та умов надання у 2024 році субвенції з держав-

із положеннями якого: «субвенція спрямовується на: оплату праці з нарахуваннями фахівців із супроводу, які працевлаштовані в комунальні бюджетні установи (заклади); фінансову підтримку комунальних некомерційних підприємств для оплати праці з нарахуваннями фахівців із супроводу в обсязі, що не перевищує розмір, встановлений для комунальних бюджетних установ (закладів; здійснення окремих заходів з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, в установленому порядку. Умовами надання субвенції є: наявність підготовлених фахівців із супроводу з урахуванням відомостей з Єдиного державного реєстру ветеранів війни про кількість ветеранів війни в областях, м. Києві та вимог професійного стандарту, затвердженого в установленому порядку; наявність рішення про введення до штату комунальної бюджетної установи (закладу), комунального некомерційного підприємства посади (посад) фахівця із супроводу з розрахунку надання послуг одним фахівцем із супроводу 100 ветеранам війни; визначення розміру оплати праці фахівців із супроводу в комунальних бюджетних установах (закладах) відповідно до норм чинного законодавства; належне облаштування робочих місць фахівців із супроводу в діючих комунальних бюджетних установах (закладах), комунальних некомерційних підприємствах та передбачення в їх кошторисах коштів на облаштування таких місць».

Отже, як зазначено вище, законодавчо регламентований вичерпний перелік напрямків призначення вищезазначеної субвенції, втім не конкретизовані «окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України», тому за доцільне вбачається вдосконалення порядку та умов надання такого виду субвенції на наступні роки в контексті конкретизації заходів щодо підтримки ветеранів війни.

ного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2024-%D0%BF#Text>.

У зв'язку із започаткованим в 2024 році оновленням підходу до бюджетно-правової регламентації питань, які стосуються підтримки ветеранів війни, доречно визначити динаміку цього процесу та наголосити на тому, що згідно з Інформацією про економічне становище держави та основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку України Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» № 12000 від 14.09.2024 р. (розділ «Державна політика у справах ветеранів»)¹: «Для реалізації задекларованої у Бюджетній декларації на 2025–2027 роки нової державної ветеранської політики, метою якої стане перехід від пільгового пожиттєвого забезпечення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України до системи мотивацій і самореалізації у цивільному житті шляхом створення можливостей задоволення потреб ветеранів війни, за бюджетними програмами Міністерства у справах ветеранів України передбачені видатки в обсязі 5 783,1 млн грн за такими напрямками на:

забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України – 2 928 млн грн;

заходи з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації – 1 690,8 млн грн;

функціонування Українського ветеранського фонду, зокрема надання фінансової підтримки ветеранам та членам їх сімей для реалізації проектів, – 348,4 млн грн, що на 100,7 млн грн або 40,7 відсотків більше, ніж у 2024 році;

виплату одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України

---

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» № 12000 від 14.09.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44888>.

«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – 518,1 млн грн, що на 108,3 млн грн або на 26,4 відсотки більше, ніж у 2024 році;

створення та утримання Національного військового меморіального кладовища – 76,2 млн грн;

заходи з формування позитивного образу ветеранів війни, виготовлення бланків посвідчень та нагрудних знаків, розвитку ветеранського руху, вшанування пам'яті Захисників та Захисниць України – 24,7 млн грн».

Отже, питання реалізації нової державної ветеранської політики, метою якої є перехід від пільгового пожиттєвого забезпечення ветеранів війни до системи мотивацій і самореалізації у цивільному житті шляхом створення можливостей задоволення потреб ветеранів війни та впровадження ефективних бюджетно-правових механізмів є надзвичайно актуальними в умовах глобальних викликів. Водночас доцільно розглянути окремі актуальні питання щодо впровадження податково-правових стимулів.

Я. Хоменко визначає, що наразі Україна має значний прогрес у законодавчому захисті своїх військовослужбовців, попри економічні складнощі, обумовлені війною. Юридичний аспект податкових пільг для цієї категорії громадян є важливим елементом соціального захисту, що визначається чинним законодавством та судовою практикою¹. Варто зауважити, що норми чинного законодавства не містять правової регламентації податкових стимулів. Втім, на думку науковців, податкові стимули становлять собою правові засоби, встановлені податковим законодавством, за допомогою яких створюються сприятливі умови для платників податків, що полягають у зміні обсягів податкового обов'язку платників або у спрощенні процедури його реалізації². При цьому, слід враховувати, що податкові пільги є

¹ Хоменко Я. Захист прав військовослужбовців в Україні: податкові пільги та соціальний захист. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/zahist-prav-viyskovosluzhbovciv-v-ukrayini-podatkovii-pilgi-ta-socialniy-zahist.html>.

² Шаптала Є. Ю. Стимули у податковому праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 221 с.

видом податково-правових стимулів та характеризується такими ознаками: 1) встановлені чинним податковим законодавством підстави для застосування та види податкових пільг; 2) метою застосування є зниження податкового навантаження на платників податків; 3) стосуються лише однієї складової податкового обов'язку – сплати податків чи зборів (пільг з податкового обліку чи подання податкової звітності законодавством не передбачається); 4) виступають одним із проявів забезпечення балансу інтересів зобов'язаної та владної сторони у податкових правовідносинах; 5) елемент правового механізму податку; 6) виконують заохочувальну (мотиваційну) та підтримуючу функції; 7) є правом відповідного платника податків, для реалізації якого потребується виконання певних дій, визначених законодавством (підтвердження наявності умов, за яких надається відповідна податкова пільга)¹.

Отже, як вбачається, податкові пільги виступають видом податково-правових стимулів. В Україні порядок надання податкових пільг ветеранам війни регулюється рядом нормативно-правових актів, до основних з яких слід віднести Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Податковий кодекс України, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства². При чому Податковим кодексом України визначаються конкретні види пільг для ветеранів війни, включаючи звільнення від окремих видів податків та зборів.

Відповідно до змісту підпунктів 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України: «До загального місячного (річного)

¹ Шаптала Є. Ю. Податкові пільги як різновид податково-правових стимулів. 2018. *Право та інновації*. № 3 (23). С. 69–75. DOI: 10.31359/2311-4894-2018-23-3-69.

² Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-IX (в редакції від 01.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

оподатковуваного доходу платника податку не включаються такі доходи, як:

– грошова компенсація військовослужбовцям за належне їм для отримання жиле приміщення;

– щорічна разова грошова допомога, яка надається на підставі норм Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

– грошова допомога (у тому числі в натуральній формі), що надається фізичним особам або членам їхніх сімей (діти, дружина, батьки), військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, відповідно до норм Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», та/або компенсаційна виплата з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період;

– грошова допомога, яка надається згідно із законом, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України членам сімей військовослужбовців, поліцейських чи осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, органів і підрозділів цивільного захисту, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які загинули (безвісно пропали) або померли під час виконання службових обов'язків та/або захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;

– пенсії (включаючи суму їх індексації, нараховану відповідно до закону) або щомісячного довічного грошового утримання, отримувана платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом».

У цьому контексті необхідно навести наступні положення абзацу 3 підпункту 1.7 пункту 16¹ підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України: «У період дії правового режиму воєнного стану не підлягають оподаткуванню військовим збором доходи у вигляді грошового забезпечення працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України,

Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та інших осіб на період їх безпосередньої участі в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації».

Також необхідно зауважити, що наразі регламентований такий податковий стимул для ветеранів війни як пільги щодо сплати земельного податку. Так, згідно з нормами підпункту 281.1.4 пункту 281.1 ст. 281 Податкового кодексу України ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» звільняються від сплати земельного податку, при чому, щоб реалізувати цю пільгу необхідно подати у відповідні податкові органи заяву довільної форми про застосування пільги та документи, які підтверджують право на пільгу.

У зв'язку із вищевказаним доречно згадати про нещодавно розроблений проект Закону України №10418 від 19.01.2024 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових дій»¹, який має спрямування на забезпечення учасників бойових дій земельними ділянками з пільговою ставкою орендної плати.

Згідно з основними положеннями законопроекту (що безпосередньо вказано у пояснювальній записці до нього) передбачається встановлення розміру орендної плати учасникам бойових дій з числа осіб, статус учасника бойових дій яким надано відповідно до пунктів 19-25

¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових дій: Проект Закону від 19.01.2024 р. № 10418. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43535>.

частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» на ділянки площею до 2,0 га, з річною сумою платежу: для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких проведено – 0,1 відсотка їх нормативної грошової оцінки; для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких не проведено – 0,1 відсотка нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Отже, законопроектом № 10418 від 19.01.2024 запропоновано доповнити підрозділ 10 розділу XX Податкового кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112), новим пунктом 72 такого змісту: «Установити, що тимчасово, на період дії воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, та протягом 5 років з дня його припинення або скасування, положення пунктів 288.5.1, 288.6. статті 288 цього Кодексу, в частині встановлення розміру річної орендної плати за користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності учасникам бойових дій з числа осіб, статус учасника бойових дій яким надано відповідно до пунктів 19-25 частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», які уклали договори оренди відповідно до положень підпункту 24 пункту 27 розділу X Земельного кодексу України, застосовуються з урахуванням особливостей, визначених цим пунктом. Розмір орендної плати встановлюється у договорі оренди, при цьому річна сума платежу встановлюється: для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких проведено – 0,1 відсотка їх нормативної грошової оцінки; для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких не проведено – 0,1 відсотка нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області»¹.

¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових

Тобто порядок встановлення розміру орендної плати безпосередньо залежить від нормативної грошової оцінки земельних ділянок, яка відповідно до ст. 1 Закону України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 № 1378-IV (в редакції від 08.11.2024)¹ регламентована як капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений за встановленими і затвердженими нормативами, тобто відповідно до норм, правил, а також інших нормативно-правових актів на землях усіх категорій та форм власності. Таким чином, цей законопроект у разі його прийняття беззаперечно матиме позитивний вплив для зазначеної категорії платників податків, втім, відповідно до висновку Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, за підсумками розгляду даного законопроекту, він матиме вплив на показники бюджету та може призвести до зменшення доходів місцевих бюджетів від орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності та може потребувати додаткових видатків державного бюджету для компенсації відповідних втрат доходів місцевих бюджетів².

Окремо слід виділити закріплення податкових пільг для фізичних осіб-підприємців, а також осіб, які провадять незалежну професійну діяльність й призначені на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу. Зазначені особи на весь період їх військової служби звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб та єдиного податку. Так, згідно з положеннями абзацу 1 пункту 25 підрозділу 10 Розділу XX Податкового кодексу України: «Самозайняті

дій: Проект Закону від 19.01.2024 р. № 10418. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43535>.

¹ Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV (в редакції від 08.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>.

² Висновок Комітету Верховної Ради України з питань бюджету на засіданні 25 березня 2024 року (протокол № 183) щодо проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових дій (реєстр. № 10418 від 19.01.2024). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/53e02986-8fb0-447a-9654-3511c8675581](https://itd.rada.gov.ua/53e02986-8fb0-447a-9654-3511c8675581).

особи (фізичні особи-підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність), які мали або не мали найманих працівників, призвані на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, під час особливого періоду, визначеного Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на весь період їх військової служби звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб відповідно до розділу IV цього Кодексу, а також звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з єдиного податку відповідно до глави 1 розділу XIV цього Кодексу. Підставою для такого звільнення є заява самозайнятої особи та копія військового квитка або копія іншого документа, виданого відповідним державним органом, із зазначенням даних про призов такої особи на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, які подаються до органу доходів і зборів за місцем податкової реєстрації самозайнятої особи протягом 10 днів після її демобілізації. Якщо демобілізована самозайнята особа перебуває на лікуванні (реабілітації) у зв'язку з виконанням обов'язків під час мобілізації, на особливий період, заява і копія військового квитка або копія іншого документа, виданого відповідним державним органом, подаються протягом 10 днів після закінчення її лікування (реабілітації)¹».

При чому, якщо зазначені особи, що є призваними на військову службу мають найманих працівників і на строк своєї військової служби уповноважують іншу особу на виплату найманим працівникам заробітної плати (інших доходів тощо), то обов'язок з нарахування та утримання податку на доходи фізичних осіб з таких виплат на строк військової служби несе уповноважена особа.

Отже, чинні нормативно-правові акти України передбачають різні стимули та преференції для ветеранів війни загального та спеціального характеру.

¹ Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-IX (в редакції від 01.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Слід також вказати, що згідно з положеннями абзаців 1, 2 пункту 9² Розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»¹: «Під час особливого періоду, визначеного Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», платники єдиного внеску, визначені статтею 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», призвані на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, на весь строк їх військової служби звільняються від виконання своїх обов'язків, визначених пунктом 2 статті 6 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», якщо вони не є роботодавцями. Підставою для такого звільнення є заява фізичної особи – підприємця та копія військового квитка або копія іншого документа, виданого відповідним державним органом, із зазначенням даних про призов такої особи на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, які подаються до податкового органу фізичною особою – підприємцем протягом 10 днів після її демобілізації. Якщо демобілізована фізична особа – підприємець перебуває на лікуванні (реабілітації) у зв'язку з виконанням обов'язків під час мобілізації, заява і копія військового квитка або копія іншого документа, виданого відповідним державним органом, подаються протягом 10 днів після закінчення її лікування (реабілітації)». Тобто мобілізовані фізичні особи-підприємці звільняються на весь строк військової служби від нарахування та сплати вказаного внеску та від подання звітності за ним, вказані норми розповсюджуються на фізичних осіб-підприємців, які не використовують працю найманих працівників і хоча за своєю правовою природою єдиний соціальний внесок не належить до системи податків і зборів в Україні, втім звільнення законодавцем тих підприємців, які залуче-

¹ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI . URL: https://ips.ligazakon.net/document/t102464?an=2237&ed=2022_01_12.

ні до військової служби, є дуже важливим елементом фінансової підтримки.

Водночас слід підкреслити, що з початку розгортання повномасштабної війни росії проти України Верховною Радою України ухвалено низку суттєвих змін до законодавства, які передбачають значне послаблення оподаткування для бізнесу на період воєнного стану, така позиція законодавця цілком логічна та аргументована, оскільки економіка воєнного часу потребує лібералізації податків, зокрема, йдеться про зменшення податкового навантаження та спрощення процедур їх адміністрування¹. Тож, доречно акцентувати увагу на розробці проекту Закону України «Про ветеранське підприємництво» № 10258 від 13.11.2023², який призваний створити сприятливі умови для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сталого розвитку України в цілому.

У законопроекті № 10258 від 13.11.2022 визначаються ключові поняття: «ветеранське підприємництво» (у формі самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку) та «ветеранське соціальне підприємництво» (підприємництво, яке має на меті досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення). При цьому законопроект № 10258 від 13.11.2022 регламентує, що до суб'єктів ветеранського підприємництва відносяться:

ветерани війни, члени сім'ї ветерана війни, члени сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, члени сім'ї загиблого (померлого) За-

¹ Колісник А. С. Податкові та митні преференції в умовах воєнного стану в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 3 (39). С. 42–48. DOI 10.37772/2518-1718-2022-3(39)-6.

² Проект Закону України «Про ветеранське підприємництво» № 10258 від 13.11.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>.

хисника чи Захисниці України, зареєстровані як фізична особа – підприємець згідно із нормами чинного законодавства;

ветерани війни, члени сім'ї ветерана війни, члени сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, члени сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, які провадять незалежну професійну діяльність в розумінні Податкового кодексу України, і взяті на податковий облік як самозайняті особи;

юридичні особи приватного права, будь-якої організаційно-правової форми, що зареєстровані на території України в установленому чинним законодавством України порядку, які відповідають певним критеріям (ветеран війни самостійно та/або із іншими ветеранами війни та/або із членами сім'ї ветерана війни, та/або із членами сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, та/або із членами сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України володіє корпоративними правами такої юридичної особи у розмірі не менше 60 відсотків сформованого статутного капіталу такої юридичної особи; 60 і більше відсотків членів такої юридичної особи є ветеранами війни та/або членами їх сім'ї, та/або членами сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, та/або членами сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України).

Окрім зазначеного, серед основних завдань державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва в Україні заплановано (стаття 8 законопроекту):

1) створити систему економічних і соціальних стимулів допомоги у здійсненні ветеранами війни, членами сімей ветеранів війни, членами сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України підприємницької діяльності, підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності, соціальної активності, досягнення фінансової стабільності;

2) стимулювати інвестиційну та інноваційну активність суб'єктів ветеранського підприємництва;

3) сприяти провадженню діяльності щодо просування вироблених суб'єктами ветеранського підприємництва товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;

4) забезпечити досягнення суб'єктами ветеранського підприємства позитивних економічних та соціальних результатів;

5) розробляти державні програми підтримки, державні цільові програми, регіональні та місцеві цільові програми, програми розвитку, інвестиційні та інноваційні проекти у сфері ветеранського бізнесу.

Серед основних напрямів державної політики у сфері ветеранського підприємництва визначено (стаття 9 законопроекту): 1) запровадження податкових механізмів стимулювання ветеранського підприємництва; 2) пріоритетне залучення суб'єктів ветеранського підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 3) забезпечення державної підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва шляхом запровадження державних програм кредитування, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, надання гарантій на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, надання поворотної та безповоротної фінансової допомоги, надання державної підтримки для відновлення та стабілізації ветеранського підприємництва тощо; 4) сприяння розвитку ефективної інфраструктури підтримки ветеранського підприємництва, організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів ветеранського підприємництва; 5) гарантування прав суб'єктів ветеранського підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 6) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів ветеранського підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; 7) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами ветеранського підприємництва новітніх технологій та інновацій; 8) забезпечення підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва для просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на зовнішні ринки; 9) залучення міжнародних фінансових організацій до

підготовки та реалізації інвестиційних проектів суб'єктів ветеранського підприємництва; 10) стимулювання розвитку ветеранського соціального підприємництва.

Втім, на нашу думку, існування двох окремих норм щодо основних завдань державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва в Україні та щодо основних напрямів державної політики у сфері ветеранського підприємництва (які корелюють між собою) перевантажує зміст законопроекту, тому вбачається за доцільне узгодження та об'єднання вказаних положень.

У статті 15 законопроекту № 10258 від 13.11.2022 закріплено, що до державної підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки ветеранського підприємництва відносяться фінансова, інформаційна, консультаційна та просвітницька підтримка, у тому числі підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримка суб'єктів ветеранського підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Вказані види підтримки носять розширений характер та охоплюють багато важливих соціально-економічних сфер, що беззаперечно є позитивним аспектом впровадження зазначених норм.

При цьому основними видами державної фінансової підтримки в проекті Закону України «Про ветеранське підприємництво» регламентовано:

- фінансова підтримка, гранти, іншого виду фінансування на безоплатній та безповоротній основі для реалізації проектів суб'єктами ветеранського підприємництва;

- кредити для започаткування і ведення підприємницької діяльності ветеранами війни, членами сімей ветеранів, членами сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членами сімей загиблих Захисників і Захисниць;

- компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів ветеранського підприємництва;

- компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;
- гарантії та поруки за кредитами суб'єктів ветеранського підприємства;
- впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Отже, в цілому розробка законопроекту «Про ветеранське підприємство» є позитивним кроком щодо забезпечення належної соціальної підтримки ветеранів війни з боку держави, розробки ефективних механізмів поповнення державного бюджету та підвищення рівню економічної безпеки. Втім, більш доречним з точки зору забезпечення системності та комплексності законодавства є врегулювання зазначеного питання у межах загального закону шляхом внесення до нього відповідних змін (в тому числі включення до нього спеціального розділу про ветеранське підприємство), тобто внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹. До того ж окремі положення зазначеного законопроекту потребують вдосконалення, зокрема щодо визначення змістовних складових державної політики у сфері ветеранського підприємства, формування видів державної фінансової підтримки та впровадження заходів з моніторингу надання державної підтримки суб'єктам ветеранського підприємства.

В цьому контексті, слід погодитися, що однією з ключових проблем сьогодення доцільно вважати питання своєчасного й повноцінного надання всіх згаданих вище пільг, на поточному етапі першочерговим слушним кроком є посилення моніторингу за станом реалізації відповідних прав ветеранів війни, це сформує змістовне розуміння про кількість проблем і їх суть, що матиме значення для

¹ Колісник А. С. До питання правового регулювання державної підтримки ветеранів війни в Україні. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди* : за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лют. 2024 р.) / за ред. С. В. Глібка, А. М. Любич. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 164 с. С. 81–87. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/conf_28.02.2024.pdf.

належного вирішення останніх, мінімізуючи випадки хибних ініціатив¹. До того ж, слід наголосити на важливості стратегічних напрямів у зазначеній сфері.

Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р² передбачає заходи для забезпечення рівних можливостей, підтримки окремих категорій населення, таких як осіб з інвалідністю, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, а також за такими категоріями інклюзії, як гендерна, за віком, за етнічною ознакою (зокрема іммігрантів). Так, за операційною ціллю 1.2. «Сприятливе регуляторне середовище та дерегуляція» (в межах стратегічної цілі 1. «Відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу») передбачається спрощення адміністрування податкового навантаження та відповідної звітності, зокрема в частині зменшення відмінностей в адмініструванні податків за різними системами оподаткування; врегулювання діяльності (детінізації) самозайнятих осіб у частині спрощення та автоматизації обліку, запровадження сприятливого податкового режиму. До того ж за операційною ціллю 3.2. «Відповідальне та інклюзивне підприємництво» в межах стратегічної цілі 3. «Розвиток людського капіталу та культури підприємництва» передбачено підтримку внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни, які потребують адаптації до нових умов внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, шляхом вжиття заходів із соціальної інклюзії та психологічної підтримки. При цьому одним з основних завдань для реалізації цієї операційної цілі є проведення навчально-практичних курсів, адаптованих під потреби категорій населення, що потребують

¹ Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Горбачова К. М. Актуальні проблемні питання реалізації права на пільги як одного зі способів соціального захисту ветеранів війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №7. С. 220–224. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/52>.

² Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#top>.

додаткових заходів із забезпечення інклюзії (зокрема жінок-підприємців, молодих підприємців, людей, старших 50 років, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з інвалідністю), у рамках яких забезпечується навчання з ключових підприємницьких навичок, зокрема соціальних (фінансова грамотність, цифрова грамотність тощо), і відразу організовується бізнес за підтримки менторів. Серед очікуваних результатів досягнення цієї операційної цілі передбачено розв'язання проблем, з якими стикаються жінки-підприємці, молоді підприємці, люди, старші 50 років, внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, особи з інвалідністю, коли намагаються інтегруватися до ринку праці або організувати власну справу.

Таким чином, комплексний підхід до визначення фінансово-правового забезпечення підтримки ветеранів передбачає узгодження та вдосконалення норм чинного законодавства, ефективне бюджетне фінансування, пільгове стимулювання та належне стратегічне планування розвитку системи соціального захисту ветеранів війни.

На підставі проведеного наукового дослідження основних аспектів та проблемних питань фінансово-правового регулювання підтримки ветеранів війни в Україні доцільно зробити наступні висновки.

Розвиток податково-правової та бюджетно-правової підтримки ветеранів війни має бути пріоритетним завданням держави, виконання якого дозволить досягти позитивних економічних та соціальних результатів.

В умовах правового режиму воєнного стану впровадження ефективних фінансово-правових та бюджетно-правових підходів до регулювання процесів надання підтримки ветеранам війни потребує вдосконалення механізмів їх застосування та адаптації системи соціального забезпечення до реальних потреб зазначеної категорії громадян.

Незважаючи на складні фінансово-економічні умови необхідно продовжувати розвивати законодавчі ініціативи, спрямовані на створення стимулів та преференцій для ветеранів війни. Такі ініціативи можуть стати основою для розвитку нової державної ветеранської політики, спрямованої на підвищення соціальної та економічної ролі ветеранів війни та членів їх сімей в економічному житті України.

РОЗДІЛ 7

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА РЕІНТЕГРАЦІЇ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ: ДОСВІД США

---

1. Значення реінтеграції та основні виклики на шляху до неї

Зважаючи на підвищені ризики та неоціненний внесок військовослужбовців у забезпечення миру й безпеки, ветерани завжди займають особливе місце у суспільстві. Разом з тим після завершення військової служби багато з них стикаються з медичними, психологічними, економічними, соціальними та іншими перешкодами при поверненні до звичайного цивільного життя. У зв'язку з цим перед ветеранами існує соціальне зобов'язання забезпечити всебічну допомогу для успішної реінтеграції у цивільне життя. Так, визначний акт Великобританії Armed Forces Covenant, що тривалий час містив виключно моральні обов'язки, прямо закріплював обіцянку нації гарантувати справедливе ставлення до тих, хто служив або служить у збройних силах, а також до їхніх сімей¹. Незважаючи на неформальний характер окресленого зобов'язання, держава та суспільство, включаючи представників бізнесу, ініціативно сприяли його реалізації. Втім гарантування надійних та визначених шляхів підтримки потребує правового забезпечення допомоги при реінтеграції ветера-

---

¹ The Armed Forces Covenant website. 2024. URL: <https://www.armedforcescovenant.gov.uk/>

нів, про що свідчить й поступове перенесення положень Armed Forces Covenant у правову площину.

Досвід західних країн, таких як Велика Британія, Франція, Німеччина та США, демонструє, що підготовка військових до цивільного життя має починатися ще до їхнього звільнення з армії за активної урядової підтримки та державного фінансування. Так, військовослужбовці США розпочинають Програму допомоги у перехідному періоді (Transition Assistance Program) за рік до звільнення зі служби або за два роки до виходу на пенсію¹, що передбачає надання військовослужбовцям та їхнім родинам інформації, ресурсів, інструментів та послуг, спрямованих на підготовку до реінтеграції у цивільне життя.

У зв'язку з тим, що працевлаштування є критичним захисним фактором проти самогубств, бездомності та зловживання психоактивними речовинами², його можна вважати ключовим стовпом реінтеграції, через що правовому забезпеченню відповідних програм повинна наділятися підвищена увага, особливо для країни у реаліях війни. Доведено також, що рівень освіти значно впливає на шанси ветеранів на працевлаштування, проте дослідження в США демонструють, що хоча ветерани є більш кваліфікованими та досвідченими порівняно з цивільним населенням завдяки пільговим можливостям навчання, вони демонструють аналогічні або навіть гірші результати у сфері зайнятості³. Насправді, бар'єри не обмежуються виключно забезпеченням доступу до освіти. Державні програми перекваліфікації та професійного навчання можуть виступати як сприяючі фактори, забезпечуючи ветеранів необхідними знаннями та навичками, однак вони не є гарантією успішною реінтеграції. Законодавчі ініці-

¹ VA Transition Assistance Program (TAP). U.S. Department of Veterans Affairs website. 2024. URL: <https://www.benefits.va.gov/transition/tap.asp>

² Disability Employment. U.S. Office of Personnel Management website. URL: <https://www.opm.gov/policy-data-oversight/disability-employment/>

³ Mosalpuria K., Bailey E. V., Ko H., Hansen E. J., Wilson F. A. Chronic Physical and Mental Health Conditions Associated With Employment Status in Veterans. *AJPM Focus*. 2024. Volume 3, Issue 4. Art. 100242. DOI: 10.1016/j.focus.2024.100242. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773065424000609>

ативи, що стимулюють роботодавців до найму ветеранів, також можуть суттєво покращити їхні шанси на ринку праці, проте самих лише них недостатньо. При ширшому розгляді проблем реінтеграції слід розуміти, що хоча працевлаштування – це важливо, воно не є єдиною потребою та не є самоціллю.

Міністерство у справах ветеранів США сформулювало перелік загальних викликів під час адаптації до цивільного життя, виокремивши: комунікацію з людьми, які не розуміють, що пережили військовослужбовці; відновлення зв'язку з родиною та відновлення ролі в сім'ї; приєднання до існуючих або створення нових соціальних зв'язків; звикання до іншого темпу життя та роботи; пристосуватися до життя в середовищі без чіткої структури командування; повернення на роботу чи підготовка до пошуку нової роботи; пристосування до самостійного забезпечення основних потреб, зокрема налагодження медичних та інших соціальних послуг¹.

Узагальнення різних наукових позицій дозволяє вивести ще ширший перелік потреб ветеранів при їх переході до цивільного життя, таких як: медична допомога та програми реабілітації; програми психологічної допомоги ветеранам; підтримка сімей ветеранів (зокрема при вагітності); вирішення житлових питань ветеранів (опціонально: відновлення житла); покращення побутових умов; інформаційна підтримка; юридична підтримка; фінансова підтримка (податкові пільги, гранти на власну справу); соціальні пільги; доступні програми освіти та перекваліфікації; державне сприяння працевлаштуванню ветеранів; допомога у самореалізації (пошук покликання, суспільно-корисної ролі); забезпечення інклюзивності суспільного простору; формування гідного образу ветерана та попередження непорозумінь у суспільстві².

¹ Veterans Employment Toolkit. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2021. URL: https://www.va.gov/VETSINWORKPLACE/docs/em_challengesReadjust.asp

² Мамаєв І. О. Визначення напрямків сприяння адаптації ветеранів до цивільного життя. *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у военний та повоєнний періоди* : за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лют. 2024 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 108–112. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/conf_28.02.2024.pdf

Таким чином, реінтеграція колишніх учасників бойових дій – це комплексний процес, що потребує розв’язання значної кількості проблем. Перешкоди загострюються, якщо цей процес відбувається в країні, яка перебуває у стані війни чи під час повоєнної відбудови, коли значно погіршується економічна ситуація, не вистачає фінансування на кваліфіковані соціальні програми та послуги, бракує навчених фахівців, зруйнована інфраструктура. Ще складнішим процесом визнають реінтеграцію учасників бойових дій з інвалідністю, оскільки ветерани стикаються з численними бар’єрами у доступі до соціально-економічних можливостей¹. Іншою мовою, реінтеграційний потенціал ветеранів з інвалідністю є меншим.

Для сприяння успішному переходу ветеранів до цивільного життя важливим є розробка шляхів для підвищення їхнього «реінтеграційного потенціалу». Як зазначає Т. Захаріна, ця характеристика визначається можливістю ветеранів успішно і ефективно інтегруватися в цивільне суспільство та ринок праці, а його підвищення вимагає цільової та комплексної дії з боку уряду, громадських організацій, освітніх і підприємницьких секторів, спрямованих на: 1) забезпечення психологічної, медичної та соціальної підтримки ветеранам після завершення служби; 2) розробку спеціалізованих програм навчання та перекваліфікації, спрямованих на розвиток нових професійних навичок; 3) організацію заходів спільно з громадськими організаціями для сприяння інтеграції ветеранів в суспільство та створення можливостей для їхньої активної участі в громадському житті; 4) забезпечення доступу до послуг житлового, медичного та психологічного характеру, а також підтримка сімей ветеранів; 5) створення сприятливого правового середовища для реінтеграції ветеранів, включаючи захист їхніх прав на працю, навчання та соціальні послуги².

¹ Соцька А., Олійник В., Гусак Н., Демко С., Головка Н., Чорнобровкіна В., Акименко Ю. та ін. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю : методичний посібник. Київ, 2022. 78 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/reintehratsiya-veteraniv-z-invalidnistyu>

² Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*. № 10(3). С. 263–275. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>

Зрештою, наведене вище повертає до тези, що ефективна реінтеграція може бути досягнута лише через впровадження комплексного підходу. Так, досвід США демонструє як національна політика щодо ветеранів еволюціонувала від точкових заходів, спрямованих на розв'язання найбільш нагальних проблем, до масштабної системи спеціалізованих програм підтримки, завдяки яким ветерани можуть бути повноцінно включеними у цивільне життя після звільнення зі служби¹. Враховуючи розгалужену нормативно-правову базу та систему державних органів США, цей розділ монографії зосередиться саме на американському досвіді, який має окреслити найкращі практики та необхідність початково розробляти заходи підтримки таким чином, щоб зрештою вони були інтегровані у єдину узгоджену систему.

Комплексність такої системи полягає у: 1) врахуванні потреб різних отримувачів допомоги (ветерани, ветерани з фізичними чи психічними розладами, члени сімей ветеранів); 2) застосуванні міжсекторального підходу (залучення держави, громадських організацій, бізнесу, освітніх установи тощо); 3) охопленні підтримкою різноманітних сфер життя (від сімейних та психологічних до питань підтримки ветеранського бізнесу, що вимагає утворення міждисциплінарних програм підтримки).

Питання щодо врахування індивідуальних потреб різних отримувачів допомоги буде детально розглянуто у подальших підрозділах монографії.

Щодо використання міжсекторального підходу, то, як було зазначено вище, сприяння реінтеграції ветеранів має базуватися на поєднанні зусиль з боку держави, громадських організацій, бізнесу, освітніх установ та інших суб'єктів. Так, вже згадана Програма допомоги у перехідному періоді (Transition Assistance Program) базується на міжвідомчій кооперації Міністерства праці, Міністерства оборони, Міністерства освіти, Міністерства внутрішньої безпеки, Міністерства

---

¹ Базаєва М. Витоки новітньої структури та інституціоналізації державної політики щодо ветеранів у США. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 1 (33) DOI: 10.24061/2411-6181.1.2022.317. URL: <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/263326>

у справах ветеранів, Адміністрацію малого бізнесу та Офісом кадрової служби США¹. Чимало інших програм, що будуть розглянуті далі, передбачають також кооперацію з громадськими організаціями та бізнесом. Втім в Україні в цьому контексті ще має бути вирішена проблема відсутності транспарентності в діалозі між державою, громадськістю та приватним сектором, що може нівелювати очікуваний ефект запланованих юридичних норм та державних програм, як це відбувається у випадку фіктивного працевлаштування осіб з інвалідністю для формального виконання квот².

Розширення та поглиблення державно-приватних партнерств мають потенціал значно покращити якість життя ветеранів та їхню адаптацію до цивільного середовища. Стаття Chien Chen та його колег демонструє приклади впровадження ефективних ініціатив із запровадження такого партнерства. Так, партнерство з ІТ-компаніями дозволяє надавати ветеранам доступ до онлайн-курсів та сертифікацій, що сприяє їхній перекваліфікації та підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці, а партнерство з компанією, що займається стрімінговим відео, з'єднує ветеранів із сотнями провідних лікарів та розширює доступ до відеоканалів, розроблених відомими медичними інститутами³. Зрештою, така співпраця може виявитися не лише суспільно-корисною, але й взаємовигідною, оскільки приватні компанії здатні покращити свою репутацію, а в окремих випадках розраховувати на державне фінансування чи пільги для впровадження таких сервісів.

---

¹ VA Transition Assistance Program (TAP). U.S. Department of Veterans Affairs website. 2024. URL: <https://www.benefits.va.gov/transition/tap.asp>

² Мамаєв І. О. Проблемні питання вдосконалення законодавства щодо працевлаштування ветеранів. *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України* : матеріали круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. URL: <https://ndipzir.org.ua/conf-26-04-2024-proceedings>

³ Chen C., Alayu J. Addressing Veteran Health Equity Through Public-Private Partnerships. *Journal of the American Medical Directors Association*. 2024. Vol. 25, Issue 5. P. B16. DOI: 10.1016/j.jamda.2024.03.046. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1525861024002767>

Важливим фактором успішної реінтеграції є наявність не тільки державних, а й неурядових ініціатив підтримки. Так, дослідження іноземного досвіду демонструє розповсюдженість недержавних некомерційних організацій, волонтерських спільнот та благодійних фондів, спрямованих на представництво та захист інтересів ветеранів. Прикладами слугують Європейська конфедерація ветеранів, що входить у Міжнародний європейський рух, Німецька асоціація ветеранів (Deutscher Bundeswehr Verband), Федеральний союз французьких асоціацій ветеранів і жертв війни (Union fédérale des associations françaises d'anciens combattants et victimes de guerre), Королівський британський легіон (Royal British Legion)¹. У США до таких організацій можна віднести American Legion (Американська Легіон), Veterans of Foreign Wars (Ветерани Зарубіжних Воєн), Disabled American Veterans (Американські Ветерани з інвалідністю), Paralyzed Veterans of America (Паралізовані Ветерани Америки), Wounded Warrior Project (Проект «Поранений Воїн»), Iraq and Afghanistan Veterans of America (IAVA) (Ветерани Іраку та Афганістану Америки) та багато інших.

Разом з тим, хоча залучення різних суб'єктів підтримки є важливим, базис для реінтеграції ветеранів у цивільне життя має бути закладений зверху. Саме державою повинні встановлюватися відповідні правові рамки та розроблюватися необхідні юридичні, економічні та адміністративні механізми. Іншою мовою, початковий поштовх має бути заданий через правове забезпечення реінтеграції, яке повинно затвердити стратегічне бачення разом із конкретними цілями, індикаторами та строками їх досягнення; окреслити систему державних органів та чіткий розподіл сфер компетенції між ними; розробити ефективні програми державної підтримки та їхнє фінансування; визначити найбільш доцільне співвідношення, імперативних, диспозитивних та заохочувальних методів правового регулювання.

Щодо потреби охоплення підтримкою різноманітних сфер життя, то на цьому питанні вже було зроблено акцент у багатьох наукових

¹ Мамаєв. Огляд іноземного досвіду щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). DOI: 10.37772/2518-1718-2024-3(47)-11. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1188>

працях. Так Jennifer L. Sullivan з колегами наголошують на важливості тісної міждисциплінарної взаємодії¹, а Venelin Terziev та Sevdalina Dimitrova² підкреслюють необхідність створення особливого підходу до реінтеграції ветеранів шляхом узагальнення досвіду з різних дисциплін, таких як психологія та педагогіка. Важливість міждисциплінарної команди консультантів з професійної реабілітації відзначають також й Patricia L. Sinnott та її колеги³. Михайло Пустовойт та його колеги також підкреслюють важливість роботи в мультидисциплінарних командах, вказуючи на те, що це є одним з принципів ветеранорієнтованої реабілітації. На думку авторів, цей принцип передбачає, що спеціалісти, які надають допомогу та реабілітацію в громаді, мають бути організовані у відповідні бригади, до складу яких входять психотерапевти, психіатри, психологи, соціальні працівники, ерготерапевти, реабілітологи, медсестри та, за необхідності, інші консультанти. Крім того, деякі члени команди повинні бути експертами в певних сферах, таких як житло, професійна реабілітація або юридична допомога. Таким чином, система медико-психологічної реабілітації ветеранів має бути комплексною та інтегрованою, охоплювати не лише медикопсихологічний супровід, а й соціальну, професійну та реабілітацію в суспільстві⁴.

¹ Sullivan J. L., Pendergast J., Wray L. O., Adjognon O. L., Curyto K. J. Factors Related to Higher and Lower Performance and Adherence in STAR-VA Program Sustainment in Department of Veterans Affairs (VA) Community Living Centers (CLCs). *Journal of the American Medical Directors Association*. 2024. Vol. 25, Issue 4. P. 711–721. DOI: 10.1016/j.jamda.2023.11.011. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1525861023009726>

² Terziev V., Dimitrova S. A New View on Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 156. P. 219–222. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.11.177. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814059977>

³ Sinnott P. L., Joyce V., Su P., Ottomanelli L., Goetz L. L., Wagner T. H. Cost-Effectiveness of Supported Employment for Veterans With Spinal Cord Injuries. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2014. Vol. 95, Issue 7. P. 1254–1261. DOI: 10.1016/j.apmr.2014.01.010. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003999314000653>

⁴ Pustovoyt M., Romash I., Romash I., Vynnyk M. I. & Dzivak K.V., Syniuk I. I., Matushevskiy B. M. From treatment to social reintegration:: principles of medical and

Справедливо зробити застереження, що це вимагає значних коштів, особливо при такій значній кількості ветеранів, що прогнозується в Україні після завершення війни. У відповідь на це доречно наголосити на наступному: по-перше, така підтримка сприяє економічній самостійності ветеранів, значна частина з яких все ще здатна становити економічно-активний прошарок населення, залишатися активними суб'єктами національної економіки¹, а отже багаторазово перевершити витрати на свою реінтеграцію; по-друге, це покращує їхній загальний добробут, а отже й добробут соціуму загалом, що є основною метою існування гуманістичної держави; по-третє, застосування науково-обґрунтованих методів оцінки при розробці відповідних програм здатне раціоналізувати та знизити витрати.

Так, у дослідженні Anastasia Fadeeva та колег було розроблено та валідовано комплексний індикатор для оцінки складності потреб ветеранів у Великій Британії через використання методу композитних індикаторів та аналізу головних компонент (РСА). Автори зазначають, що «цей індикатор може бути використаний приймаючими рішеннями для стратифікації ризику ветеранів, тим самим підтримуючи більш ефективний розподіл ресурсів». Індикатор враховує як широту потреб (кількість різних видів підтримки), так і глибину кожної потреби (кількість заявок на підтримку), що дозволяє зрозуміти реальний стан запитів ветеранів. Наприклад, ментальне здоров'я, працевлаштування та фінансова підтримка мають найбільший вплив на загальну складність потреб, що вказує на пріоритетність цих сфер

---

psychological support of veterans (on example of the Russian-Ukrainian war). *Mental Health: Global Challenges Journal*. 2024. Vol. 7, Issue 1. P. 55–70. DOI: 10.56508/mhgcj.v7i1.196. URL: https://www.researchgate.net/publication/381274828_From_treatment_to_social_reintegration_principles_of_medical_and_psychological_support_of_veterans_on_example_of_the_Russian-Ukrainian_war

¹ Мамаєв. Огляд досвіду США щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни*: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу (м. Харків, 31 травня 2024 року). НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 36–44. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/conf_31.05.2024.pdf

у державній політиці¹. Таким чином, створений індикатор може бути використаний при розробці державних програм й розподілі фінансування та не лише покращує розподіл ресурсів, але й сприяє створенню більш цілеспрямованих та ефективних заходів.

Додатково доцільним є не лише оцінка потреб, а й оцінка економічного впливу реінтеграції. Так, модель запропонована у статті вітчизняних дослідників Н. Петрухи та Ю. Денисенко дозволяє кількісно оцінити економічний ефект на ринок праці (EELP), соціальний ефект (EESS) та ефект на економічний розвиток (EEED), враховуючи специфічні показники, такі як рівень зайнятості ветеранів, їхню продуктивність праці, соціальну стабільність та інвестиційна активність². Отримання таких показників має сприяти розробці ефективної державної політики, оскільки надає можливість аналізувати економічні переваги інвестицій у програми підтримки ветеранів, що обґрунтовує необхідність подальшого розвитку та фінансування таких ініціатив.

2. Державна підтримка економічної реінтеграції

2.1. Працевлаштування та професійна адаптація

Реалізація професійного потенціалу ветеранів є ключовим елементом успішної реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя. Забезпечення ветеранів можливістю застосовувати свої навички та досвід у мирному середовищі не лише сприяє їх особистому розвитку, але й підвищує економічну стабільність та соціальну гармонію в країні. В контексті ширшої системи підтримки ветеранів, професійна адаптація відіграє важливу роль у забезпеченні їхнього добробуту та довгострокового успіху³. Доведено, що працевлаштування має клю-

¹ Fadeeva A., Tomietto M., Tiwari A., Mann E., Serra G., Kiernan M. D. Validation of a complex needs indicator for veterans in the UK using a composite indicators' method. *Public Health in Practice*. 2024. Volume 7. Art. 100464. DOI: 10.1016/j.puhp.2024.100464. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666535224000016>

² Петруха Н., Денисенко Ю. Реінтеграція ветеранів як ключовий фактор економічного розвитку України. *Наукові перспективи*. 2024. № 6(48). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-448-463](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-448-463)

³ Мамаєв. Огляд досвіду США щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність*

чове значення для підвищення якості життя, фінансової незалежності, соціальної інтеграції та самооцінки ветеранів¹.

Забезпечення працевлаштування ветеранів може бути досягнуто через декілька основних способів, кожен з яких має свої специфічні перешкоди та потреби підтримки: 1) повернення на попереднє місце роботи; 2) пошук роботи на основі наявних навичок; 3) пошук нової роботи через перекваліфікацію; 4) започаткування власного бізнесу. Нижче ці способи будуть розглянуті детальніше.

Повернення на роботу

У переліку загальних викликів під час адаптації до цивільного життя Міністерство у справах ветеранів США виокремлює специфічні виклики, пов'язані з поверненням на роботу. Вони можуть включати потребу у періоді наздоганяння, вивчення нових навичок або пристосування для відновлення своєї попередньої посади чи іншої подібної посади. Це також включатиме адаптацію до соціальних змін, які могли відбутися на робочому місці. При цьому деякі ветерани відчувають занепокоєння та страх щодо можливої втрати роботи². Для зменшення впливу деяких з цих негативних факторів можуть бути запропоновані зміни до Кодексу законів про працю України в частині розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця.

Так, стаття 40 Кодексу законів про працю України може бути доповнена нормами щодо обмеження підстав звільнення нещодавно демобілізованих ветеранів війни. Зокрема, можуть бути встановлені додаткові умови щодо «повторності» або «систематичності» пору-

---

ветеранів війни: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-го круглого столу (м. Харків, 31 травня 2024 року). НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 36–44. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/conf_31.05.2024.pdf

¹ Wehman P., Avellone L., Pecharka F., Sorboro K., Webster J. B., Young C., Barton S., Robbins W. A., Clanton S. T. Reintegrating Veterans with Polytrauma into the Community and Workplace. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. 2019. Volume 30. Issue 1. Pages 275–288. DOI: 10.1016/j.pmr.2018.08.012. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047965118308337>

² Veterans Employment Toolkit. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2021. URL: https://www.va.gov/VETSINWORKPLACE/docs/em_challengesReadjust.asp

шення для пункту 4 частини 1 статті 40 (прогул), пункту 7 частини 1 статті 40 (поява на роботі в нетверезому стані) та пункту 14 частини 1 статті 40 (невиконання працівником правил поведінки). При формулюванні цих положень пропонується спиратися на пункт 3 частини 1 статті 40, що встановлює як підставу для звільнення «систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного стягнення». Таким чином, роботодавець все ще залишається захищеним від несумлінної поведінки працівників, які не демонструють намірів до адаптації.

Окрім того, пункт 2 частини 1 статті 40 (виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації) та пункт 10 частини 1 статті 40 (встановлення невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом строку випробування) може містити умову щодо надання строку для підвищення кваліфікації та здобуття необхідних компетенцій. Пропонується реалізувати дане положення за аналогією з частиною 3 статті 40, де закріплена заборона звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності. При цьому пункт 5 частини 1 статті 40 надає можливість розірвати трудовий договір, за умови нез'явлення на роботу внаслідок тимчасової непрацездатності протягом більш як чотирьох місяців підряд. Аналогічний термін, але без використання слова «підряд», може бути надано й нещодавно демобілізованих ветеранам, що потребують підвищення кваліфікації. Для підтвердження початку відліку цього строку та забезпечення ветеранам додаткової допомоги доцільним може бути встановлення обов'язку повідомити відповідну місцеву філію Центру зайнятості.

Пошук роботи за кваліфікацією

Однією з основних проблем при працевлаштуванні ветеранів є труднощі в пошуку роботи за наявною кваліфікацією та адаптація військових навичок до цивільних професій. Михайло Пустовойт та

колеги вказують, що переважна більшість людей, які повернуться з війни – це люди, що вирізняються як професійним, так і фізичним розвитком. Вони мають певний досвід і навички, набуті під час військової служби, а тому дуже важливо не тільки успішно інтегрувати їх у цивільне життя, а й раціонально використовувати їхні знання та навички в різних сферах¹. Втім ветерани часто стикаються з браком формальної освіти або цивільного досвіду роботи, що створює додаткові труднощі у пошуку роботи. Дослідники цієї проблеми, зокрема Kathleen F. Carlson разом з колегами, відзначають «труднощі з перенесенням військових навичок у цивільні умови» та стереотипи щодо ветеранів створюють значні перешкоди для їхнього працевлаштування². Цю тезу підкріплює й позиція Cdr Molak R. Sharma та Dhiraj Jain, які відзначають, що військові навички не визнаються на ринку праці, внаслідок чого це стає бар'єром для отримання роботи, підкреслюється й іншими дослідниками³.

Для вирішення цієї проблеми Ветеранський і військовий перехідний центр США, що позиціонується як єдина платформа для працевлаштування, навчання та фінансової допомоги після військової служби, пропонує скористатися спеціальним інструментом

¹ Pustovoyt M., Romash I., Romash I., Vynnyk M. I. & Dzivak K.V., Syniuk I. I., Matushevskiy B. M. From treatment to social reintegration:: principles of medical and psychological support of veterans (on example of the Russian-Ukrainian war). *Mental Health: Global Challenges Journal*. 2024. Vol. 7, Issue 1. P. 55–70. DOI: 10.56508/mhgcj.v7i1.196. URL: https://www.researchgate.net/publication/381274828_From_treatment_to_social_reintegration_principles_of_medical_and_psychological_support_of_veterans_on_example_of_the_Russian-Ukrainian_war

² Carlson K. F., Pogoda K. T., Resnick S. G., O'Neil M. E., Twamley E., Sayer N. A. Employment Challenges Among Iraq and Afghanistan War Veterans with Traumatic Brain Injury. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2015. Volume 96. Issue 10. P. e87–e88. DOI: 10.1016/j.apmr.2015.08.293. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S000399931500948X>

³ Sharma Cdr M., Jain D. Transitioning from Military to Civilian Society: Trials and Tribulations of Integration Process. *Vision: The Journal of Business Perspective*. 2021. Volume 28. DOI: 10.1177/09722629211040881. URL: https://www.researchgate.net/publication/355314914_Transitioning_from_Military_to_Civilian_Society_Trials_and_Tribulations_of_Integration_Process

«Veterans Job Matcher»¹. Його функціонал дозволяє ввести військову спеціальність та знайти відповідну цивільну кар'єру із використанням наявних навичок. Більш того, результат запиту надає також й посилення на наявні вакансії у регіоні шукача. У зв'язку з вищенаведеним доречно підтримувати розробку аналогічного інструментарію й в Україні. При цьому найбільший ефект від такого інструменту може бути досягнуто за умови, що він буде інтегрований у комплексну платформу, яку представляє собою веб-сайт Ветеранського і військового перехідний центру, чії послуги будуть детальніше розглянуті в подальших підрозділах.

Наявність військового досвіду та відповідних навичок може виявитися лише перевагою при працевлаштуванні в окремих секторах, таких як оборонна промисловість. Зокрема, на VII Міжнародному ветеранському форумі «Україна. Ветерани. Єдність» міністр з питань стратегічних галузей промисловості України повідомив, що на 50 підприємствах АТ «Українська оборонна промисловість» працюють 611 ветеранів. Таке працевлаштування може надати ветеранам можливість реалізувати набуті на фронті компетенції та водночас відчувати залученість до відбудови обороноздатності країни. Водночас проблемою залишається те, що у трудовому законодавстві існують застарілі обмеження щодо можливості залучення до виробничих процесів працівників з інвалідністю, зокрема ампутацією². Інтерв'ювання ветеранів розкриває й інші перешкоди, спричинені вимогами трудового законодавства, зокрема витратні обов'язкові особливі робочі умови, що відштовхує роботодавців³.

Варто відзначити, що хоча теперішня державна політика відмовляється від впровадження обов'язкових квот для працевлаштування

¹ Veterans Job Matcher. Veteran and Military Transition Center website. URL: <https://www.careeronestop.org/Veterans/Toolkit/match-veteran-jobs.aspx>

² На підприємствах Укроборонпрому працюють 611 ветеранів. Укрінформ. 28 жовтня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3897795-na-pidpriemstvah-ukroboronpromu-pracuut-611-veteraniv.html>

³ Працевлаштування ветеранів: чому вони відчувають проблеми та як їх можливо вирішити. *Інтерфакс*. 8 травня 2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/985365.html>

ветеранів та тяжіє «до стимулюючої філософії»¹ для приватних роботодавців, імперативні вимоги можуть бути застосована для підприємств, установ та організацій, що перебувають у державній чи комунальній власності.

Окрім того, досвід США демонструє приклади інших механізмів сприяння працевлаштуванню ветеранів у державних підприємств різних сфер, зокрема: внутрішня безпека та працевлаштування у федеральному уряді, сільське господарство, транспорт, енергетика/комунальні послуги тощо. Серед таких механізмів можна виокремити наступні:

Платформа USAJOBS, що адмініструється Офісом кадрової служби США (U.S. Office of Personnel Management), надає масштабний єдиний сервіс для з'єднання шукачів роботи та федеральних роботодавців. При цьому частина розміщених оголошень містить особливу помітку «відкрито для ветеранів», яка означає наявність переваг для ветеранів при конкурсному відборі на посаду. Примітним є градація таких переваг: ветерани за звичайних умов почесного звільнення отримують 5 балів до рейтингу, у той час як ветерани з інвалідністю – 10 балів. За певних умов подружжя, вдови, вдівці або батьки ветеранів також можуть мати право на переваги при конкурсному відборі².

Механізм призначення ветеранів (Veterans' Recruitment Appointment)³ дозволяє державним установам здійснювати неконкурентні призначення ветеранів з почесними умовами звільнення та достатньою кваліфікацією на державні посади початкового та середнього рівня. Цей механізм надає державним установам можливість швидко заповнювати вільні вакансії, а ветеранам – стабільне працевлашту-

¹ Працевлаштування ветеранів – як будуть мотивувати роботодавців. *Онлайн-видання MRPL.CITY*. 29 січня 2024. URL: <https://mrpl.city/news/view/pratsevlashtuvannya-veteraniv-yak-budut-motivuvati-robotodavtsiv>

² USAJOBS – Unique hiring paths – Veterans. URL: <https://help.usajobs.gov/working-in-government/unique-hiring-paths/veterans>

³ Special Hiring Authorities for Veterans – Veterans' Recruitment Appointment (VRA). U.S. Office of Personnel Management website. URL: <https://www.opm.gov/fedshirevets/hiring-officials/strategic-recruitment-and-hiring/veterans/#url=Veterans-Recruitment-Appointment>

вання та сприяння соціальній адаптації. Після двох років випробувального терміну ветеран має можливість перевестися на постійну кар'єрну службу. Окрім того, призначення за цим механізмом може носити тимчасовий (до 1 року) та строковий (від 1 до 4 років) характер без подальшого переведення на постійну кар'єрну службу. При цьому тимчасове призначення не має обмежень щодо його повторного застосування.

Закон про можливості працевлаштування ветеранів (Veterans Employment Opportunities Act of 1998)¹ встановлює особливі умови для участі ветеранів у конкурсі на зайняття посад у державних установах. Цей закон дозволяє ветеранам, які не є чинними державними службовцями, конкурувати за вакансії, доступні лише для працівників з дійсним статусом державного службовця. Відповідно до цього закону ветерани не отримують переваг лише на підставі свого статусу, однак мають можливість брати участь у конкурсах, до яких інші зовнішні кандидати не допускаються (наприклад, у деякі міністерства). При успішному проходженні конкурсу ветерани призначаються на посади з кар'єрним (постійним) або умовно кар'єрним (строковим) статусом.

Ще декілька ініціатив щодо працевлаштування ветеранів у державних установах розроблені спеціально для ветеранів із інвалідністю та будуть розглянуті в окремому підрозділі.

Перекваліфікація

Перед прийняттям рішення про перекваліфікацію початковим етапом доцільно запропонувати проходження тесту профорієнтації. З цією метою Міністерство у справах ветеранів США пропонує скористатися платформою «O*NET Interest Profiler»², що фінансується Міністерством праці США. Окрім того, Ветеранський і військовий

¹ Special Hiring Authorities for Veterans – Veterans Employment Opportunities Act of 1998 (VEOA). U.S. Office of Personnel Management website. URL: <https://www.opm.gov/fedshirevets/hiring-officials/strategic-recruitment-and-hiring/veterans/#url=Veterans-Employment-Opportunities-Act>

² O*NET Interest Profiler. URL: <https://www.mynextmove.org/explore/ip>

перехідний центр пропонує звернутися до таких інструментів як «Salary Finder», що дозволяє знайти інформацію про зарплату для понад 800 різних професій та «Skills Matcher», що пропонує оцінити свій рівень у 40 ключових робочих навичок та отримати персоналізований список професій. Для більш цілеспрямованого пошуку роботи перехідним центром розроблені інструменти «Job Finder», який дозволяє шукати доступні вакансії за ключовими словами та «Business Finder», що знаходить регіональні підприємства, які можуть наймати працівників та соціальні служби, які можуть надати необхідну допомогу¹.

У той час як USAJOBS є загальною платформою для розміщення вакансій від федеральних роботодавців, перелічені вище програми Ветеранського і військового перехідного центру фокусують увагу саме на військовослужбовцях та на пошуку звичайних цивільних професій. Якщо військовослужбовець потребує додаткового навчання для обрання бажаної роботи, Ветеранський і військовий перехідний центр може також запропонувати ряд відповідних пропозицій: «Назад до школи» (Back to School), «Короткостроковий сертифікат» (Earn a short-term certificate), «Стажування» (Enter an apprenticeship), «Отримання сертифікату» (Earn a certification), «Отримання ліцензії» (Get licensed), «Дво- або чотирирічний диплом» (Two- or four-year degree)².

DOD SkillBridge є ще одною з успішних програм реінтеграції ветеранів у цивільне життя що реалізується у співпраці Міністерства оборони США та зацікавлених роботодавців³. Ця ініціатива надає військовослужбовцям можливість отримати досвід роботи в цивільному секторі протягом останніх 180 днів служби. За згодою командира підрозділу, учасники можуть повністю зосередитися на повноцінному навчанні, стажуванні чи проходженні практики серед затвердженого переліку партнерів. Міністерство оборони продовжує виплачувати їм заробітну плату та пільги, що знімає фінансовий тягар

¹ Veterans Toolkit. Veteran and Military Transition Center website. URL: <https://www.careeronestop.org/Veterans/Toolkit/toolkit.aspx>

² Veterans. Veteran and Military Transition Center website. URL: <https://www.careeronestop.org/Veterans/default.aspx>

³ DOD SkillBridge website. URL: <https://skillbridge.osd.mil/>

з роботодавців та стимулює їх до співпраці. Такий підхід не лише сприяє більш плавному переходу та набуттю практичних навичок та знань у затребуваних сферах, але й забезпечує високу ймовірність подальшого працевлаштування ветеранів. Окрім того, програма пропонує аналогічні можливості для Національної гвардії, резервістів та подружжя військовослужбовців, сприяючи всеохоплюючій підтримці переходу до цивільного життя.

Оплачувана трудова терапія (Compensated Work Therapy, CWT) – це програма Міністерства у справах ветеранів США, що допомагає реінтеграції ветеранів завдяки «трудовій терапії» на основі науково-доказових ефективних методик, в межах чого ветеран отримує соціальний досвід разом з освітніми, медичними й іншими спеціалізованими реабілітаційними послуги. З цією метою програми CWT передбачають встановлення партнерських відносин з бізнесом, промисловістю та урядовими агентствами, забезпечуючи підтримку як самих ветеранів, так і роботодавців, що приймають участь у працевлаштуванні. Така підтримка містить широкий спектр послуг, зокрема профорієнтацію, безкоштовне навчання, оцінку робочих місць, кейс-менеджмент, консультаційні послуги тощо. При цьому між організацією та ветераном формально не виникає відносин «роботодавець-працівник», а усі соціальні витрати фінансуються VA (страхування, відпустка тощо). Запропоновані можливості постійної, тимчасової та сезонної праці додатково підвищують гнучкість програми. Зрештою, акредитовані Комісією з акредитації реабілітаційних установ (Commission on Accreditation of Rehabilitation Facilities) програми CWT гарантують високий рівень ефективності та контролюються через підзвітність за досягнуті результати¹.

Менторські програми (Veteran Mentoring Programs) є примітною сукупністю приватних некомерційних ініціатив, що заохочуються Міністерством у справах ветеранів США². Такі ініціативи передбача-

---

¹ Compensated Work Therapy (CWT). U.S. Department of Veterans Affairs website 2021. URL: <https://www.va.gov/health/cwt/>

² Veteran Mentoring Programs. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2015. URL: https://www.va.gov/vetsinworkplace/docs/em_mentoring.asp

ють формування добровільних індивідуальних відносини між ветеранами, які прагнуть інтегруватися у робоче середовище, досвідченими наставниками, які допомагають їм у цьому (бажано з військовим досвідом) та роботодавцями, що надали згоду на участь у програмі. Застосування підходу «рівний-рівному» із залученням до процесу реінтеграції ветеранів-наставників зі схожим життєвим досвідом використовується й у вітчизняній програмі «фахівців із супроводу ветеранів» та буде розглянуто у подальших підрозділах. Метою наставництва у менторських програмах є адаптація до культури цивільного робочого середовища та сприяння особистому та професійному зростанню ветеранів в обраній організації. Варто відзначити, що кожна зі сторін такої співпраці отримує переваги: ветеран підвищує власну впевненість та шанси реалізувати свій потенціал завдяки інформаційній, організаційній та моральній підтримці; наставник займає соціально-корисну роль, в межах якої покращує власні менторські та лідерські навички й розбудовує мережу професійних та особистих контактів; а роботодавець отримує сприятливу моральну обстановку у колективі та вмотивованих працівників, що підвищує утримання кадрів.

Започаткування ветеранського бізнесу

Започаткування ветеранського бізнесу є окремим питанням, що заслуговує на самостійне дослідження в межах подальших наукових праць, а тому не буде детально розглянуто в цій роботі. Втім Офіс з розвитку бізнесу ветеранів (The Office of Veterans Business Development's) має низку програм і послуг для допомоги підприємцям-початківцям, зокрема навчання, консультування та наставництво, а також нагляд за федеральними програмами закупівель для малих підприємств, які належать ветеранам та ветеранам-інвалідам¹.

---

¹ Office of Veterans Business Development. U.S. Small Business Administration website. URL: <https://www.sba.gov/about-sba/sba-locations/headquarters-offices/office-veterans-business-development>

2.2. Специфіка реінтеграції ветеранів із фізичними та психічними розладами

Хронічні фізичні та психічні захворювання суттєво знижують ймовірність працевлаштування серед ветеранів. Так, дослідження демонструють, що ветерани з підвищеним кров'яним тиском мають на 14% менші шанси на працевлаштування порівняно з однолітками без цього захворювання, у той час як порушення слуху знижує ці шанси на 20%, діабет на 25%, інсульт на 36%, а серйозні психічні розлади на 56%. У зв'язку з цим важливою є розробка комплексних реінтеграційних програм, що поєднують сприяння працевлаштуванню з медичною підтримкою, зокрема через надання спеціалізованих медичних послуг, психологічної підтримки та регулярного скринінгу здоров'я¹. Доцільним для виконання цього завдання може виявитися створення мережі центрів реінтеграції, які надають медичні, психологічні, профорієнтаційні та інші спеціалізовані послуги в одному місці.

Прикладом такої діяльності може слугувати Програма перехідної реабілітації військовослужбовців (STAR), яка була започаткована у 2011 році Міністерством у справах ветеранів започаткував на базі медичного центру Хантера Холмса Макгуайра у Вірджинії. Її основною особливістю є діяльність міждисциплінарної команди, яка збирається щотижня, щоб обговорити цілі пацієнта та прогрес їх досягнення, та включає у себе психологів, лікарів, соціальних працівників тощо. Так, наприклад, за напрямком соціальної роботи ліцензовані соціальні працівники розробляють плани реінтеграції в громаду².

¹ Mosalpuria K., Bailey E. V., Ko H., Hansen E. J., Wilson F. A. Chronic Physical and Mental Health Conditions Associated with Employment Status in Veterans. *AJPM Focus*. 2024. Volume 3, Issue 4. Art. 100242. DOI: 10.1016/j.focus.2024.100242. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773065424000609>

² Wehman P., Avellone L., Pecharka F., Sorboro K., Webster J. B., Young C., Barton S., Robbins W. A., Clanton S. T. Reintegrating Veterans with Polytrauma into the Community and Workplace. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. 2019. Volume 30. Issue 1. Pages 275–288. DOI: 10.1016/j.pmr.2018.08.012. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047965118308337>

Дослідження програми Spinal Cord Injury Vocational Integration Program (SCI-VIP) показало, що спеціальна «інтенсивна модель підтриманої працевлаштування» значно підвищує шанси ветеранів з травмами спинного мозку на отримання конкурентоспроможної роботи у 2.5 рази порівняно з традиційним доглядом. Зазначена програма також передбачає роботу міждисциплінарної команди консультантів з професійної реабілітації та включає особисті зустрічі, телефонні дзвінки та співбесіди з роботодавцями. Разом з тим економічний аналіз виявив, що середня вартість програми становила \$1821 та що така сума не демонструє економічну ефективність протягом одного року спостереження¹. Ці результати вказують на важливість наявності моніторингу, наявності індикаторів ефективності та інших інструментів оптимізації витрат, на яких вже наголошувалося вище.

Насьогодні однією з найбільших програм, що забезпечує допомогу у працевлаштуванні та реінтеграції ветеранів з інвалідністю (а в деяких випадках надає окремі пільги й членам їхніх родин), є Veteran Readiness and Employment, (VR&E)²³. В межах цієї підтримки ветерани мають можливість обрати п'ять варіантів згрупованих послуг: 1) «Шлях повторного працевлаштування» (Reemployment track) надає допомогу у поверненні на колишню роботу, зокрема через підтримку роботодавця у задоволенні особливих потреб; 2) «Швидкий шлях до роботи» (Rapid Access to Employment track) передбачає допомогу у пошуку роботи та побудови кар'єри, що спирається на вже наявний набір знань та навичок ветерана; 3) «Шлях самозайнятості» (Self-Employment track) орієнтується на допомогу з започаткуванням

¹ Sinnott P. L., Joyce V., Su P., Ottomanelli L., Goetz L. L., Wagner T. H. Cost-Effectiveness of Supported Employment for Veterans with Spinal Cord Injuries. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2014. Vol. 95, Issue 7. P. 1254–1261. DOI: 10.1016/j.apmr.2014.01.010. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003999314000653>

² US Code Title 38, Part III, Chapter 31 – Training and rehabilitation for veterans with service-connected disabilities. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title38/part3/chapter31&edition=prelim>

³ VR&E support-and-services tracks. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2022. URL: <https://www.va.gov/careers-employment/vocational-rehabilitation/programs/>

власного бізнесу; 4) «Шлях працевлаштування за допомогою довгострокових послуг» (Employment Through Long-Term Services track) передбачає допомогу в отриманні освіти та підготовки, необхідної для пошуку роботи в бажаній сфері; 5) «Шлях незалежного життя» (Independent Living track) передбачає набір послуг для ветеранів, які не можуть негайно повернутися до роботи.

Програма «Disabled Veterans Enrolled in a VA Training Program»¹ доповнює VR&E, надаючи можливість одночасно отримувати професійну підготовку та практичний досвід праці. Ветерани, які мають право на навчання за програмою VR&E, можуть бути зараховані до програми навчання на робочому місці за рішенням закріпленого за ними кейс-менеджера. На додаток до можливості працевлаштування у роботодавця, який надає робоче для стажування, ветерани отримують Сертифікат навчання. Цей документ дозволяє будь-якій державній установі неконкурентно призначати ветерана на службову посаду відповідної кваліфікації згідно з умовами таких програм як «30 Percent or More Disabled Veteran».

30 Percent or More Disabled Veteran² є програмою, яка дозволяє державним установам здійснювати неконкурентні призначення ветеранів з почесними умовами звільнення та достатньою кваліфікацією на державні посади, якщо вони мають інвалідність, пов'язану зі службою та оцінену у 30% (наближену до II-го ступіню інвалідності за українськими стандартами). На відміну від механізму «Veterans' Recruitment Appointment», що був розглянутий вище для звичайних ветеранів, він пропонує зайняття посад будь-якого рівня. Окрім того, хоча призначення за цим механізмом може носити тимчасовий (до 1 року) та строковий (від 1 до 4 років) характер, керівник установи в будь-який час може призначити ветерана на посаду безстроково.

¹ Special Hiring Authorities for Veterans – Disabled Veterans Training. U.S. Office of Personnel Management website. URL: <https://www.opm.gov/fedshirevets/hiring-officials/strategic-recruitment-and-hiring/veterans/#url=Disabled-Veterans-Training>

² Special Hiring Authorities for Veterans – 30 Percent Disabled. U.S. Office of Personnel Management website. URL: <https://www.opm.gov/fedshirevets/hiring-officials/strategic-recruitment-and-hiring/veterans/#url=30-Percent-Disabled>

У дослідженні Лепейдж та співавторів було виявлено, що онлайн-програми професійної реабілітації (AFOS) були більш ефективними у забезпеченні працевлаштування ветеранів з психічними розладами, залежностями та кримінальним минулим порівняно з традиційними методами. Хоча дослідження було зосереджене на специфічній групі ветеранів, отримані результати мають потенціал для застосування до ширшої категорії, оскільки багато з основних перешкод до працевлаштування є спільними для різних підгруп. Серед іншого, результати свідчать про те, що цифрові рішення можуть суттєво зменшити бар'єри доступу до допомоги, забезпечуючи гнучкість для тих, хто не бажає або не може відвідувати традиційні офлайн-програми через географічну віддаленість, нестабільне житлове становище або інші обмеження, включаючи побоювання стигматизації¹. Таким чином, впровадження та підтримка онлайн-сервісів професійної реабілітації може стати ефективним елементом державної політики, спрямованої на покращення процесу реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

2.3. Специфіка реінтеграції кіберфахівців

Варто відзначити, що із розвитком технологій змінюється й усталений вигляд війни. Ігнорування або недооцінка цих змін може призвести до запізненого та неадекватного реагування на нові специфічні проблеми. Так, Toni Virtanen разом з колегами звертають увагу на появу «кіберветеранів» (включаючи як військовослужбовців, так і цивільних кібердобровольців), що брали активну участь у кіберопераціях під час війни. Через невидимість кіберпростору, досягнення кіберветеранів часто залишаються непоміченими суспільством, що може призводити до відчуття неоціненності. Йі, хоча кіберфахівці не мають таких ризиків загинути чи отримати фізичні травми, як традиційні ветерани, вони все ще стикаються з високим рівнем стресу,

¹ LePage J. P., Walters S. T., Cipher D. J., Crawford A. M. Development and evaluation of an online vocational program for veterans with legal convictions and psychiatric illness. *Evaluation and Program Planning*. 2023. Volume 97. Art. 102254. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2023.102254. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718923000319>

ПТСР та іншими психічними розладами. Зрештою це може призводити до розпаду сімей, зловживання психоактивними речовинами та навіть того, що без належної підтримки деякі кіберветерани використовуватимуть свої навички в злочинних цілях¹.

Навіть якщо ця проблема може здатися ненагальною, її вирішення, так чи інакше, потребуватиме активних дій держави у майбутньому. Зважаючи на важливість кіберпростору як сучасного поля бою, існує необхідність розробити комплексні державні політики та законодавчі акти, що визнають кіберветеранів та забезпечують їхню успішну реінтеграцію в цивільне життя. Це включає офіційне визнання їхнього статусу та його специфіки, надання доступу до програм психологічної підтримки, професійної перепідготовки та працевлаштування з урахуванням їхніх навичок. Підвищення обізнаності суспільства про внесок кіберветеранів сприятиме їхній соціальній інтеграції та зменшить ризики їхнього залучення до кіберзлочинності, що в кінцевому результаті посилить національну безпеку.

Специфіка цієї категорії, серед іншого, полягає у залученні частини кіберветеранів до таємних операцій, зокрема кібератак. Так, звіти західної розвідки та деяких транснаціональних корпорацій, таких як Microsoft, періодично повідомляють про діяльність російських, китайських та північно-корейських хакерських груп, що підтримуються державою, незважаючи на офіційні заперечення². Разом з тим ГУР офіційно звітує про деякі успішні операції власних кіберфахівців³, у той час як інша частина подібних операцій може підпадати під державну таємницю. Для попередження залучення кіберфа-

¹ Virtanen T., Lassfolk C., Davydiuk A., Noorma M. Reintegration of cyber veterans: challenges and strategies for post-war transition. *Frontiers in Psychology*. 2024. Volume 15. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1373245. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1373245/full>

² Microsoft Digital Defense Report 2024. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/security/security-insider/intelligence-reports/microsoft-digital-defense-report-2024>

³ Софт, шифри, секретні документи — кіберфахівці ГУР зламали Міноборони Росії : повідомлення. Генеральне управління розвідки. 4 березня 2024. URL: <https://gur.gov.ua/content/soft-shyfyry-sekretni-dokumenty-kiberfakhivtsi-hur-zlamaly-minoborony-rosii.html>

хівців до злочинної діяльності після завершення військової служби необхідним є розроблення альтернативних пропозицій, не пов'язаних з військовим статусом. Такими варіантами може стати заохочення співпраці з правоохоронними органами для моніторингу та запобігання потенційним загрозам; впровадження програм зі створення «Red Team» (команд імітації кібератак) для перевірки вразливості важливих державних, інфраструктурних та інших підприємств; залучення професіоналів для обміну досвідом з країнами-партнерами, які стикаються з цифровими викликами; залучення до навчального процесу та заохочення передачі власного досвіду молодшим фахівцям; використання в якості експертів-консультантів та розробників програмного забезпечення на державних підприємствах тощо.

Державна політика свідчить про поступове підвищення уваги до окресленої категорії фахівців. Так, у четвертому кварталі 2024-го Урядовим порталом офіційно повідомлялося про створення у Міноборони Центру реагування на кіберінциденти. Діяльність військовослужбовців новоутвореного Центру спрямована на виконання ряду завдань, зокрема: 1) Реагування на кіберінциденти і кібератаки, усунення їхніх наслідків; 2) Вжиття заходів кіберзахисту інформаційно-комунікаційних систем Міністерства оборони; 3) Впровадження й використання систем управління інцидентами кібербезпеки і обміну інформацією про кіберзагрози; 4) Взаємодія з підрозділами суб'єктів національної системи кібербезпеки і Сил оборони в частині спільного виконання завдань; 5) Організація і проведення практичних навчань у сфері кібербезпеки; 6) Співпраця із НАТО та іншими суб'єктами оборонної сфери щодо безпеки кіберпростору і спільного захисту від кіберзагроз¹.

Окрім того, у четвертому кварталі 2024-го року у Генштабі ЗСУ офіційно повідомили про обговорення Проєкту Концепції створення Кіберсил, як окремого роду сил Збройних Сил. Відомо, що цей документ визначає основні завдання та функції нового утворення

---

¹ У Міноборони створено Центр реагування на кіберінциденти – Міністерство оборони України. Урядовий портал. 7 жовтня 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minoborony-stvoreno-tsentr-reahuvannia-na-kiberintsydeny>

відповідно до розподілу повноважень між складовими сектору безпеки і оборони щодо дій у кіберпросторі. Повідомляється також, що проєкт цієї Концепції було розроблено з урахуванням досвіду функціонування Кібервійск у провідних країнах світу¹. Втім на сьогодні повнотекстова версія цієї концепції не була надана до відкритого громадського обговорення, а тому можливості її дослідження обмежені. Окрім того, вирішення специфічних питань щодо реінтеграції ветеранів цього роду військ у цивільне життя є питанням, що буде потребувати окремого розгляду.

2.4. Специфіка реінтеграції бездомних ветеранів

Особливою проблемою, якій приділяється значна увага у ветеранській політиці США, є попередження житлових проблем серед ветеранів. У дослідженні «Prevalence of eviction, home foreclosure, and homelessness among low-income US veterans: the National Veteran Homeless and Other Poverty Experiences study» автори J. Tsai та D. Hooshyar виявили, що серед ветеранів зі зниженим доходом «19,9% мали історію бездомності», що значно перевищує показники загального населення. Крім того, «10,9% ветеранів повідомили про виселення, а 8,0% – про втрату житла через арешт»². Ці дані свідчать про високий рівень житлової нестабільності серед ветеранів та підкреслюють необхідність цілеспрямованих державних заходів для реагування на відповідні загрози.

З'ясовано, що стан «бездомності» більше пов'язаний з біосоціальними дисфункціями, тоді як «виселення» є наслідком соціально-економічної вразливості», що вказує на потребу в різносторонніх під-

---

¹ В Силах оборони України обговорили питання створення Кіберсил у структурі Збройних Сил України. Збройні Сили України. 24 жовтня 2024. URL: <https://www.zsu.gov.ua/v-sylah-oborony-ukrayiny-obgovoryly-pytannya-stvorennya-kibersyl-ustrukturi-zbrojnyh-syl-ukrayiny/>

² Tsai J., Hooshyar D. Prevalence of eviction, home foreclosure, and homelessness among low-income US veterans: the National Veteran Homeless and Other Poverty Experiences study. *Public Health*. 2022. Volume 213. P. 181–188. DOI: 10.1016/j.puhe.2022.10.017. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0033350622003006>

ходах до вирішення проблем житлової стабільності цих категорій¹. На основі цих висновків можна висунути тезу, що державна політика повинна включати не лише програми соціально-економічної підтримки та стабілізації доходів для запобігання виселенням, але й комплексні послуги із забезпечення психічного здоров'я та реабілітації для зменшення ризику бездомності серед ветеранів. В якості прикладів можна розглянути декілька державних програм в США.

Програма HUD-VASH (Homelessness Assistance – Veterans Affairs Supportive Housing) є спільною ініціативою Міністерства житлового будівництва та міського розвитку США (HUD) і Міністерства у справах ветеранів США, спрямованою на надання постійного житла ветеранам, які опинилися в стані бездомності. Програма передбачає допомогу в оренді через надання ваучера на вибір житла (Housing Choice Voucher), що поєднується з комплексними підтримуючими послугами, такими як доступ до медичної допомоги, лікування психічного здоров'я тощо. Така підтримка, надана бездомним ветеранам та членам їхніх родин, є необхідною для покращення якості життя та збереження житла з часом². Хоча вона потребує значного державного фінансування, зрештою її довгостроковий вплив підвищує шанси ветеранів на успішний перехід до стабільного життя та зменшує використання інших програм підтримки.

Програма SSVF (Supportive Services for Veteran Families) – це програма Міністерства у справах ветеранів (VA), розроблена для надання негайної тимчасової підтримки сім'ям ветеранів з метою запобігання втраті житла та виходу зі стану бездомності³. Відповідно до Розділу 604 Закону США «Про психічне здоров'я ветеранів та інші

¹ Tsai J., Hooshyar D. Prevalence of eviction, home foreclosure, and homelessness among low-income US veterans: the National Veteran Homeless and Other Poverty Experiences study. *Public Health*. 2022. Volume 213. P. 181–188. DOI: 10.1016/j.puhe.2022.10.017. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0033350622003006>

² VA Homeless Programs. (HUD-VASH) Program. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2024. URL: <https://www.va.gov/homeless/hud-vash.asp>

³ Supportive Services for Veteran Families. U.S. Department of Veterans Affairs website. URL: <https://www.va.gov/homeless/ssvf/index.html>

види догляду за ветеранами» від 10.10.2008 року №110-387¹, вона спрямована на найбільш малозабезпечених ветеранів (very low-income) та передбачає кейс-менеджмент для вирішення індивідуальних випадків, інформаційно-роз'яснювальну діяльність і допомогу в отриманні пільг від VA та інших федеральних, державних або місцевих пільг. Примітною особливістю є те, що її реалізація покладена на недержавні суб'єкти – SSVF providers, якими можуть стати приватні некомерційні організації або споживчі кооперативи, та отримувати бюджетне фінансування. Наявність близько 250 SSVF providers забезпечує географічний розподіл такої допомоги та надає ветерану можливість гнучкого вибору в залежності від своїх вподобань (так, наприклад, перелік містить католицькі благодійні організації).

Недостатня увага та відмова від вирішення житлових проблем може призвести до нівелювання значення інших програм підтримки. Таким чином, щоб особа мала потенціал до працевлаштування та становлення самостійним суб'єктом національної економіки, вона повинна мати впевненість щодо забезпечення житлових умов.

3. Державна підтримка соціальної інтеграції

3.1. Значення соціальних зв'язків

Процес реінтеграції ветеранів включає не лише економічну складову, як пошук роботи, але й важливі соціальні аспекти. Психологічна адаптація, відновлення цивільних стосунків, а також участь у громадських заходах відіграють ключову роль у забезпеченні гідної якості життя ветеранів після служби. Як показує дослідження Molak R. Sharma та Dhiraj Jain, ветерани, які змогли побудувати дружні стосунки з цивільними та активно брати участь у житті громади, демонстрували кращі показники інтеграції та задоволення життям².

¹ S.2162 – Veterans' Mental Health and Other Care Improvements Act of 2008. Congress website. URL: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/2162>

² Sharma M., Jain D. Transitioning from Military to Civilian Society: Trials and Tribulations of Integration Process. Vision: *The Journal of Business Perspective*. 2021. Volume 28. P. 097226292110408. DOI: 10.1177/09722629211040881. URL: https://www.researchgate.net/publication/355314914_Transitioning_from_Military_to_Civilian_Society_Trials_and_Tribulations_of_Integration_Process

Це підкреслює важливість соціальної адаптації поряд із професійними навичками для успішної реінтеграції в суспільство.

Результати дослідження ролі соціального зв'язку від Sara Kintzle та її колег вказують, що сприяння розвитку нових соціальних контактів може служити захисним фактором у розвитку симптомів ПТСР. Ці висновки є особливо актуальними для категорії «вразливих ветеранів», зокрема тих, хто безпосередньо брав участь у бойових діях, ветеранів з «непочесним статусом» звільнення тощо¹.

Побоювання стигматизації має великий деструктивний потенціал при розв'язанні проблем ветеранів, зокрема при працевлаштуванні. Так, автори масштабного австралійського дослідження «Pathways to Care Report» вказують на кілька основних типів стигматизуючих переконань, які стримують ветеранів від звернення за допомогою щодо психічного здоров'я: втрата довіри та негативне ставлення з боку оточуючих (керівництва, колег, родини), сприйняття їх як слабких, відчуття особистої невдачі, сором за звернення². Названі проблеми стигматизації (та самостигматизації) вимагають впровадження освітніх кампаній з метою зменшення негативних стереотипів у суспільстві. Окрім того, роз'яснювальні бесіди з самими ветеранами мають створити уявлення про розповсюджені наслідки військової служби та можливість успішного подолання потенційних проблем. Нарешті, гарантування суворої конфіденційності державних програм з реабілітації має додати ветеранам більше почуття самовпевненості.

Дослідниками відзначається важливість зміни підходу до реінтеграції ветеранів у цивільне життя через фокус на спільних рисах (однаковість), а не на їх відмінності. Ветерани часто відчувають себе «інакшими» через нерозуміння їх досвіду з боку цивільних, що призводить до стигматизації та труднощів у налагодженні соціальних

¹ Kintzle S., Barr N., Corletto G., Castro C. A. PTSD in U.S. Veterans: The Role of Social Connectedness, Combat Experience and Discharge. *Healthcare*. 2018. Volume 6. Issue 3. P. 102. DOI: 10.3390/healthcare6030102. URL: <https://www.mdpi.com/2227-9032/6/3/102>

² Transition And Wellbeing Research Programme: Pathways to Care Report (2018). The Department of Veterans' Affairs. 2019. URL: <https://www.dva.gov.au/documents-and-publications/transition-and-wellbeing-research-programme-pathways-care-report-2018>

зв'язків¹. Цей факт має бути врахований при інтеграції ветеранів у робоче середовище, оскільки вказує на те, що акцентування уваги на їхньому особливому статусі може лише завадити комфортній інтеграції у колектив.

Примітний матеріал для дискусії має дослідження Adi Levy та Michael L. Gross, де розглядається вплив моральної травми на соціальну та політичну активність ветеранів після повернення до цивільного життя. Авторами було виявлено, що ветерани використовують два різні наративи для обробки морально-травмуючих подій: гуманітарний наратив та наратив національної безпеки. Перший пов'язується з почуттями сорому та провини за дії, які суперечать моральним цінностям ветеранів, що спонукає їх до соціальної активності, спрямованої на «виправлення» своїх вчинків через волонтерство, благодійність та громадську роботу. Натомість наратив національної безпеки, асоційований з гнівом та фрустрацією, збільшує прагнення бути залученим до політичної активності та активізму, спрямованого на захист ветеранів та інтересів власної країни².

Таким чином, залучення ветеранів до громадської та політичної діяльності може стати ефективним засобом їхньої реінтеграції в цивільне життя, допомагаючи подолати моральну травму та бойовий стрес. Підтримка та розвиток неформальних об'єднань ветеранів, волонтерських організацій та інших громадських ініціатив сприятимуть їхньому особистому зростанню, відновленню соціальних зв'язків та зміцненню психічного здоров'я. Врахування моральних переживань ветеранів у державній політиці та програмах реінтеграції має стати важливим фактором для забезпечення їхньої успішної адаптації до мирного життя та реінтеграції у суспільство.

¹ Kranke D., Floersch J., Dobalian A. Identifying Aspects of Sameness to Promote Veteran Reintegration with Civilians: Evidence and Implications for Military Social Work. *Health & Social Work*. 2019. Volume 44. Issue 1. P. 61–64. DOI: 10.1093/hsw/hly036. URL: <https://academic.oup.com/hsw/article/44/1/61/5245894?login=false>

² Levy A., Gross M. L. From active duty to activism: how moral injury and combat trauma drive political activism and societal reintegration among Israeli veterans. *Frontiers in Public Health*. 2024. Volume 12. DOI: 10.3389/fpubh.2024.1336406. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2024.1336406/full>

3.2. Індивідуалізовані підходи та неформальна підтримка

Як випливає з наведеного вище, важливим при розробці державних програм є впровадження принципу індивідуалізації та персоналізації допомоги. Як формати допомоги, так й фахівці, залучені до її надання, мають демонструвати достатню гнучкість та готовність адаптації до особливих ситуацій та запитів. Доцільним в цьому контексті може бути впровадження «кейс-менеджерів», тобто спеціальних соціальних працівників, які закріплені за окремим випадком.

Таким чином, важливим аспектом правового забезпечення реінтеграції ветеранів у цивільне життя є ефективна організація соціальної підтримки, яка повинна відповідати специфічним потребам ветеранів та їхніх сімей. У дослідженні Pollmann та Skovdal (2023) було виявлено, що «соціальна підтримка, доступна для сімей ветеранів, не завжди відповідає їхнім потребам або уявленням про корисну підтримку». Наприклад, одна з опитаних родин отримала «надто багато підтримки занадто швидко», що призвело до додаткового стресу замість полегшення ситуації¹. Наведений досвід вказує на необхідність гнучкого та індивідуалізованого підходу до надання підтримки, забезпечуючи адаптацію програм до конкретних потреб кожної родини, включаючи можливість вибору типу та обсягу підтримки. Окрім того, це актуалізує необхідність координації соціальних послуг, щоб уникнути перевантаження сімей «надмірною» допомогою з різних джерел.

Розроблення індивідуалізованих підходів може спиратися на профілювання ветеранів. Так, дослідження Gerry Larsson та її колег щодо реінтеграції шведських ветеранів після міжнародних військових місій дозволило вивести три групи ветеранів з різними моделями реінтеграції: «стійкі та функціональні» (resilient and well-functioning), «амбіційні та перебуваючі у боротьбі» (ambitious and struggling), а також

¹ Pollmann J. B., Nielsen A. B. S., Skovdal M. Misguided social support? How Danish veteran families affected by PTSD experience formal and informal social support. *Social Sciences & Humanities Open*. 2023. Volume 7. Issue 1. P. 100462. DOI: 10.1016/j.ssaho.2023.100462. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291123000670>

«занепокоєні та уникаючі» (worried and avoidant)¹. Ці профілі можуть бути використані кейс-менеджерами для створення індивідуальних підходів до реінтеграції, оскільки кожен має свої специфічні потреби та темп відновлення.

В цьому контексті Михайло Пустовойт та колеги наголошують на важливості «інклюзивності, індивідуалізації та персоналізації», що є одним із основоположних принципів забезпечення різноманітних потреб ветеранів. Цей принцип передбачає врахування індивідуальних потреб кожного ветерана в процесі реабілітації, оскільки кожен учасник конфлікту має свої фізичні, психологічні та соціальні потреби, які потребують індивідуального підходу при плануванні та наданні реабілітаційних послуг. Це також передбачає задоволення потреб усіх ветеранів, незалежно від місця проживання, соціального статусу та тяжкості стану. Допомога, що надається, має бути доступною 24 години на добу завдяки службам «гарячої лінії» та системі надання виїзної медичної та психологічної допомоги ветеранам за місцем їх проживання із можливістю вирішення конкретних проблеми (від залежності від психоактивних речовин до правових і соціальних питань)².

Pollmann та Skovdal підтверджують, що «формальна підтримка часто є негнучкою та нав'язливою», що вимагає від держави розробки більш адаптивних підходів у політиці підтримки ветеранів. Окрім того, формальна підтримка часто сконцентрована виключно на особі ветерана, ігноруючи особливі потреби його сім'ї, які також можуть стикатися зі специфічними труднощами. У той же час неформальна

¹ Larsson G., Nilsson S., Ohlsson A. Daily uplifts, daily hassles, and coping in military veterans' post-deployment reintegration. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2023. Volume 65. DOI: 10.1111/sjop.12949. URL: https://www.researchgate.net/publication/372075577_Daily_uplifts_daily_hassles_and_coping_in_military_veterans%27_post-deployment_reintegration

² Pustovoyt M., Romash I., Romash I., Vynnyk M. I. & Dzivak K.V., Syniuk I. I., Matushevskiy B. M. From treatment to social reintegration: principles of medical and psychological support of veterans (on example of the Russian-Ukrainian war). *Mental Health: Global Challenges Journal*. 2024. Vol. 7, Issue 1. P. 55-70. DOI: 10.56508/mhgcj.v7i1.196. URL: https://www.researchgate.net/publication/381274828_From_treatment_to_social_reintegration_principles_of_medical_and_psychological_support_of_veterans_on_example_of_the_Russian-Ukrainian_war

підтримка від сім'ї та друзів також відіграє важливу роль та є індивідуалізованою за своєю сутністю, проте часто виявляється «невідповідною» через порушення особистих меж або ненадійність¹. У зв'язку з цим важливо передбачити родинно-центричний підхід, що враховує потреби всіх членів сім'ї, та забезпечує інформування та психосоціальну підтримку, а також впровадити механізми покращення співпраці між формальними та неформальними структурами підтримки.

Як демонструють результати масштабного австралійського дослідження Pathways to Care Report щодо впливу військової служби на психічне, фізичне та соціальне здоров'я ветеранів, підтримка при зверненні за допомогою може справити суттєвий вплив на прийняття рішення: так, більше 60% ветеранів, які зверталися за допомогою, отримували рекомендації зробити це від інших осіб – найчастіше від партнерів або друзів². Отже, було б помилково ігнорувати близьке оточення ветеранів при реалізації програм з реабілітації. Наприклад, послуги з надання психологічної допомоги можуть включати не лише індивідуальні, а й групові сеанси (із залученням сім'ї, близьких друзів чи побратимів). Важливим в цьому контексті є дотримання поміркованого балансу між наданням комплексної допомоги із залученням суб'єктів неформальної підтримки та ненав'язливістю й повагою до особистого життя ветерана.

3.3. Особливі суб'єкти реінтеграції ветеранів

Світовий досвід вказує на розповсюдженість особливих учасників ветеранської підтримки, якими є військові соціальні працівники. Вони визначаються як фахівці, що надають допомогу та підтримку ветеранам і військовослужбовцям, допомагаючи їм адаптуватися до

---

¹ Pollmann J. B., Nielsen A. B. S., Skovdal M. Misguided social support? How Danish veteran families affected by PTSD experience formal and informal social support. *Social Sciences & Humanities Open*. 2023. Volume 7. Issue 1. P. 100462. DOI: 10.1016/j.ssaoh.2023.100462. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291123000670>

² Transition And Wellbeing Research Programme: Pathways to Care Report (2018). The Department of Veterans' Affairs. 2019. URL: <https://www.dva.gov.au/documents-and-publications/transition-and-wellbeing-research-programme-pathways-care-report-2018>

цивільного життя після служби. У багатьох випадках ветерани можуть почувати себе більш пов'язаними з військовими соціальними працівниками через культурну підготовку останніх, що може бути набута через різні шляхи: 1) Навчання в магістерських програмах, де соціальні працівники отримують знання про військову культуру та специфічні потреби ветеранів; 2) Практика в польових умовах (практикум), що дозволяє їм безпосередньо працювати з ветеранами та розуміти їхній досвід; 3) Власний досвід служби в армії, якщо соціальний працівник також є ветераном¹. Особливістю названого суб'єкту є наближеність до ветерана через наявність спільного життєвого досвіду, тобто надання підтримки за принципом «рівний-рівному». Значною мірою «військовий соціальний працівник» є наближеним до українського проекту «помічника ветерана» («фахівця із супроводу ветеранів»), що повинні надавати інформаційний супровід та підтримку військовослужбовцям після завершення служби.

Доцільність та ефективність впровадження інституту помічника ветерана в Україні ще має бути оцінена на практиці. Так, реалізація експериментального проекту продемонструвала наявність деяких недоліків при практичному впровадженні. Значна частина скарг стосувалася питань матеріального забезпечення та організаційних відносин в діяльності помічника ветерана. В працях деяких фахівців існують застереження, що відсутність належного досвіду психологічної роботи може спровокувати та усугубити травматичний досвід ветеранів. На додаток до цього питання виникають стосовно юридичної визначеності термінології («помічник ветерана», «фахівець із супроводу ветеранів» тощо)². Однак загалом цей напрям підтримки

¹ Kranke D., Floersch J., Dobalian A. Identifying Aspects of Sameness to Promote Veteran Reintegration with Civilians: Evidence and Implications for Military Social Work. *Health & Social Work*. 2019. Volume 44. Issue 1. P. 61–64. DOI: 10.1093/hsw/hly036. URL: <https://academic.oup.com/hsw/article/44/1/61/5245894?login=false>

² Мамаєв І.О. До питання функціонування інституту помічника ветерана/фахівця із супроводу. *Економічна безпека: міжнародний і національний рівень*: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами III-ї науково-практичної конференції (м. Харків, 16 липня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 76–86. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/conf_16.07.2024.pdf

має перспективи до розвитку, хоча повинен бути вбудований у ширшу систему підтримки із спеціалізованими фахівцями (зокрема, психологами).

Щодо потенціальної користі самого підходу «рівний-рівному», то він демонструє певну ефективність. Так, дослідження програми VetCOACH, що було направлено на зниження ризиків гіпертонії та інших серцево-судинних захворювань серед ветеранів, продемонструвало позитивний вплив від впровадження підходу «рівний-рівному». Так, підтримка з боку «ветеранів-коучей» зі схожим життєвим досвідом сприяла встановленню глибшої довіри та була позитивно оцінена більшістю учасників програми. Проактивна підтримка, така як надання квитків на автобус для участі в дослідженні чи придбання приладдя для моніторингу здоров'я, були визнані практиками, що заслуговують на подальший розвиток. Окрім того, позитивно була оцінена географічна наближеність, тобто розташування в межах одного району¹.

Хоча дослідження програми VetCOACH демонструє ефективність принципу «рівний-рівному» в медичних аспектах, застосування цього підходу може мати позитивний вплив й на ширший соціальний контекст. Втім сам по собі підхід не вирішує проблеми, допоки не буде використаний через правильні інструменти. Іншою мовою, корисність українських помічників ветеранів, що також працюють за принципом «рівний-рівному», буде залежати від покладених на них функцій та наданих повноважень. Наприклад, в США ментори-ветерани з «Veteran Mentoring Programs» не просто консультують щодо наявних державних послуг, а допомагають у працевлаштуванні на конкретному підприємстві².

---

¹ Kramer C. B., Nelson K. M., Sayre G., Williams J. L., Spruill L., Fennell T., Gray K. E. et al. «Veteran to Veteran, There's Automatically a Trust»: A Qualitative Study of Veterans' Experiences in a Peer Health-Coaching Program for Hypertension. *AJPM Focus*. 2024. Volume 3. Issue 6. P. 100257. DOI: 10.1016/j.focus.2024.100257. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773065424000750>

² Veteran Mentoring Programs. U.S. Department of Veterans Affairs website. 2015. URL: https://www.va.gov/vetsinworkplace/docs/em_mentoring.asp

Ще один приклад застосування підходу «рівний-рівному» впроваджено у відносно нетрадиційній для України сфері – «проблемно-орієнтованих судах» США. Так, у дослідженні Lisa M. Shannon та колег розглядається ефективність впровадження Ветеранських судів лікування (Veterans' Treatment Courts, VTC). Подібно до інших американських «проблемно-орієнтованих судів» (наприклад, щодо злочинів у сфері наркотичних засобів), основна мета VTC полягає в наданні реабілітаційних послуг замість традиційного ув'язнення (яке може бути зменшене або скасовано за успішне проходження реабілітації). Незважаючи на те, що автори визнають потребу у подальших дослідженнях, попередні результати свідчать про ефективність VTC у зменшенні рецидиву. При цьому поєднання професійної міждисциплінарної команди та «рівних» наставників-ветеранів дозволяє створити як умови для отримання спеціалізованих реабілітаційних послуг, так й «безпечне середовище», що сприяє спрощенню комунікації¹.

Окрім принципу «рівний-рівному», на увагу заслуговує й сама ідея «проблемно-орієнтованих судів». Суди з реабілітації ветеранів є перспективною моделлю здійснення судочинства у кримінальних справах, що продемонструвала свою ефективність у зменшенні рецидивізму та підтримці психічного здоров'я колишніх військовослужбовців. Їх адаптація до української правової системи може як суттєво покращити процес реабілітації ветеранів, що стикаються з правовими проблемами, так і знизити навантаження на судову систему². Варто додати, що така модель застосовується виключно до

¹ Shannon L. M., Birdwhistell S., Hulbig S. K., Jones A. J., Newell J., Payne C. Examining implementation and preliminary performance indicators of veterans treatment courts: The Kentucky experience. *Evaluation and Program Planning*. 2017. Volume 63. P. 54–66. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2017.03.003. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718916302014>

² Мамаєв І. О. Проблемно-орієнтовані суди: досвід США у реабілітації ветеранів як альтернатива кримінальному покаранню. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-16 жовт. 2024 р.). Львів, 2024. С. 1370-1374. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-perspectives-of-contemporary-science-theory-and-practice-14-16-10-2024-lviv-ukrayina-arhiv/>

ненасильницьких злочинів та стосується кримінальних діянь, викликаних розповсюдженими проблемами серед ветеранів (наприклад, зловживання психоактивними речовинами).

Хоча подібні форми спеціалізованих судів є непритаманними українській правовій системі, вони можуть виявитися більш ефективними для виправлення та подальшої превенції у вчиненні злочинів, аніж позбавлення волі та посилення маргіналізації та відриву від соціуму. Для успішного впровадження подібних програм необхідна тісна міжвідомча співпраця між судовою системою, державними органами, що опікуються ветеранами, медичними закладами та громадськими організаціями. Забезпечення необхідних ресурсів (фінансових, кадрових та матеріальних) є ключовим для ефективної підтримки ветеранів у процесі реінтеграції, однак початковим етапом має стати створення відповідних юридичних механізмів.

Електронне наукове видання

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ
ТА ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ**

Колективна монографія
за редакцією В. П. Кохан, І. О. Мамаєва

Комп'ютерне макетування *А. Г. Якиної*

Формат 60×84¹ /₁₆, Гарнітура Minion.
Обл.-вид. арк. 11,15.
Підписано до друку 16.12.2024

Суб'єкт у сфері друкованих медіа
Ідентифікатор медіа R30-01399

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com